

HONISMERET

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA

XL. ÉVFOLYAM

HONISMERET

XL. évfolyam • 6. szám

2012. december

Kiadja a
HONISMERETI SZÖVETSÉG

Szerkesztőbizottság:
ANDRÁSFALVY BERTALAN
BARTHA ÉVA
DEBRECZENI-DROPPÁN BÉLA
FEHÉR JÓZSEF
GÁLNÉ JÁGER MÁRTA
HALÁSZ PÉTER
HÁLA JÓZSEF KOVÁTS DÁNIEL
SEBESTYÉN KÁLMÁN
SZABÓ FERENC
SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN
TOLNAY GÁBOR ZIKA KLÁRA

Szerkeszti:
SELMECZI KOVÁCS ATTILA

Szerkesztőség:
Budapest V., Magyar u. 40.
Levelezési cím: 1370 Budapest, Pf. 364
Tel/fax: 36-1-327-7761
Internetes elérési cím:
www.honismeret.hu
INDEX 25387 E-mail:
honism@gmail.com
selmeczikovacs@gmail.com

Megjelenik

a
Emberi Erőforrások Minisztériuma

a
Nemzeti Kulturális Alap

és a
Magyar Nemzeti Múzeum

támogatásával.

Előfizetési díj egy évre 1980 Ft,
fél évre 990 Ft,
az egyes számok ára 460 Ft.
Előfizetésben terjeszti
a Magyar Posta Rt. Hírlapüzletága
1008 Budapest, Orczy tér 1.
Előfizethető
valamennyi postán, kézbesítőknél
a 11991102-02102799 számlán,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu,
faxon: 303-3440.
További információ: 06 80/444-444

Olvasószerkesztő:
Balahó Zoltán

Nyomdai munkák:
Opticult Bt. (Kovács Gyula),
mondAT Kft.

ISSN 0324-7627 (nyomtatott)
ISSN 1588-0672 (online)

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Bakos István művelődéskutató, Budapest

Bándi László tanár, Veszprém

Bihari József ny. múzeumigazgató, Szentendre

Borka Elly múzeumbarát, Budapest

Csémy Miklós Prága

Csoma Zsigmond dr. DSc. egyetemi tanár,
Budapest

Dániel Erzsébet etnográfus, Párkány-Nána

Ferencz Győző újságíró, Zalaegerszeg

Fodor István Ferenc helytörténész, szociológus,
Jászkisér

Fülöp László dr. CSc. ny. főiskolai tanár,
Kaposvár

Gergely Ferenc ny. tanár, történész, Budapest

Halász Péter ny. főtanácsos, Gyimesközéplek

Hála József dr. etnográfus, Budapest

Matyikó Sebestyén József ny. múzeumigazgató,
Siófok

Murányi Lajos ny. könyvtáros, Budapest

Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna
ny. gimnáziumi tanár, Makó

Papp Izabella ny. levéltáros, Jászboldogháza

Polgárdy Géza dr. jogász, újságíró, Budapest

Presztőczki Zoltán levéltáros,
Hódmezővásárhely

Radics Éva dr. egyetemi tanár,
Zeneművészeti Egyetem, Grác

Sallai József dr. ny. főiskolai docens,
Nyíregyháza

Simor Ferenc dr. ny. országos főállatorvos,
Siklós

Szabó Ferenc dr. ny. múzeumigazgató, Gyula

Udvarhelyi Nándor geológus, Miskolc

Vasvári Zoltán művelődéstörténész, Erdőkertes

V. Tóth Kornélia tudományos kutató,
Országos Széchényi Könyvtár, Budapest

A címlapon:

Szent István ábrázolása az oravkai templomban
(Udvarhelyi Nándor felvétele)

TARTALOM

ÉVFORDULÓK

A Szársomlyó melletti csata emlékezete (<i>Simor Ferenc</i>)	3
Felsőöri Pyrker János László, a magyar szívű érsek – német ajkú költő (<i>Radics Éva</i>)	5
Százhetvenöt éve született és száz éve halt meg Imets Fülöp Jákó (<i>Halász Péter</i>)	6
Ázsia romvárosainak feltárója. Emlékezés a százötven éve született Stein Auréla (<i>Polgárdy Géza</i>)	9
Katona Lajos emlékezete (<i>Hála József</i>)	12
Száz esztendeje született Balogh István, a magyarságismeret debreceni jelese (<i>Szabó Ferenc</i>)	13
Hová röpkül a páva? Negyven éve jelent meg a Honismereti Híradó különszáma (<i>Halász Péter</i>)	14

ISKOLA ÉS HONISMERET

Támadás az egyházi iskolák ellen (1945–1946) (II. rész) (<i>Gergely Ferenc</i>)	17
Ötvenéves a nyíregyházi tanárképzés (<i>Sallai József</i>)	23
Élményszerű helytörténeti tankönyv Veszprémről (<i>Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna</i>)	27

SORSKÉRDÉSEK

„Mint oldott kéve?” A nyugati magyar örökség magyarországi fogadásáról (<i>Bakos István</i>)	29
--	----

EMLÉKHELYEK

Szentéletű magyarok galériája a Kárpát-haza északi kapujában (<i>Udvarhelyi Nándor</i>)	34
---	----

TERMÉS

Adatok a XVII. századi Csejte történetéből (<i>Fülöp László</i>)	37
A Jászkun Kerületből a „muszáj vármegyébe”. Hogyan alakult meg Jász-Nagykun-Szolnok vármegye? (<i>Papp Izabella</i>)	40
Egy lengyel szabadságharcos találkozása Kossuth Lajossal (<i>Csémy Miklós</i>)	42
Kereskényi Gyula, Érd helytörténész plébánosa (<i>V. Tóth Kornélia</i>)	45
A hódmezővásárhelyi olvasóköri alapítója. Szamecz András életútja (<i>Presztóczi Zoltán</i>)	49

KRÓNIKA

A Mátyásföldi Evangélikus Kápolna és kazettás mennyezete (<i>Borka Elly</i>)	53
„Szülőföldem szeretlek”. Első regionális honismereti vetélkedő a Felvidéken (<i>Dániel Erzsébet</i>)	55
Kertbarátok és dalkörösök a honismeret szolgálatában (<i>Fodor István Ferenc</i>)	57
Az évszázad aszújának tudós kutatója (<i>Csoma Zsigmond</i>)	58
Anekdotagyűjtemény élőben. Czinkotay Frigyes 80 éves (<i>Matyikó Sebestyén József</i>)	60
Szilárdfy Zoltán 75 éves (<i>Vasvári Zoltán</i>)	61

KÖNYVESPOLC

Bicsok Zoltán – Orbán Zsolt: „Isten segedelmével udvaromat megépítettem...” Történelmi családok kastélyai Erdélyben (<i>Udvarhelyi Nándor</i>)	63
Balogh Mihály: A költő és a város. Petőfi Sándor Kunszentmiklóson (<i>Murányi Lajos</i>)	64
Tóth József: Palatáblától az internetig. A 300 éves zsámboki iskola története (<i>Bihari József</i>)	66
Szűcs Sándor és munkásságának időszerűsége (<i>Csoma Zsigmond</i>)	66
Bartháné Borsó Katalin: Lovászpatonának szeretettel... I. (<i>Bándi László</i>)	68
Két zalai helytörténeti kiadvány (<i>Ferencz Győző</i>)	69
 HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA (Összeállította: <i>Halász Péter</i>)	71
 A 2012. év tartalomjegyzéke	77

Tisztelt Előfizetőink, Olvasóink és Szerzőink!

Sajnálattal tájékoztatjuk Önöket, hogy folyóiratunk erre az évre is az előző évihez hasonló mértékű támogatást nyert el az NKA pályázatán, ezért továbbra is csak 80 oldal terjedelemben tudjuk lapszámainkat megjelentetni, és honoráriumot nem áll módunkban fizetni.

a Szerkesztőbizottság

Tisztelt Szerzőink!

Kérjük, hogy a folyóiratunkba szánt írásaikat lehetőleg elektronikus úton egyszerű Word formátumban szíveskedjenek megküldeni a selmeczikovaes@gmail.com címre. Továbbá kérjük, hogy a terjedelem kööttségére való tekintettel a megküldött írás ne haladja meg a 4-5 oldalt (15 ezer leütést), az esetleges hivatkozások esetén lábjegyzetelést kérünk, a képmelléleteket szintén elektronikusan, lehetőleg 300 DPI felbontásban kérjük megküldeni. A szerzői korrektúrát szintén elektronikus úton küldjük meg. Lapzártá minden páratlan hónap 5-én, megjelenés minden páros hónap 10-én. A közlésre szánt cikkeket a szerző nevének és címének feltüntetésével tudjuk fogadni.

a Szerkesztőbizottság

A Honismeret folyóirat megvásárolható:

Budapesti Teleki Téka, a Teleki László Alapítvány könyvesboltja
(1088 Bp. VIII., Bródy Sándor u. 46. Tel.: 1-266-0857)

MNM VERÁNÓ Könyvesbolt (1053 Budapest, Magyar u. 40.)

Néprajzi Múzeum Boltja (1055 Budapest, Kossuth tér 12.)

ÉVFORDULÓK

A Szársomlyó melletti csata emlékezete

A Szársomlyó melletti csatáról, annak 325 éves évfordulójáról történt háromnapos megemlékezés 2012. augusztus 10–12-én Nagyharsányban, illetve Villányban. A megemlékezés keretében sor került a csatát értékelő konferenciára, a csatahelyszín bejárására és ökumenikus istentiszteletre. A megemlékezési sorozatot a leendő emlékmű alapkövetelének aktusa zárta.

A Szársomlyó melletti csatát egyes kutatók és történészek *nagyharsányi csatának*, mások *villányi csatának*, ismét mások *második mohácsi csatának* nevezik. A csatatér meghatározása során, a kutatók megállapodtak abban, hogy a legtöbb harcéri cselekmény, a döntő ütközet a Nagyharsánytól és Villánytól délre fekvő síkságon történt, ezért csatlakozom azon történészek álláspontjához, akik a Nagyharsányi hegy (hivatalos földrajzi elnevezése szerint Szársomlyó) melletti csata elnevezést tartják helyesnek. A csata helyszínével kapcsolatban a bizonytalanságot elsősorban az okozza, hogy a korabeli osztrák és bajor katonai források a csatatérhez legközelebb lévő legnagyobb magaslatához, a 442 méter magas Harsányi hegyhez (Szársomlyóhoz) viszonyítva, „Harsány-hegyi csata” (Schlacht am Berge Harsan) elnevezéssel illeték az ütközetet.

Buda ostroma (1686. július 18. – szeptember 2.), illetve annak a keresztény kézre kerülése után, a törökök, az üldöző szövetséges hadak elől Eszékre vonultak. Az üldöző szövetséges erők útközben elfoglalták Simontornyt, majd Pécs ellen fordultak. Pécsen ugyan megerősítette a török, de az ivóvíz és élelmiszer hiánya miatt is nehéz helyzetbe került védők, a szövetséges csapatok odaérkezésekor a várat feladták és Eszékre vonultak el. A siklósi várat 1686. október 30-án foglalták el a szövetséges erők. A várat felszabadító csapat Kaposvár ellen vonult, amelynek török őrsege 1686. november 2-án feladta a várat.

A magyar katonaság helyzete az 1687-es hadjárat idején

A magyar katonaság ebben az időszakban messze elmaradt azoktól a követelményektől, amit a XVII. század megkövetelt volna. Fegyvernemi jellege, képzettségi és fegyverzeti viszonyai miatt kisebb-nagyobb rajtaütésekkel, az utánpótlás zavarásával, vagy annak megbénításával próbálták felőrlöni az ellenséges erőket. Megmaradt az idejétmúlt zsoldosság a feudális típusú fegyveres szolgálat keretein belül. Ennek ellenére a magyarországi csapatokat a császári hadvezetés, mégis sikerrel tudta alkalmazni a törökkel szemben. Ugyanis az ellenséges erők zömét a félnehéz könnyűlovasság alkotta. A török gyalogság legütőképesebb egységeit a janicsárok képezték, de korábbi morális és harcászati fölényüket elvesztették. Fegyverzetük elavult. Emellett a könnyűgyalogság zömét erőszakkal toborzott katonák alkották, akiknek harcértéke igen csekély volt. Olyan helyzet állt elő, hogy a magyarországi haderő, az európai hadügyi fejlődés élvonalától fokozatosan elmaradó, hasonló haremódorú és fegyvernemi összetételű, viszonylag korszerűtlen fegyverzetű török haderővel került szembe. Ilyen körülmények között hasznos kiegészítő elemévé váltak a lassabban mozgó, de korszerű ütőerőt képviselő császári csapatoknak.

Kevés adatunk van a főszeregben harcoló magyar katonaság létszámáról. Egyes adatok szerint a bajor seregetest kötelékeiben 2500 lovast, míg Lotharingiai Károly seregében 3500 magyar és horvát lovast regisztráltak. Tudjuk, hogy a magyar erők zöme inkább a török kézen lévő várak körülzárásánál és a helyőrségekben összpontosult.

Az 1687. év hadászati eseményei

Szulejmán nagyvezír békeajánlatot tett a császárnak, amit az visszautasított. Így a háború tovább tartott. A törökök még számos várat uraltak a győztesen előrenyomuló keresztény sereg mögött, így a lényegesebbeket; Egert, Váradot, Kanizsát, Gyulát és Szigetvárt. Az események menetét az egész év során az ellátás problémái, a császári kincstár krónikus pénzzavara, a rendkívül esőre fordult időjárás, valamint az oszmánok szabták meg.

A szövetségesek, Lotharingiai Károly vezetésével, július 16-án és 17-én megrohamozták a törökök megerősített északi táborát, de mintegy ezer katonájuk elvesztése után vissza kellett vonulniuk. A törökök elhagyták állásaikat és a keresztény sereg után nyomultak. Július utolsó napján a két sereg a Karasica két partján táborozott, de egyik sem támadhatta meg a másikat a nehéz, mocsaras terep adta viszonyok miatt. A nagyvezír mindenképpen összecsapásra, döntő csatára kívánta vinni a dolgot, mert úgy gondolta, egy megvert, legyőzött ellenséget üldöz és biztos volt a sikerében. Egyébként is tudta, ha tétlen marad, az a fejébe kerül. Helyrehozatta a Dráva Eszék és Dárda közötti átkelőhelyet és megindult Baranyavár irányába. A császáriak, miután látták, hogy a török nem Mohács irányába tart, elpusztították a mohácsi palánkokat, és elindultak Villány, Siklós irányába. Ez a helyzet kedvezett is a szövetséges erőknél, hiszen a Dunától és a Drávától eltávolodó török erők egyben az utánpótlási helytől is eltávolodtak, és várható volt, hogy a közeljövőben csatára kényszerülnek.

A Szársomlyó melletti csata lefolyása

A keresztény sereg stratégiája az volt, hogy a török sereget, amely Baranyavár térségében kiépített és az elsáncolt táborában várakozott, kicsalják a védelmi állásaikból és nyílt csatára kényszerítsék. A következő napok eseményei megmutatták a terv helyességét. A török sereg augusztus 11-én elhagyta védelmi állásait és megkezdte előnyomulását. Megtámadta a Nagyhasznai és Siklós között elhelyezkedő szövetséges hadsereg balszárnyát, ahol a bajor főerő foglalt állást. Augusztus 12-én, kora délelőtt Nagyhasznai–Villány térségében bontakozott ki a csata. Nagyhasznaitól a főereget jobbszárnya visszafordult és Villányig harcolva megfutamította a török főereget lovasságát, amely átkaroló hadműveletre készülve a Szársomlyó hegy lábáig jutott előre. Délután az egész szövetséges hadsereg támadásba lendült. Öt óra felé mindenütt áttörték a török vonalakat. Kiderült, hogy védelmi állásaik még nem készültek el, a négyszeres árokrendszert csak félig tudták elkészíteni, így a janicsárok képtelenek voltak eredményesen védekezni.

A császári lovasság rohamát és a bajor gyalogság zárt egységét a török tüzérség nem volt képes megbontani. A rosszul felállított lövegei a támadó keresztény csapatok feje fölé lőttek, jóformán semmiféle veszteséget nem okoztak. Ugyanakkor a szövetséges tüzérség nagy pusztítást végzett a félhold alakban támadó török lovasság soraiban és a fejvesztve hátráló gyalogság között. A megfutamodó török lovasezredeket szinte legázolták a hősiessé ellenálló janicsárokat, akik az övükig erő, félig elkészített árkaikban még ekkor is védekeztek. Így a szultáni tábor, a védelmére felsorakozott csapatokat szinte teljesen elszőpörte az ekkorra már minden vonalon támadásba lendült szövetséges hadsereg.

A törökök lovassága és gyalogsága a Karasica mocsaraiba szorult. A menekülő törökök között hihetetlen pusztítást végeztek az üldözők. Az üldözés egyébként késő éjszakáig tartott. Az északi hídnál is sokan elpusztultak, mert az egymás hegyén-hátán menekülők alatt leszakadt a hajóhid és sokan a Drávába fulladtak. A török hadsereg teljes tüzérsége, azaz hatvan ágyú, tíz mozsár, a teljes török hadipénztár a győztesek kezére került. Zsákmányuk lett hétezer ökör, hatezer ló, ezerötven teve. A zsákmányolt élelmiszerből az egész szövetséges hadsereg ellátását két hétig tudták biztosítani.

A csatában huszonezer török katona esett el, vagy az üldözés során mészárolták le őket. A Karasica mocsaraiban megsemmisültek számát ötezerre becsülik. A szövetségeseknek mintegy 700 katonája halt hősi halált, az utánpótlást végzők közül ugyancsak ennyien haltak meg. A csatában részt vett a szövetségesek részéről mintegy 48 000 fő, míg a török sereg harcoló létszáma 60–70 ezer főre tehető.

A Nagyhasznai melletti csata eredményeként az ország nagy része felszabadult. A még török kézen lévő dunántúli végvárak szoros blokád alá kerültek, így nem veszélyeztették többé a felszabadult területeket. A csata, mint azt Franz Wagner, Leopold császár életrajzírója megjegyezte, megtorlása volt annak a csapásnak, amelyet a török 1526-ban mért a kereszténységre.

Felhasznált irodalom, idézetek forrásai: Budától Belgrádig. Válogatott dokumentumrészletek. Szerk.: *Szita László*. Pécs, 1987.; A török elleni visszafoglaló háborúk történetéből 1686–1688. Szerk.: *Szita László*. Pécs, 1989. c. kötetben a következő cikkek: *Szakály Ferenc*: A felszabadító háborúk történeti helyéről (23–42.), *Veres D. Csaba*: Hol zajlott le a „második mohácsi” vagy „hasznai-hegyi csata” 1687. augusztus 12-én? (49–62.), *Nagy Lajos*: A nagyhasznai csata (43–48.), *Rácz Gyula*: Budától-Belgrádig. Badeni Lajos két háborús esztendeje (105–114.); *Hiddeg Kornél*: Csata Nagyhasznai körül. Győr, 2006.; 1687. augusztus 12-én történt... Egykorú német tudósítás a török ellen vívott nagyhasznai csatáról. Közreadja a Baranya Megyei Könyvtár. Összeállította *Horváth Eszter*. Pécs, 1987.; Nagyhasznai. Írta: *Szita László*. Szerk.: Füzes Miklós. Megjelent a Magyar Állam Millenniumára, Bp., 2000.

Simor Ferenc

Felsőőri Pyrker János László, a magyar szívű érsek – német ajkú költő

Pyrker nevére Ausztriában is, Magyarországon is több ízben felfigyeltem. A mai átlagolvasó csak Mikszáth *Különös házasság* című regénye hőseként ismeri, ezért fontos és méltányos szilárd jellemét és a közösségért végzett buzgó ténykedését bemutatni.

Ruzsánszki báró birtokán, a Fejér megyei Nagylángon (ma Soponya) született 240 évvel ezelőtt, 1772. november 2-én. Édesapja a Zichyek főintézőjeként működött, édesanyja a tiroli Branzollból (Ötschtal) származott. A német ajkú család két nyelven felnövő hét gyermeke közül János volt a legidősebb. A székesfehérvári gimnáziumban nagy hatással volt rá két pálos rendi tanár: a fiatal költő, Ányos Pál, valamint a magyar ódaköltészet első mestere, Virág Benedek. Ők ismerték föl tehetségét, alakították egyéniségét. Magyar, latin és német nyelven tanult. 1787-ben Pécsre került, ahol bölcséletet és jogot végzett, majd Budán, a Helytartótanácsban dolgozott. Innen Palermóba igyekezett, megtanult olaszul, majd Ausztriába ment. 1792-ben Lilienfelden belépett a ciszterci rendbe, ahol tudását igen értékelték. Szerzetesi neve László lett. A hittudományt Sankt Pöltenben végezte, s 1796 őszén szentelték pappá. A lilienfeldi apátság gazdasági vezetője, majd a Lilienfeldtől 12 km-re levő Tümnitzben plébános. 1811-ben visszakerült Lilienfeldre. Keze alatt a kolostor – hatalmas tűzvész után – soha addig nem látott virágzásnak indult. Perjellé, majd 1812-ben apáttá választották, s ezáltal Borsmonostor (ma: Klostermarienberg) superiorja, 1818-ban szepesi püspök, majd 1820-ban velencei pátriárka, 1821-ben dalmát primás és titkos tanácsos. 1827-ben XII. Leó pápa az egri pátriárka érsek címet adományozta neki. Heves és Külső Szolnok vármegye örökös főispánja lett.

Egerbe kerülve szívén viselte híveinek testi és lelki jóllétét. A városban is serény munkához látott: parkosított, megkezdte a vár rendbetételét, a régi székesegyház egyik gótikus pillérére felállította Szent István szobrát, s a Setét kapuban elhelyeztette Dobó István síremlékét. Városszépítő bizottságot szervezett, mely fontos szerepet játszott a mai Eger képeének kialakításában. Lelkiismeretes és buzgó papként Kálváriát állított fel a várbán. Megteremtette a gyógyfürdő alapjait; engedélyezte a zsidók letelepedését. Létrehozta a Kaszinó Társaságot, mely a város közösségi és pénzügyi fejlődését serkentette a szabadságharc utáni években is. Eger és Szarvaskő között közsiklák alatt is átvezető utat építtetett, s Szarvaskőn templomot emeltetett. Az oktatást rendkívül fontosnak tartotta, megalapította a vasárnapi iskolát, támogatta az elemi iskolai népoktatást. Rajziskolát létesített az inasok szakmai képzésére. 1828-ban megalapította az első magyar nyelvű tanítóképzőt. Kezdetől fogva foglalkoztatta az új bazilika építtetése. Már Eszterházy Károly érsek is forgatott hasonló gondolatokat a fejében, de a megvalósítás Pyrkerre várt. A velencei San Marco székesegyházra valamennyire hasonlító templom volt az álma. A tervezést a kor neves építésze, Hild Józsefre, a díszítést a velencei Marco Casagrande szobrászművészre bízta. A négy év alatt felépült klasszicista stílusú székesegyház fő- és összes mellékoltárának elkészítését saját magánvagyonából fizette ki. Az érseki palotát is bővítette, felépíttette a déli szárnyat, itt szándékozott kiállítani hatalmas képgyűjteményét. Az 1832-36-os országgyűlés utolsó ülésnapján az akkor létrehozandó Magyar Nemzeti Múzeum javára felajánlotta a Velencében gyűjtött, közel kétszáz XVI–XVII. századi itáliai festményét, köztük Gentile Bellininek Cornaro Katalint ábrázoló portréját és Giorgione férfiképmását. Később az adományt kiegészítette még mintegy ötven képpel. Ezt a nemes gesztust az 1836. évi XXXVIII. törvénycikk 2. §-a így örökíti meg: „Felsőőri Pyrker János László Patriarcha és Egri Érsek azon nemes tette, minél fogva ritka jelességű becses képgyűjteményét a Nemzeti Múzeum gyarapításául a hazának felajánlta”. (A gyűjtemény ma a Szépművészeti Múzeum tulajdona.)

Egri érsekként 1830 körül
(Friedrich Lieder tuszrajza)

Tehetséges muzsikusként vonósnégyest alapított, melyhez kiváló hangszereket hozott magával Velencéből. (Ezek egyike a 1697-ben készült felülmúlhatatlanul szép hangú Cecília nevű Stradivari-hegedű, mely 2008-ban Budapesten került elő.) Templomi kórust és zenekart szervezett, és a zenészek képzéséről is gondoskodott. A művelt, sokoldalú, irodalmárként is jelentős Pyrkert főpapként időnként latinul szólalt meg, közvetlen környezetével viszont magyarul levelezett és beszélt. Németül írta lírai és epikus költeményeit, történelmi tárgyú színdarabjait (Die Corvinen; Zrinyis Tod, stb.), egyházi műveit, imáit és dalait. A Perlen der heiligen Vorzeit című művét, amely bibliai történeteket elbeszélő költeményfűzér, Kazinczy fordította magyarra (*A szent hajdan gyöngyei*, 1830). A nemzeti nyelvű irodalom kizárólagosságát követelő Toldy Ferenc türelmetlen hangon támadta meg a mű ürügyén a magyarországi német költészetet. Kölcsény az érsekkel való személyes találkozás után így foglalt állást: „*Pyrkert látám, a magyar praelatust, és német költőt... Ki veheti igazsággal rossz néven, ha valaki azon nyelven ír, melyet leginkább sajátává tett?*”

1844-ben Vörösmarty javaslatára Pyrkert a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti tagjává választották. 1847-ben az Osztrák Tudományos Akadémia egyik alapító tagja, a bécsi Képzőművészeti Akadémia tagja, majd a würzburgi teológia és a jénai egyetem bölcsészkarának díszdoktora lett. Kép-mását többek közt Barabás Miklós örökölte meg.

Az önrészes, érzékeny, társadalmi helyzetével, de saját értékeivel is tisztában lévő főpap éppoly otthonosan mozgott a művészetek világában, mint a főúri társaságban, sőt még a gazdasághoz is értett. Annak ellenére, hogy minden krajcár helyét megnézte – mint Tárkányi Béla jellemezte takarékoságát – bőkezűen adakozott személyes vagyonából. A hívei körében igen népszerű érsek állandóan támogatta a szegényeket, s a kolera dühöngése idején istápolta a betegeket. Asztalánál rendszeresen 15–20 szegény sorsú diák kapott ingyen ételmezést. A nevelőintézetre 40 ezer forintot költött. Nagy értékű házáat katonatiszti lakul ajándékozta Eger városának, s a fenntartásáról is gondoskodott. Hadirokkantak számára szanatóriumot létesített Karlsbadban és Gasteinben. Támogatta többek közt Grillparzert, aki az *Abschied aus Gastein* című versével köszönte meg, hogy nehéz időkben mellé állt. Schubertet is segítette, aki hálából neki ajánlotta az op. 4-es dalfűzetét, s több versére dalt komponált (*Das Heimweh; Die Allmacht*).

Bécsben halt meg 1847. december 2-án. Nem érte meg a szabadságharcot. Kívánságának megfelelően testét a lilienfeldi temetőben helyezték örök nyugalomra, míg szívét egy leforrasztott urnába zárva az egri katedrális altemplomában, a kriptá központi részén temették el, mert mint mondotta: „Egerért dobogott, legyen az egrieké”.

Radics Éva

Százhetvenöt éve született és száz éve halt meg Imets Fülöp Jákó

Ne mondja senki, hogy a csiki székelők nem szeretik, netán lenézik a moldvai csángómagyarokat! Lehet, hogy akad ilyen is, hiszen nincsen róza tövis nélkül, de a csikiak többsége nem így érez. Gondoljunk mindjárt Domokos Pál Péterre, a „csángók vándorapostolára”, vagy Mirk László tanár úrra, aki kötetbe gyűjtötte a magyar irodalom csángókról szóló verseit.¹ Aztán gondoljunk dr. Csedő Csabára, Csíkszereda korábbi polgármesterére és a moldvai Rekecsin egykori körorvosára, vagy Borbáth Erzsébetre, a Csíkszeredában tanuló csángó diákok „tiszteltbeli édesanyjára”. Ám vannak a csángók iránt elkötelezett csikiak között olyanok is, akik az elmúlt századokban éltek, s talán kevésbé ismert, hogy Csíkszeredában rengett a bölcsőjük. Itt van mindjárt a Taplocán² született Gegő Elek történész, valamint Imets Fülöp Jákó, aki 175 éve született Csíktusnádon és ott is halt meg, éppen 100 esztendeje. Mint tanártársai írták „a csiki székelységnek évtizedeken át volt szellemi vezére”, s ezt jól össze tudta egyeztetni a moldvai csángók sorsának kutatásával. 1868-ban több társával bejárta Moldva magyarok által lakott vidékeit, s elmélyülten foglalkozott a sorsüldözött csángókkal. Megérdemli, hogy kettős évfordulója alkalmából fejte hajtsunk e kiváló férfiú emléke előtt.

¹ Az ember ott a legfajjobb magyar. Versek a csángómagyarokról. Válogatta Mirk László. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda, 2001.

² Ma Csíkszereda északi városrésze.

Az 1837. november 12-én született *Imets Fülöp Jákó* régi lőfő családból származott. Anyai nagybátyja, az ugyancsak Tusnádon született *Kováts Miklós* megyéspüspök, jelentős összegekkel támogatta az erdélyi múzeumot, valamint a szabadságharcban elpusztult templomok újjáépítését. Unokaöccsét is segítette a tanulásban, szülei – Imets János és Kovács Borbála – a püspök nagybácsi biztatására írták be a nyolcéves fiút a csíksomlyói gimnázium „kisiskolájába”, ahol az al gimnáziumot is végezte, mégpedig mindig kitűnő eredménnyel. Ez után Székelyudvarhelyen, majd a gyulafehérvári és a pesti papnevelő intézetben tanult tovább. 1861-ben, Esztergomban szentelték pappá, s *Haynald Lajos*, az új püspök már 25 nappal később kinevezte őt a gyulafehérvári gimnázium tanárává. Így kezdődött Imets Fülöp Jákó pedagógusi pályája, ami a negyedszázados főgimnáziumi igazgatósághoz vezetett, és népe – elsősorban a székely ifjúság – érdekében végzett széles körű szolgálat volt, hiszen iskolai kötelességei mellett számos egyéb feladatot is vállalt és teljesített.

Mert olyan ember volt, aki a komoly tanulás, majd a nehéz hivatallal járó munka mellett más szellemi tájakra is sűrűn kitekintett. Gyulafehérváron a gimnáziumi tanítás mellett képezte is magát: tökéletesen elsajátította a német és a román, később a francia nyelvet, emellett Marosparton egy ideig ellátta a plébánosi teendőket. Amikor négy esztendő múlva Fogarasy Mihály püspök a gyulafehérvári gimnázium igazgatójává tette, Imets 33 éves fejjel nem röstellt beiratkozni a budapesti magyar királyi tudományegyetemre, hogy földrajz-történelem szakos tanári képesítést szerezzen. Az erdélyi egyházmegye papjai közül egyébként ő volt az első, s majd egy évtizedig az egyetlen, aki állami egyetemen is letette a tanári vizsgát. Eközben, a meglehetősen középszerű gyulafehérvári gimnáziumot „mintaszerű intézménnyé” szervezte.

Szakmailag alaposan fölverte került tehát 1870-ben a csíksomlyói gimnázium igazgatói székébe. Örömmel tért vissza szülőföldjére, pedig ismét kemény munka várt rá. A Csíksomlyói Római Katolikus Gimnázium 1857-ig csak négyosztályosként működött, majd fokozatosan fejlődött nyolc osztályosra. A gyergyói születésű Fogarasy Mihály püspöktől Imets azt a feladatot kapta, hogy emelje az iskolát „a kor színvonalán álló oktatási intézménnyé”. Az időközben Kalocsára került Haynald érsek, Fogarasy püspök és maga Imets számottevő anyagi hozzájárulásával, valamint a csíkszéki római katolikus hívek segítségével komoly fejlesztéseket valósítottak meg, bevezették Eötvös József vallás- és közoktatási miniszter ajánlott tantervét, és 1881-re sikerült elérniük, hogy az iskola megkapja a kormánytól az érettségizetési jogot. Alapítványokat, egyesületeket hozott létre az iskolai oktatás és az internátusi elhelyezés színvonalának emelésére; saját jövedelméből ösztöndíjat alapított az eminens diákok számára, amiből még az 1930-as években is részesülhettek az arra érdemesek. Még 1871-ben beindította *A Csíksomlyói Római Katolikus Főgimnázium Értesítőjét*, ami aztán a csíkszeredai gimnázium évkönyveként jelent meg, amíg megjelenhetett. Maga Imets is ebben tette közzé számos, a székelység és az iskola történetével foglalkozó tanulmányát.

1891. évi nyugdíjba vonulása után elsősorban egyházi, vallásügyi és hitéletbeli kérdésekkel foglalkozott. De Imets Fülöp Jákó igazgató úr az iskola vezetése, továbbá néhány földrajz-, történelem- és nyelvóra tartása, az iskolai értesítő szerkesztése, az iskolakönyvtár, valamint a szegény diákok részére létesített ifjúsági kölcsönkönyvtár működtetése mellett tagja volt számos tudományos és társadalmi szervezetnek, számtalan cikket és tanulmányt írt és tett közzé. Foglalkozott a székely nemzet és a lőfő szó eredetével, Csíkszék 1848/49. évi hadi eseményeivel, a bukovinai székelyek hazatelepítése és a székely kivándorlás kérdésével. Még gyulafehérvári tanársága idején beutazta szinte egész Erdélyt, s a tapasztaltakról tanulságos ismeretterjesztő útinaplókban számolt be.

Nem volt tehát újdonság számára, amikor a Szent László Társulat 1868-ban őt főből álló küldöttséget indított Moldvába az ott élő csángómagyarok helyzetének tanulmányozására, s ebben az ő részvételére is számítottak. *Veszély Károly* marosvásárhelyi es-

Tusnádi Imets F. Jákó rudinai apát, erdélyi kanonok, 1903. (Borbé Attila felvétele)

peres és Kovács Ferenc gyulafehérvári hittanár társaságában mintegy tíz napot töltött Moldvában, s bár időnként elváltak útjaik, a látottakból és hallottakból végülis hasonló következtetéseket vontak le. Így megállapították, hogy Moldvában „a magyarok vallása, nyelve, nemzetisége [...] a legérzékenyebben letiportatik, míg minden faluban, ahol néha egyetlen oláh sincs – a falusbírák, jegyzők stb. mindnyájan oláhok s mint ilyenek oláh nyelven intézik a falu ügyeit, addig a Magyarország területén élő románok szabadon élvezhetik nemzeti létüket nyelvük, vallásuk gyakorlatában ép oly szabadon folynak be, mint a magyarok, sőt [...] tetemes anyagi segélyben is részesíttetnek.”³

Veszely Károly esperes úr, moldvai útjuk végeztével javaslatot fogalmazott csángó bizottság létrehozására, amely kidolgozná a megoldást, azon elven, hogy „valamint Magyarhonban a románok bírnak román iskolákkal, melyekben csupán románul tanulnak, a méltányosságnál fogva is követelhetni, hogy a moldvaoláhországi magyarok az ottani törvények által megengedett magániskolákban magyarul tanulhassák vallásukat és a szükséges ismereteket.” Imets Fülöp Jákó pedig mindehhez annyit tett hozzá a maga részéről, hogy „... mindenek előtt az lenne a legcélszerűbb [...], hogy otthoni intézeteinkben magánosok áldozatkészségéből és alapítványainkon csángó gyermekeket taníttassunk. Ezekből idővel a néptanítás számára képzett tanítókat, részint olyan papnövendékeket képezhetnénk, kiket nemcsak mi, de [...] a Sacra Congr. propag. fide⁴ is több sikerrel fogna alkalmazhatni, mint a mostani mérőben népidéken papokkal!”

Az idézett szövegekből kiderül: a derék atyák számára bizony kevés volt az a tíz nap, hogy megismerjék a csángók sorsát meghatározó sötét erők működésének lényegét. Gondolkodásukat a teljes naivitás jellemzi, amikor a román politikával kapcsolatban a méltányosságot és az egyenlő bánásmód elvét emlegetik, s azt gondolják, hogy a Vatikánnak fontos a magyar anyanyelvű csángók római katolikus vallásának megőrzése. Imetsék is úgy jártak tehát, mint előttük – és utánuk – oly sok, csángókat fölkereső, jó szándékú utazó, jelentésük az utókor számára értékes művelődéstörténeti adalék ugyan, de moldvai testvéreink sorsának alakulását tekintve nem más, mint pusztába kiáltott szó.

Az utókor és a szűkebb szülőföld hálásan emlékszik Imets Fülöp Jákóra, aki életrajzírója szerint „nemes keblű hazafi, kitűnő tanár és buzgó pap, [...] nemzetéért rajongó székely” volt. Egykori diáktársai is nagyon szerették „nyílt, nemes törekvésű és tiszta magyar jellemű székely pályatársulat”, akinek tanársága idején, „vonzó, zamatos magyarságú, figyelmet lekötő előadásaiért és humanus bánásmódjáiért nemcsak őt magát, de tárgyát is megkedvelték”.⁵ Pedagógiai programja szerint pedig az ismeretek forrása az Isten, ezért nemcsak a hittan, hanem a többi tantárgyak oktatásánál is ez legyen a vezérfonal. Milyen szépen összecseng ez az idea Györfly Istvánnak a népismeret iskolai oktatására vonatkozó, 1939-ben megfogalmazott elképzelésével: „A néprajzot a tanítóképzőkben nemcsak mint külön tantárgyat kívánjuk taníttatni, de az összes tantárgyakban is a népi szemléletnek kell uralkodni.”⁶

Imets Fülöp Jákóról azóta sem feledkezett meg, sem a szülőfalu sem az egykori Alma Mater. A csíksomlyói ferences gimnázium utódja, a mai csíkszeredai Márton Áron Gimnázium iskolamúzeumában hatalmas festmény őrzi az egykori igazgató jovialis alakját. Csíktusnádon a helyi általános iskola viseli a nevét, a település temetőjében lévő síremléken pedig a következő felirat olvasható:

„Mint pap, tanár, író, hű volt és kitartó;
székely ifjúságért, szeretett fajaért égett szíve, lelke.”

Halász Péter

³ Kovács Ferenc károlyi-fehérvári hittanár úti-naplója 1868. Maros-Vásárhely, 1870. 55.

⁴ A Hitterjesztés római Szent Kongregációja.

⁵ Glósz Miksa: Visszapillantás Imets Fülöp Jákó tb. főesperes és főgimnáziumi igazgató 25 éves tanári működésére. A csíksomlyói róm. kat. Gimnasium Értesítője 1889. 17.

⁶ Györfly István: A néphagyomány és a nemzeti művelődés. A Magyar táj- és népismeret könyvtára. Bp., 1942. 69.

Ázsia romvárosainak feltárója

Emlékezés a százötven éve született Stein Aurélra

Legnagyobb orientalistáink, Körösi Csoma Sándortól Vámbéry Árminon, Ligeti Lajoson és másokon át Germanus Gyuláig, kutatásaikat mindvégig magyar állampolgárként végezték. Ám a hazánk földjén született keletkutatók közül az egész világon legjobban ismeretek egyikének, Stein Aurélnak ez nem adatott meg. Noha élete utolsó pillanatáig magyarnak vallotta magát, s rendkívül értékes magánkönyvtárát végrendeletileg a Magyar Tudományos Akadémiára hagyta, amelynek 1897-től kültagja volt, tudományos eredményeinek javarészt angol állampolgárként érte el. S ha már a hazai tudomány e legfelső fórumát említettük, szinte kínálja magát egy érdekesség. Stein Aurél Pesten, a mai Akadémia és Arany János utca sarkán, az MTA épületétől talán száz méterre állt házban látta meg a napvilágot 150 évvel ezelőtt, 1862. november 26-án. Itt állt a szülőház, amit már réges-régen lebontottak. Helyén az Egészségügyi Minisztérium (jelenleg Emberi Erőforrás Minisztériuma) modern, üveg-vasbeton épülete magasodik, amelynek Arany János utcai falán emléktábla hirdeti Stein Aurél emlékét.

Mivel szülei, Stein Náthán és Hirschler Anna korán elhunytak, az árva fiú taníttatásáról a nála csaknem két évtizeddel idősebb Ernő bátyja és anyai nagybátyja, Hirschler Ignác, a neves szemészprofesszor gondoskodtak. Alig múlt tízéves, amikor 1873-ban a drezdai Kreutz Schuléba került, ahol a németen kívül angolul és franciául is megtanult, s itt ébredt fel érdeklődése a földrajz és a történelem kutatása iránt. A középiskola két felső osztályát már Budapesten, a farsori evangélikus főgimnáziumban végezte, ahol 1879-ben érettségizett. Az, hogy az átlagosnál sokkal többre hivatott, már ekkor látható volt, mert az ifjú diák gyakran látogatta az MTA könyvtárát, és már ebben az időben megkezdte a szanszkrit nyelv elsajátítását.

Következett az egyetem. Két szemesztért Bécsben hallgatott, a harmadikat Lipcsében, ám az indiai és perzsa nyelvek legrégebbi irodalmi értékei iránti érdeklődése hamarosan Tübingenbe vitte, ahol bölcsészdoktorátusát is megszerezte. A kiváló adottságokkal rendelkező és a tudományos ismereteket nagy elszántsággal megszerző ifjút Trefort Ágoston kultuszminiszter állami ösztöndíjhoz juttatta, s 1884-85-ben így már Cambridge, Oxford és London voltak óperzsa tanulmányainak színhelyei. Hazatérve Budapestre, a Ludovika Akadémián 1885-86-ban sajátította el a későbbiekben számára oly nagy jelentőséggel bíró kartográfiai és tereptani ismereteket. Körülményeinek szerencsés alakulása azonban mindezzel még korántsem ért véget. Egyetemi éveit több vakációt is az Alpokban tölthetett, ideális környezetben szerezve meg azokat a gyakorlati hegymászó tapasztalatokat, amelyeknek kiváló hasznát vette ázsiai éveit alatt.

Stein Aurél első orientalista előadását huszonnégy éves korában, 1886-ban a bécsi, VII. Nemzetközi Orientalisztikai Kongresszuson tartotta. Itthon azonban képtelen volt az érdeklődésének és képzettségének megfelelő álláshoz jutni, így kényszerűségből ismét Angliába ment. Kutatómunkáját ettől kezdve Lon-

Stein Aurél portréja. Calcutta, 1890-es évek

Emléktábla szülőháza helyén (Polgárdy Géza felvétele)

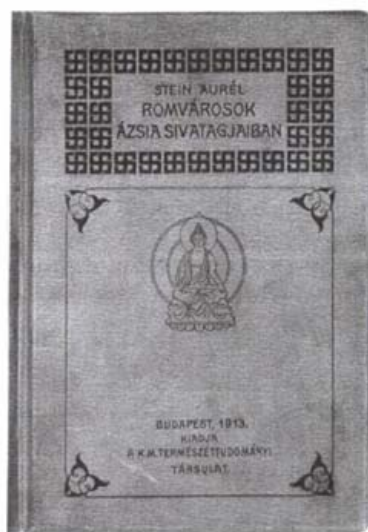

Első ázsiai expedícióján

donban, a British Museum munkatársaként folytatta. Majd a következő évben – többek között két jeles támogatójának köszönhetően – útnak indulhatott álmai földjére, Ázsiába. (E támogatók Sir Henry Rawlinson, a British Museum kurátora, és Szineszi Márk, a keleti nyelvek cambridge-i professzora voltak.) 1887. decemberben szállt partra Bombayben. Indiai tartózkodása azonban nem nyúlt hosszúra, ugyanis februárban kinevezték a lahorei Punjab University szanszkrit nyelv és irodalom rendes tanárává, majd keleti kollégiumának vezetőjévé. Stein Aurél tehát ettől az évtől az angol kormány szolgálatába lépett. Az 1888–1896 között Kasmírban tett utazásai során e föld régészeti emlékeit, történeti földrajzát és folklórját tanulmányozta. Majd 1894-ben megjelent első nagyobb tudományos műve, a *Királyok Könyve*, 1897-ben pedig Budapesten megtartotta akadémiai székfoglalóját *A fehér hunok és rokon törzsek indiai szereplése* címmel. Ebben az időben történt, hogy Anglia gyarmati csapatokat küldött az addig elzárt Bunerba, Stein Aurél pedig – kihasználva a kínáló alkalmat – expedíciót szervezett erre a területre.

Első expedíciójára 1900-ban indult el Belső Ázsiába, és pedig lord Curzon indiai alkirály támogatásával. A korábban Sven Hedin, a híres svéd utazó által felfedezett Khotan környéki romvárosokba kalandos körülmények és sok megpróbáltatás közepette, égbenyúló hegláncokat és veszedelmes hágókat leküzdve jutott el. De érdemes volt, mert nem csupán régészeti kutatásokat végzett itt, de több, eddig ismeretlen romterületet tárt fel. Kasgarba, a kínai Turkesztán fővárosába érve tevékaravánhoz csatlakozott, s így jutott el a Takla-Makán sivatagi oázisokba. Eközben nagymennyiségű fára és bőrre írt ősi indiai kéziratot talált, amelyeket a száraz homok szinte tökéletesen konzervált. Expedíciójának eredményeit 1908-ban *Homokba temetett városok* címmel magyarul is megjelentette.

Második expedíciójáról, amely a Tarim-medencét és Kunlunt tűzte ki céljául 1906–1909 között, a következőket írta „*Utazásom nemcsak messze földre vezetett, hanem régmúlt időkbe is. Valósággal stilszerű tehát, hogy azokban a völgyekben kezdjük meg vándorlásunkat, amelyekben több mint két ezredéve Nagy Sándor seregei jártak.*” Átkelve a Pamír-hegységen, viszontagságos út után érkezett meg a Lozlanba, a kínai romvárosba. Majd délnek fordulva Mirán romjainak átkutatása következett, s a Lop-sivatagon átkelve érkezett meg egy elfeledett kínai határfalhoz, amelyet egykor a hunok ellen emeltek. Marco Polo nyomán kelet felé haladva, Tunhuangban felkereste az Ezer Buddha templomát, s a korábban itt járt Lóczy Lajos híradása alapján feltárta az itteni barlangszentélyeket. Kutatásai nyomán több ezer ősi kézirat került elő, melyek részben a londoni British Museumba, részben az indiai Nemzeti Múzeumba kerültek. E második expedíciójának eredménye volt még, hogy sikerült azonosítania az ókori selyemút egy szakaszát, s megtalálta a Khotant Ladakkal összekötő egykori karavánút nyomait.

Kasmírba való visszaérkezése során, a Jangi-daván-gleccseren lábujjai lefagytak. Hetekig tartó szenvedés után érkezett meg Leh-be, ahol egy misszionárius „orvos” jobb lábának minden ujját amputálva szabadította meg kinyitól. E harminc hónapon át tartó második expedícióján gyalog, lóháton, téven és jakháton összesen több mint tizenhatezer kilométert tett meg. Tudományos eredményeiért a Brit Földrajzi Társaság nagy aranyérmével tüntette ki, az angol király pedig 1912-ben lovaggá ütötte. A most már Sir Aurel Stein ezen útjáról készült könyvét *Romvárosok Ázsia sivatagjaiban* címmel 1913-ban jelentette meg magyarul a Magyar Földrajzi

Társaság. Stein Aurél, az „Ázsia halott szívét” ismét megdobogtató hazánk fia, az eredményes kutatóútjai nyomán ekkor már nemzetközi híré tudós, bármely távoli országokban járt is, levelezés révén kapcsolatot tartott hivatása legkiválóbbjaival. Így a Körösi Csoma Sándor életét és munkásságát kutató, emigrációba kényszerült egykori szabadságharcossal, dr. Duka Tivadarral (1825–1908), az angol királyi bengáli hadsereg törzsorvosával is. Idézzünk Duka egyik Stein Aurélnak írott leveléből, mely ékeesen szemlélteti utóbbi megbecsültségét: *„Te más korban születél, mint én, Aurél, a te nemzedék számára a szabadságharc, amit én megéltem, végigharcoltam Görgey mellett, már csak hagyomány, papírra rögzített, szobrokba faragott történelem. Mégis azt érzem leveleidből, amelyeket a belső-ázsiai táborhelyeidekről írtál, hogy benned is ég az a láng, amely bennünket hevített. Adni valamit a világnak, ami új, ami jelentős – és ami előreviszi Magyarország ügyét is.”*

Harmadik ázsiai útja 1913–16 között szintén a Tarim medencébe vezetett, s ekkor összesen huszonötezer mérföldet kellett leküzdenie. Eközben feltérképezte a Turfani mélyföldet, Murtukban pedig buddhista szentélyt és sírkamrákat tárt fel. A Kancsou folyó forrásvidékén járva lova levette a hátáról, így aztán heteken keresztül hordágyra kényszerülve irányította az expedíció munkáját. Majd Szamarkandon át Perzsiába ment, s megkezdte az ókori parthus-limes feltárását. E harmadik expedíciója történetét magyarul 1923-ban, *Indiából Kínába. Harmadik utam Belső-Ázsiába 1913–1916* című könyvében tette közzé.

Az első világháborút követően 1926-ban és a következő években több kisebb expedíciót is vezetett, tisztázva a híres makedón uralkodó, Nagy Sándor indiai hadjáratának útvonalát és főbb állomásait. (1926-ban a Szvát folyó környékén topográfiai felvételeket készített, Arrianosz, Nagy Sándor történetírójának adatai alapján, s tisztázta az egykori legendás Aornosz helyét is.) Eredményeit minderről a magyarul *Nagy Sándor nyomában* címmel, 1931-ben megjelent könyvében tette közzé. Expedícióira mindeközben úgy került sor, hogy 1888-tól angol állami szolgálatban állt. 1899-től Kalkuttában igazgató, 1901-től tanügyi és régészeti felügyelő, 1910-től az indiai régészeti főfelügyelőség vezetője volt, mígnem 1929-ben nyugdíjazták.

Negyedik, a kínai kormány hozzájárulásával tervezett hosszabb expedíciója Kína belső vidékei felé irányult volna, ám „felelőtlen elemek okatlan féltékenykedése” miatt nem sok eredménnyel járt. Említést érdemel még, hogy 1932–33-ban Fábri Károly Lajos indiológussal a Perzsa-öböl környékén, majd 1933–36 között ismét Perzsiában kutatott. Több rommezőt tárt fel Siráz, Khuzisztán, Lurisztán, Kirmansáh környékén. Az ekkor már idős tudós és utazó 1940-ben Pandzsábban, 1943-ban Délkelet-Beludzsisztánban végezte kutatásait.

Életének 81. évében járt, amikor még mindig újabb és újabb utakon törte a fejét. Többek között Afganisztán bejárását tervezte, hogy felkutathassa az ősi perzsa vallás keletkezésének színhelyét. Már úgy tűnt, hogy terve megvalósul. 1943. október 19-én megérkezett Kabulba. Néhány nappal később, 24-én azonban rosszul lett, október 26-án pedig elhunyt. Kívánságának megfelelően itt, a kabuli keresztény temetőben, anglikán pap vezette szertartás során helyezték örök nyugalomra. Sirja ma is itt található. Néhány évvel ezelőtt két magyar Stein Aurél tisztelő kereste fel kabuli sírját, és az azt fedő kölapon az alábbi magyar szövegű emléktáblát helyezték el: *„Magyarország felnevelte, Anglia taníttatta, Afganisztán befogadta. A nagy magyar Kelet-kutató halálának 60. évfordulóján főhajrással. Bodolai László, Dávid László, 2003.augusztus.”*

Stein Aurél, a valaha élt legkiválóbb Kelet-kutatók egyike méltán megérdemli az utókor tiszteletét. S mivel e megemlékezés elején említést tettünk végrendeletéről, most, befejezőként idézzünk is belőle: *„Minden könyvemet a Magyar Tudományos Akadémiának adom, hogy csatolja azokat könyvtárához, mint jelét hálás megemlékezésemnek a segítségért, melyet onnan kaptam, mint diák, – és a buzdításért, amelyet nekem, mint tagjának, az Akadémia nyújtott.”*

Elmondható, hogy nem csupán a távoli, és „mesés” Keletet-kutató tudósként, de emberi nagysága által is kimagaslott...

Sírja Kabulban

Polgárdy Géza

Katona Lajos emlékezete

Katona Lajos, a kiváló tudós, az iskolateremtő irodalomtörténész és folklorista 150 évvel ezelőtt született és 102 éve halt meg. Csupán 48 év adatott meg neki a földi pályán, de így is maradandót alkotott, mégpedig több tudományterületen. Életművének minősége imponáló, terjedelme lenyűgöző. Megérezte, hogy nem lesz hosszú életű, ezért (saját szavaival) „dupla lépésben” élt és dolgozott.

Vácott született 1862-ben. Az elemi iskolát és a gimnázium első hat osztályát a piaristáknál szülővárosában végezte, az utóbbit az esztergomi bencéseknel fejezte be 1880-ban. Az 1880/1881-es tanévben a budapesti tudományegyetemen tanult (főleg nyelveket), majd tanulmányait félbeszakítva egy évig vidéken nevelősködött. 1883–1884-ben a váci papnevelőben teológiai tanulmányokat folytatott, és egy ismételt rövid budapesti tartózkodás után 1885-ben beiratkozott a grazi egyetemre, ahol 1887-ben végzett. 1887 és 1889 között a pécsi Allami Főreáliskola németirodalom- és latinnyelv-tanára, majd 1889-től 16 éven át a budapesti II. kerületi Katolikus Főgimnáziumban tanított. 1900-ban a budapesti tudományegyetemen az összehasonlító irodalomtörténet magántanárává, 1907-ben ugyanott a Magyar Irodalomtörténeti Tanszék nyilvános rendes tanárává nevezték ki. 1901-ben lett a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja. 1910-ben hunyt el Budapesten.

Középiskolai, később egyetemi tanári tevékenysége mellett mint kutató irodalomtörténész és néprajzkutató (folklorista), ezenkívül újságíró (rendszeresen írt pl. a *Hazánkba*, a *Pesti Naplóba*, a *Pesti Hírlapba*), több lap szerkesztője volt és szorgalmas dolgozó társa olyan monumentális vállalkozásoknak, mint *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen*, illetve *A Pallas nagy lexikona*. E látszólag szabályos életpályán kitérők is voltak. Életrajzírói a két szélső pólusként a váci papnövendék voltát (1883–1884), illetve az *Élet* című radikális baloldali folyóiratnál betöltött szerepét (szerző, szerkesztő, 1891–1892) szokták emlegetni.

Az összehasonlító (komparativista) irodalomtörténet rátermett, felkészült, széleskörű műveltséggel és nyelvismerettel felvértezett művelőjeként elsősorban a középkori latin irodalmat, különösen a legendákat és a példabeszédeket kutatta, fontos régi források kiadója, és főként Shakespeare, Petrarca és Molière életének és munkásságának a tanulmányozója volt.

A néprajztudomány különösen a Magyarországi (ma Magyar) Néprajzi Társaság megalapításánál (1889) a szervezést végző Herrmann Antal mellett kifejtett szellemi irányítását, továbbá két fontos folyóirat, az *Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn* és az *Ethnographia* szerkesztését, programadó szervezést, terminológiai vizsgálódást, valamint több alapvető jelentőségű metrológiai, néphit-, népszokás- és népmesetanulmányt köszönhet neki. Reisinger János szerint „Katona az első igazán tudós és átfogó elméjű magyar irodalomtörténész”; Sebestyén Gyula pedig egyenesen kijelentette: „A folklóre területén nálunk mindenki Katona Lajos tanítványa”.

Kutatási eredményei, művei szervesen beépültek mindkét tudományterület ismeretanyagába és ma is hatnak. Katona Lajost nemcsak az irodalomtörténészek és a néprajzkutatók tartják számon, hanem szülővárosa is. Halálakor írták a *Váci Hírlap* 1910. 62. számában: „Méltó, hogy neve ne múljon el a késő nemzedék ajkáról és szívéből.” És neve nem „múlt el”, mert azt Vácott utca, a szülőházán emléktábla és a városi könyvtár őrzi és viseli. Az utóbbi intézmény pedig példásan és dicséretes módon (konferenciák, kiállítások rendezésével, kiadványokkal stb.) ápolja emlékét.

Irodalom: Császár Elemér: Katona Lajos élete. In: Katona Lajos irodalmi tanulmányai I. Bp., 5–103.; *Hála József*: A magyar néprajztudomány két nagy alakja. Adalékok Katona Lajos és Herrmann Antal kapcsolatához. Néprajzi Hírek XL. 2011/1. 22–30.; Reisinger János: Katona Lajos pályája. Váci Könyvek 3. Vác, 1987. 157–176.; Reisinger János: Katona Lajos 1862–1910. Tanulmány és bibliográfia. Váci Életrajzi Bibliográfia 1. Vác, 2000.; Reisinger János: Katona Lajos száz éve. Néprajzi Hírek XL. 2011/1. 20–22.; Solymossy Sándor: Katona Lajos (1862–1910). Ethnographia XXI. 1910. 257–262.; Voigt Vilmos: Távkép Katona Lajos mai jelentőségéről. Néprajzi Hírek XL. 2011/1. 16–19.; Zomborka Márta: Katona Lajos emlékének ápolása Vácott. Néprajzi Hírek XL. 2011/1. 30–35.; Zsigmond Gábor: Katona Lajos és az Élet köre. Valóság XIX. 1976. 9. sz. 74–92.

Hála József

Száz esztendeje született Balogh István, a magyarságismeret debreceni jelese

Az Alföld legnagyobb városának tanyavilágából indult, életművével a Kárpát-medencében folyó XX. századi tudományművelés első vonalába emelkedett. Balogh István széles kört átfogó, ma már klasszikusnak mondható publikációiból több mint hét évtized óta meritenek – úgyszólván naponta – főként a történészek és az etnográfusok, de a művészetek, különösen a városépítész és az irodalom múltjának kutatói is.

Ha a magyar tudománytörténetben méltán elfoglalt helyét próbáljuk körvonalazni, több síkon kell körültekintünk. A két nagy vonzáscentrummal, Debrecennel és Nyíregyházával, a hajdúsági, továbbá a szabolcs-szatmári városokkal, a tájon ülő falvakkal jelezhető országrész története, népelete, műveltségének sokszínű tartalma, világlátása sok tekintetben Balogh István érdeméből vált kivételes mélységben ismertté a hazai kutatásokban, s azt követve az egymás után sorakozó nemzedékek tudatában. Ő el tudott szakadni a hosszú ideig érvényes, félig romantikus, félig a „rétegspecifikus” érdekek által sugallt beállítástól, egyedül a tudományos hitelesség Györfly Istvánt követő igénye vezérelte. Balogh István „szakmai” pályafutása a magyar, s annak részeként az alföldi tudományosság lassan, de nagyon tartalmasan fellendülő szakaszában bontakozott ki. Életműve szemlélete és témaválasztása szerint is szervesen kapcsolódik közvetlen debreceni tudós múzeumi elődei, Zoltai Lajos és Ecsedi István történeti és néprajzi munkáihoz. Kutatásait ő bővítette tovább, amikor a középkortól fogva a paraszti gazdálkodás, a települési rend – azon belül különösen a tanyák – és a társadalom, a népi és az intézményes művelődés vizsgálatát a Szabó István professzor és barátai-tanítványai körül kifinomlódott, európai színvonalú debreceni agrártörténeti iskolához kapcsolta.

Balogh István 1912. november 29-én látta meg a napvilágot Debrecen nagy kiterjedésű határában, a hagyományos parasztvilág rendje szerint élő, nem éppen jómódú, ám a tanulás értékét felismerő civis családban. Mint önéletrajzában is olvasható, már a családi körben megkapta az indítást az egész pályafutását meghatározó, szinte hitvallásként átélte, szoros debreceni kötődéshez. Alapeleme volt annak a kálvini munkálkodó szorgalom, a puritán tisztesség és a harmonikus családra meg a tágabb közösségre figyelés. Egyéniségében, puritán életvitelében töretlenül hűséges maradt az ifjú éveiben megszokottakhoz. Ahogy mondani szokták: kifejezetten „jó kötésű”, izmos alkatú férfi volt. Idősebb korában is meglátszott, hogy a fizikai munka, az időnkénti katonaélet is formálta, a testtartását éppúgy, mint az egyéniségét. Hallgatósága öröme a Debrecen vidéki népnyelv izeivel alkotta mindig pontos és szemléletes mondatait. Barátságot, nyitottságot és biztatást sugárzó tekintetével, okos és nyugodt szavával mindenkinek meg tudott győzni arról, hogy segítőkész humanista. Az igazához, a tényekhez hajlíthatatlanul ragaszkodott, a debreceni fészekből érkező Für Lajos nem ok nélkül nevezte őt „szókimondó debreceni civisnek”.

Balogh István minden iskolai „lépcsőfokot” szülővárosában járt végig, a nagy tradíciójú Kollégiumban szerzett érettségi után a bölcsészkaron 1931-ben kezdte és 1935-ben fejezte be egyetemi tanulmányait történelem-földrajz szakon, megtoldva tanári képesítő vizsgával is. Hamarosan doktorált, disszertációja Debrecen Rákóczi-kori hadiszolgáltatásairól szólt, terjedelmes levéltári anyag eredeti feltárása alapján. Még egyetemi hallgatóként, 1933-ban hívta meg őt a Déri Múzeumba Ecsedi István. 1937-ben kinevezést kapott. Egy év múlva kutatóútra mehetett Bécsbe és Berlinbe. Hazatérve (a katonai behívások miatti megszakításokkal) 1944 végéig mindenek muzeológusként bedolgozta magát a szakmai rejtelmekbe, főképpen a néprajzi gyűjteménybe. Széles megalapozású, forrásértékű publikációi sorra jelentek meg az igényes debreceni fórumok mellett az Ethnographiában, a Válaszban, a szegedi Népünk és Nyelvünk c. folyóiratban. Legnagyobb szakmai elismerését ennek nyomán Györfly Istvántól kapta. Figyelemmel követte a harmincas évektől sorjázó, valóságfeltáró szociográfiákat, velük együtt különösen Erdei Ferenc munkáit, Veres Péter írásait. Ekkoriban alakult ki az egész pályáivét átható, mély barátsága a hosszú budapesti levéltári szolgálat után 1943-ban a debreceni katedrára került Szabó Istvánal. 1945 tavaszán oroszlanrészt vállalt (Lükő Gáborral együtt) a bombasérült múzeum újra nyitását megelőző gyűjteménymentésben.

Rövidesen lezárult a tudóssá érlelő, sikeres szakmai évtized. Balogh István 1945–1948 között nem kevés konfliktussal járó közéleti-közigazgatási szerepet kapott: A Nemzeti Parasztpárt főispánnak delegálta Szabolcs-Szatmárba, majd Hajdú megyébe és Debrecenbe is. Beosztásáról, miután látta a rákosista diktatúra kiépülését, az ellene és Szabó István ellen indított, aljasan kiagyalt politikai támadásokat, „a fordulat éve” őszén lemondott. 1949–1957 között ismét a Déri Múzeumban szolgált, most már

igazgatóként, de a városi vezetés nem nézte őt jó szemmel, „osztályidegen” lett, tudományos érdemei sem számítottak. Az 1956-os őszi forradalom utáni „tisztogatásba” – hamis vádat kreáltak ellene – ő is belekerült. Kénytelen volt egy muzeológusi állásba távozni a jó hírek örvendő Jósza András Múzeumba, Nyíregyházára, vállalva a sok időt felemésztő, de mint feleségének önéletrajza tanúsítja, a nyugodt olvasgatást is biztosító napi ingázást. Hat tartalmas múzeumi esztendő után, 1963 és 1975 között az utolsó szíve szerinti munkahelyén, a Szabolcs-Szatmár Megyei Levéltárban, mint igazgató dolgozott „munkajogilag” is aktív éveiben. Azt követően – változatlanul ingázóként – még közel két évtizedig munkálkodott a nagyon jó munkatársi szellemiségű, őt nagy szeretettel körülvevő nyíregyházi közösségben. (Az életét megszépítő harmóniáról szívesen beszélt nekem is a levéltárigazgatók évi kétszeri összehívott tanácskozásain, az esti sétákhoz többnyire társított beszélgetések során.)

Előzetes sejtéseivel szemben, a szabolcsi megyeszékhelyen Balogh István megbecsülést és bizalmat élvezhetett. A bizalmat érezve, az akkori levéltári tennivalókat jellemző napi igazgatási, iratbegyűjtési, rendezési, nyilvántartási feladatok gondos ellátása mellett, a minisztérium támogatását is bírva, visszatérhetett a közel három évtizede kezdett történeti kutatásokhoz. Témaválasztásában kiemelt helyet kapott a Debrecennél sokkal kevésbé kutatott Nyíregyháza és vonzásvideke múltja. Az egymást követő dolgozatokkal, a további levéltárakra kiterjesztett feltárásokkal együtt a fáradhatatlan Balogh István végre országos kitekintésű és egyéni megközelítésű táji szintéziseket alkothatt. Ezek legismertebbjei a Szabó István szerkesztette, 1965-ben megjelent, két kötetes agrártörténeti alapmunkában láttak napvilágot. Néprajzi kismonográfiát írt a Hajdúságról, majd Debrecenről (1969, 1973), minden korábbinál alaposabban megvilágította a debreceniség tartalmát. Címzavak sorát írta meg a Néprajzi Lexikonba. Levéltári elődjével, a kiváló felkészültségű Hársfalvi Péterrel, az irodalomtörténész Margócsy Józseffel és másokkal együtt jelentős részt vállalt a nyíregyházi főiskolai képzés elindításában és erősítésében is, szívesen foglalkozott a szakdolgozatot írókkal. 2007. május 4-én egy kivételes emberi és tudományos értékeket felmutató életutat szakított meg a halála.

Személyes élményekre is építő, rövid emlékezésünket zárva ki kell emelnünk azokat a példás törekvéseket, amelyek Balogh István személyének méltó megbecsülését, kiváló munkáinak a tudományban és a közismeretben a folyamatos kamatoztatását szolgálják. A születése 70. évfordulóján tartott nyíregyházi, a 80. évfordulóján sorakerült debreceni, a 90. éves szabolcsi tisztelgő ülésszakokon és a kapcsolódó kiadványokban a történész, a néprajzkutató tábor jelesei – köztük az életútját baráti erővel támogató, elismertetéséért kitartóan küzdő Balassa Iván – a múzeumi és a levéltári gárdával közösen méltatták a munkásságát. A publikációk sorából kiemelkedik Rácz István professzor elemzése Balogh István tudományos pályájáról. Igen fontos életmű-bibliográfiájának közzététele is.

A legtöbbet a hozzá méltó emlékkörzésben a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár tette, az évenkénti megemlékezéseken túl négy önálló kötettel fejezte ki nagyrabecsülését Balogh István iránt, Kujbusné Mecsei Éva, Henzsel Ágota és Lácay Magdolna az együtt töltött években kialakult hálás tisztelettől vezérelt közreműködésével. Kilencvenedik születésnapján egy rangos tisztelgő kötettel köszöntötték Balogh Istvánt (Thesaurus solemniss, 2002). 2007-ben kiadták Nyíregyházához és megyéjéhez kapcsolódó tanulmányainak igen jó válogatását, 2010-ben megjelentették hűséges felesége, a tanítónő Dávid Gabriella műves önéletrajzát, 2012-ben pedig Balogh István nyugodt hangvételével is izgalmas, őszinte önéletrajzát, „Nekem szerencsém volt” címen, értékes és megjelenítő erejű fotóemlékekkel kísérve.

Szabó Ferenc

Hová röpül a páva?

Negyven éve jelent meg

a Honismereti Híradó különszáma

Az 1960-as évek végén a magyar szellemi élet nevezetes eseményére került sor: a Magyar Televízió meghirdette és lebonyolította a „Röpül páva” népdalversenyt, aminek nyomán Röpül páva-körök száza alakultak az országban. A Hazafias Népfront „Hová röpül a páva?” témában szakmai tanácskozásokat rendezett, ezek anyagából dr. Morvay Péter módszertani kötetet állított össze, ami 1972-ben meg is jelent, mint a *Honismereti Híradó* „nulladik” évfolyamának különszáma.

Ezek az események nem voltak előzmény nélküliek. A Hazafias Népfront 1961 és 1969 között HONISMERET címmel 11+1 füzetben¹ jelentette meg a „házon belül” szürke füzeteknek nevezett, elsősorban a honismereti szakkörvezetők számára készült módszertani kiadványát. Ezekben ugyan nem sok szó esik a népdalokról, de foglalkozott a folklórral, a népi játékokkal és általában a hagyománnyal. Semmi esetre sem tekinthető tehát véletlennek, hogy amikor 1969-ben a Magyar Televízió megrendezte az első és legsikeresebb „Röpülj páva” népdalvetélkedőt, az ebből kibontakozó pávaköri mozgalom a Kórusok Országos Tanácsa (KÓTA) mellett elsősorban a Hazafias Népfront Honismereti Bizottságában találta meg fő támogatóját.

A televízió Röpülj Páva vetélkedőjét a hazai újságírás részéről a szokásos fintorgás kísérte. Egy Brauer János nevezetű csúfondárosan kérdezte: „Ugyan biza, ki énekel ma még magyar népdalt?”, a kabarék „Röpülj pulykázta”, s a legjobb énekes versenyzőknek közelharcot kellett vívniuk a tv-beliékekkel, hogy a legtekintélyesebb módon, zenekari kíséret nélkül énekelhessék az általuk kiválasztott balladákat. Ám a vetélkedő lelkének, a szívé – és legjobb tudását – beleadó Vass Lajosnak és néhány fegyvertársának köszönhetően a televízió közepszerűségével szemben győzött a minőség, az eredeti népdal. A szél kedvezőre fordult, fel lehetett vonni a vitorlákat, s elindult útjára a magyar népdal hajója. Százával alakultak az éneklő közösségek, visszapattantak róluk a nacionalizmust kiabáló rosszindulatú rágalmak, kicsorbult az előfőtására felsorakozott pártállami (vagy állampárti) igyekezet. Vass Lajosék kiengedték a szocialista kulturális politika palackjába gyömöszölt magyar népdalt, amit aztán már nem lehetett visszaparancsolni.

Mint Kossuth toborzójátja nyomán a fegyverre kapott parasztok, úgy „keltek föl”, alakultak ország-szerte a Röpülj páva körök. Hogy a lelkesedésen kívül egyebekkel is föl legyenek vértézve ezek a csoportok, a KÓTA Borsod-Abaúj-Zemplén megyei szervezete 1971-ben módszertani tanácskozást szervezett a témában és az elhangzottakat kiadványban jelentették meg.² „Behibonyosodott – írják a szerzők –, hogy a tv által elindított »Röpülj páva« vetélkedő mozgalmat teremtett a ma is élő, ma is igényelt népdal és népi művészet mellett. [...] Azt szeretnénk, ha ez a mozgalom nem hirtelen fellángolást, kampányfeladatot jelentene népművelőinknek, a művelődéspolitikai irányítóinak, hanem alapos, átgondolt munkát.” [...] A kiadvány fontos megállapítása: „A zenekísérettel óvatosan bányáink! Sokszor tapasztalható, hogy a maga nemes egyszerűségében megszólaló népdal a (rossz értelemben vett) »cigányos« zenekísérettel, oda nem illő hangvételeivel és akkordmeneteivel, stílusában csökkent értékűvé vagy stílusa-lanná silányítja...”³. És így tovább, sorra következtek a fontosnál fontosabb, mindmáig érvényes és megszívlelendő jó tanácsok.

Ezt követte aztán a HNF Honismereti Klubjában 1971. március 17-én, a Honismereti Bizottság által, Hová röpül a páva? címmel rendezett tanácskozás. Simon István megnyitója hozzá illő költői kérdéssel indult, de benne volt ebben a mondatban a mozgalommal kapcsolatos óvatosság, bizonytalanság, talán bizalmatlanlag is: „Hová röpül a páva? – tehetjük fel a kérdést, de már önmagában az is megnyugtató tény, hogy röpül.” A tanácskozáson – az ügyes szervezés eredményeként – több munkás (!) felszólalt a Láng Gépyárból, a nyomdászok is elmondták, elmondhatták véleményüket, de a lényegyet egy dr. Kóós Lajos nevű ügyvéd fogalmazta meg: „... azért van szükség a városokban, gyárakban is a népdaléneklésre, népdalkörökre, mert a városi lakosoknak, gyári munkásoknak nagy része faluról felszármazott, a népdalokat magukban hordozó ember. [...] Meggyőződésem – mondta az ügyvéd úr, aki akkor és ott valóban fontos ügyet védett –, hogy ez a mozgalom, amelyet a televízió Vass Lajos közreműködésével ébren tart, felbecsülhetetlen nemzeti kincsünket védi és óvja.”

A tanácskozáson elhangzottakból szerkesztette meg Morvay Péter, később a Honismereti Híradó első szerkesztője a Hová röpül a páva? című füzetet, ami – előre tekintve – a Honismereti Híradó külön-számaként látott napvilágot. A közölt anyag rendkívül sokrétű, belelapozva azonnal föltűnik, hogy olyan témákról van itt szó, amikről előzőleg – ha nem is volt kimondottan tabu, de – jó ideje nem lehetett érdemben beszélni. Akkor azonban megtört a jég, számos kérdés került napirendre. Morvay Péter a rádióban 1971 novemberében Nótafa-iskola címmel indult sorozatban rejlt lehetőségeket taglalta; Eperjessy Ernő a hazai nemzetiségek körében fellendült népdaléneklési kedvről beszélt; Barsi Ernő pedig arról, hogy a Győr-Sopron Megyei Tanács Művelődési Osztályának felhívására tüstént 17 pávakör alakult, s az 1971. novemberi TV-közvetítés után csak a csornai járásban még 12. Mások elmondták,

¹ A 11. számozott füzetén kívül 1967-ben számozatlan különszám jelent meg a középiskolás és szakmunkástanulók Kalocsán megrendezett országos honismereti tanácskozásáról. A Honismeret füzeteket Dömötör Sándor szerkesztette.

² Bakonyi Béla – Lajos Árpád – Pataki Sándor – Udvardi Lakatos Endre: Útmutató Röpülj Páva-körök szervezéséhez és működéséhez. Kiadja a KÓTA BAZ megyei szervezete. Miskolc, 1971.

hogy 1972 márciusáig Pest megyében 46 pávakör, Somogyban több mint 50 éneklő csoport jött létre. Kiderült tehát, hogy a televízió nemcsak népszerűtásra, de értékek őrzésére is alkalmas. A tévé népdalvetélkedőjén a közönség beküldött népdalokkal is szavazhatott, de olyan hatalmas mennyiség érkezett, hogy szervezők képtelenek voltak a megadott határidőn belül „feldolgozni”. 1971 nyarán Keszthelyen honismereti szakkörvezető tábor rendeztek 350 történelemtanár számára, ahol Vass Lajos elmondta, a pedagógusok nagyon sok népdalt ismernek, de nem tudják honnan való és mit érdemes tudni arról a tájról. S „... most, mikor az éneklő kedv így kivirágzott ... – mondta az előadó –, itt az alkalom, hogy lerakjuk az alapjait ennek az éneklő országnak, amiről Kodály Zoltán annyit beszélt.”

Micsoda szellemi zsongás támadt, mennyi kitűnő ötlet merült fel! A KÓTA – Vass Lajos és Szathmári Károly vezetésével – a pávakörök rendszeres országos és tájegységi találkozót, a pávakörök szükségleteire tájegységenkénti népdalkiadványokat javasoltak; *Szél Jenő* (akkor a Könyvvilág főszerkesztője) a népdalok pódiumon való éneklésének, s az éneklés pódiumképes kíséretének kidolgozását szorgalmazta. Mindenki boldog volt, örült a pávakörök kivirágzásának, de aggódott is mindenki, hogy miként fog ez a kezdeményezés folytatódni? Az aggodalom nem volt alaptalan. Az internacionalista (értsd nemzetellenes) pártvezetést megriasztotta ez a spontán népi kezdeményezés, idegesítette őket a sok erdélyi, felvidéki népdal, s azonnal takaréklángra állították a kezdeményezést. A nagy nehezen sorra került folytatásban (Arany Páva) a hatalmas népszerűségnek örvendő, az egész vetélkedőnek sajátos színt adó Vass Lajost felfrészelték, s helyette „profi” (értsd zsoldos) műsorvezetőket alkalmaztak, miáltal elveszett a vetélkedő lendülete, szakmaisága, bensőséges varázsa. Persze jó volt ez is, sokkal jobb, mint a televízió kommersz és kozmopolita átlagműsora, de az első, az 1969-es Röpülj páva vetélkedőhöz képest az *Arany Páva* nem továbblépést jelentett. Olyan volt az, mint a lombok között születő madárdalhoz képest a kalickába zárt pintyőke füttyörészése.

A Honismeret folyóirat első, negyven esztendeje megjelent különszámának elévülhetetlen érdeme, hogy a magyar népdal hosszú ideig tartó fagyok utáni csodálatos kivirágzásának emlékét megőrizte. Igazából persze DVD-lemezek tizezeivel lehetne viszonylagos teljességében fölleveníteni, valóságosan közkincsé tenni *annak* a népdalvetélkedőnek az izzó hangulatát, magával ragadó és nemzetkovácsoló erejét. Most, amikor a Duna Televízióban *ismét Röpül a páva*, reménykedhetünk, hogy sikerül megismételni az egyszervolt csodát. Nehezebb körülmények között, hiszen azóta sokat kopott – mert koptatták – a társadalom ízlése, népdal iránti érdeklődése; de talán mégis könnyebb időkben, hiszen nemzeti kultúránk ellenségei mintha már nem hatalmi pozícióból dirigálnának.

Halász Péter

ISKOLA ÉS HONISMERET

Támadás az egyházi iskolák ellen (1945–1946) (II. rész)

Hivatkozási alap: a főváros

Lássuk, hogy mi történt a Budapesti Piarista Gimnázium Konviktusában! Ez az új intézmény 1945 áprilisában nyílt meg, a jelentkezők, rászorultak között vezetői nem válogathattak, a fiatalok alaposabb megismerése és a nevelési hagyományok kiépítése még csak a kezdeténél tartott. Február 28-án hazaérkezett a további események egyik főszereplőjének S. Ivánnak az unokabátyja, m. kir. páncélos hadnagy, D. Attila,¹ aki március 11-én, majd 28-án meglátogatta unokaöccsét. Második alkalommal S. és társai hosszan beszélgettek vele a hazai állapotokról, dicsérve a hercegprímást, szidalmazva a gátlástalanul viselkedő szovjet katonákat. Hangzottak D. előtt, hogy ez ellen valamit tenni kell, és ők készek erre. A hírek nyomán, képzeletüket szabadjára eresztve Draga Mihajlovicsot, valamint a benderista partizánokat is szóba hozták, mint olyan fegyveres erő, amelyhez – adott esetben – csatlakozhatnak. D. reményeik szerint elszállítja a gyűjtött kézigránátokat szülőfalujába, Rácalmásra és ott tart majd nekik gyakorlatokat. Szóba került a Vigadó téri szovjet emlékmű felrobbantása is. A frontot járt, súlyosan megsebesült, kitüntetett rokon azt tanácsolta nekik: tanuljanak! Ennek ellenére 1946. március 25-26-án, kihasználva a kettős ünnepet, hárman Törökbálintra mentek, és egy barlangból három börtöndnyi katonai anyagot (pontosan nem tudni mit és darabszámba mennyit) hoztak fel. Az ott dolgozó munkások figyelmeztették a közelben lévő szovjet katonákat, akik elvették tőlük a zsákmányt, őket pedig „hosszas könyörgés után” elengedték.² Ennek ellenére, nem tudni honnan és mikor, de becsempészték és elrejtették a konviktusban számos kézigránátot, és nem jelentéktelen mennyiségű robbanóanyagot. Az intézmény vezetője³ „elejtett szavakból és suttogásból” március 30-án, szombaton szerzett erről tudomást. A konviktus vezetője kinos helyzetben volt, a harci eszközökhöz (ebben az esetben a kézigránatokhoz) csak egy kirándulást vezető kollégája értett, ő nem merte azokat összegyűjteni. A fiatalok kihallgatása alapján próbálta tisztázni a helyzetet, hármukat azonnal kizárta a konviktusból, függetlenül védekezésüktől (ami hasonló esetekben is toposzként szerepelt), nevezetesen: halászlát célra gyűjtötték a kézigránátokat. Igyekezett megakadályozni, hogy híre menjen az esetnek. Végül három nap múltán jelentették a helyzetet a rendőrségnek.⁴

Ennek és a történetek más, hasonló mozzanatainak két alapváltozata szerepel a forrásokban. Az egyik, a piarista, majd hivatalos egyházi álláspont azt hangsúlyozza, hogy mindenki előírás szerint, külön figyelmeztetés, felszólítás nélkül tette – a helyzetnek megfelelően – a dolgát. A rendőrség, a baloldali sajtó, a baloldal nemzetgyűlési képviselői ennek ellenkezőjét bizonygatták, míg a politikai rendőrségen tartott kihallgatásokról készült jegyzőkönyvek az érintett paptanárok közötti véleményeltérést is jelzik.⁵

Április 1-jén a konviktus vezetője tájékoztatta a rendfőnököt. Másnap – ismeretlen bejelentés alapján – a politikai rendőrség nyomozói tartottak razziát, majd kihallgatásra rendelték be az Andrássy út 60-ba S. Ivánt és néhány társát. Vallomásuk alapul szolgált tetteik politikai jellegének feltételezéséhez. Hazatérésük után a konviktus tanárainak is ilyen értelemben nyilatkoztak. Ennek ismeretében mind az öt közvetlenül érintett tanuló kizárták mind a gimnáziumból, mind pedig a konviktusból. A Budapesti Főkapitányság politikai osztálya⁶ április 13-án értesítette a gimnázium igazgatóságát a kihallgatások

¹ ÁBLt V-78311. Itt „Dossa”-nak írta a jegyzőkönyv vezetője. Nyilvánvalóan „tollhiba”.

² U. o. Ld. még: V-117-160-1946.

³ U. o. „az elmúlt kettős ünnep alatt valami történhetett – vallotta a konviktus vezetője –, és hogy a nagyobb fiúknál kézigránát vagy valami ilyesmi lehet.”

⁴ Az iratokból egyértelmű, hogy a felelősség rá, ill. elhárításáról volt szó, amiben némi politikai színezet is felfedezhető, elsősorban a minisztérium baloldali orientációjú hivatalnokai részéről.

⁵ A S. Iván ügyben kihallgatott két konviktusi nevelőtanár közül S. páter Sz-it tartotta felelősnek a késedelmes intézkedésért. Vö. V-117-160-1946.

⁶ PKLt 6831/6973-1946.pr.sz. Másolat.

eredményéről. Közölték, hogy S. Ivánt átadták a Népügyészségnek. A fiatalok ellen pedig a gimnázium indítson fegyelmi eljárást, és a „*legszigorúbb büntetésben részesüljenek. Nem tűrhető* – hangsúlyozta az átirat –, *hogy jelenlétükkel osztálytársaikat tovább fertőzzék.*” Az intézkedésekről jelentést kértek. Mivel Zimányi Gyula haladéktalanul tájékoztatta a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumot (VKM) és Esztergomot is, mindkét vonalon vizsgálat indult, kizárólag a „*való tényállás megismerése és a felelősség kérdésének megállapítása*” okán.⁷ Dr. Kürti Menyhért katolikus tanügyi elnök és főigazgató – a vizsgálat vezetője – a felelősség kérdésével kapcsolatban megállapította: „*a bűnrészesség vagy a tudatos ránevelés vádjára vonatkozó védekező vallomást mind pszichológiai, mind logikai szempontból helytállónak fogadja el [...] miután beigazolást nyert* – olvasható az értekezlet jegyzőkönyvében –, *hogy az egész ügyet felfedezése pillanatában azonnal lefogta és veszélytelenné tette az intézet, a maga részéről még a 'késedelmes' bejelentésnek sem tulajdonít nagy fontosságot, hiszen ennek előbb-utóbb szükségszerűen meg kellett volna történnie...*” A gimnázium tanári karának április 18-án megtartott értekezletén ugyancsak megállapították, hogy „*sem a konviktus, sem a gimnázium igazgató-ságát felelősség nem terheli.*” Viszont D. Attila döntő szerepét, felelősségét további vizsgálat tárgyává tenni javasolják. A testület az érintett fiatalok kizárására vonatkozó javaslatot egyhangúlag fogadta el.⁸

A történetek nyomán a baloldali sajtó összütést nyitott a felkínált célpontra. A Szabad Nép április 10-i számában a gimnáziumban tanító P. Mihályt „*notórius Imrédystának*”, Zimányi rendfőnököt „*közismerten reakciónak*”, T. Bélát volt „*levente főoktatónak*”, dr. F. Zoltánt pedig „*hírhedt nyilas-németbarát*” titulálta.⁹ A Szabadság azt emelte ki, hogy a fiatalokat menti koruk, a tanárokat nem. Az „*Elég volt*” című cikk megragadta a lehetőséget, hogy egy oldalvágással támadja Mindszenty József esztergomi érseket is, aki kitiltotta a demokratikus tankönyveket a katolikus iskolákból. Mi lett erre a válasz? „*A klerikális tanügyi reakciót fogja (az állam) kitiltani az iskolákból.*”¹⁰ A Kis Újság jól értesült tollnoka Tóza Attilát emlegetett.¹¹ A Magyar Nemzet – április 16-án – az írta, hogy a konviktus vezetése „*nem járt el kellő gondossággal [...] nem jelentették (a történeteket) a hatóságnak.*”¹² A Világosság „*lőszerraktárról*” tudósított.¹³ Az Új Szó pedig „*lőveget*” vizionált a konviktus asztalfiókjaiban és szekrényeiben, valamint az atyák – szerinte – az órák alatt „*számtalan esetben a diákok fasiszta izű és reakciós szolamait*” eltűrik, azokat a „*legcsekélyebb mértékben sem tiltják*”.¹⁴

Mindezt nem lehetett válasz nélkül hagyni. A megtámadottak részletes sajtótájékoztató anyagot készítettek „*A budapesti piarista konviktusban történetekről szóló hírlapi közleményekkel szemben a hamisítatlan tiszta tényállás*”-ról. Ezt a „*Nyilatkozatot*” kizárólag az Új Ember közölte április 28-i számában.¹⁵ A Népszava május 7-én a szervezkedésekkel kapcsolatban „*nyílt ellenforradalomról*” beszélt, melynek élén a katolikus egyház áll. Ezért követelte az „*egyházi oktatás autonómiájának*” megszüntetését.¹⁶ A Szegei Népszava „*A tisztelendő urak*” című írásában a következőket állítja: „*Az ifjúság nevelése nem a papok dolga, hanem a demokráciáé!*”¹⁷ Az események a Ludas Matyi alkotóinak a képzeletét is felizzították. Sorozatban közölték karikatúrákat a gránátgyűjtőgető piaristákról.¹⁸ A budapesti piarista konviktusok némely szereplőinek vesszőfutása egy törökbálinti szervezkedés örvében csak 1950-ben ért tragikus véget. A háborúban Erdélyt védelmező D. Attila páncélos hadnagy, a Magyar Érdemrend Lovagkeresztjének tulajdonosa börtönben halt meg, ma sem tudni pontosan hogyan és mikor.¹⁹

A gyöngyösi „fiókszervezete” Vácon

Mi volt a helyzet Vácott? A piarista gimnázium tanári karát, a növendékek szüleit és a helyi politikai jellegű események iránt érdeklődő gimnazista fiatalokat az igazolási eljárások kimenetele tartotta izgalomban. Érthetően, hiszen az egyik közismert és kedvelt világi tanárt súlyos vádakkal illette a politikai

⁷ PKLt 294-1945., U. o. 618-1949.

⁸ Uo. 618-1949. A vizsgálat a vkm-er 47.017-1946.V.ü.o. rendelete alapján folyt.

⁹ Szabad Nép 1946. ápr. 10. 6.

¹⁰ Szabadság 1946. ápr. 17. 1.

¹¹ Kis Újság 1946. ápr. 16. 2.

¹² Magyar Nemzet 1946. ápr. 16. 3.

¹³ Világosság 1946. ápr. 16. 2.

¹⁴ Új Szó 1946. ápr. 16. 6. A cikk szerzője szerint az „összeesküvők” rohamcsapatokat is összeállítottak. Figyelemreméltó, hogy a bajai újságírókn kívül egyetlen bértollnokot sem internáltak a rendőri szervek.

¹⁵ Új Ember 1946. ápr. 28. 8.

¹⁶ Népszava 1946. máj. 7. 3.

¹⁷ Szegei Népszava 1946. máj. 7. 1.

¹⁸ Ludas Matyi 1946. ápr. 28. 3. Uo. máj. 5. 6-7.

¹⁹ ÁBLt V-117-160-1946. A központi katonai ügyészség büntetőintézetének 1950. ápr. 6-ikén kelt 371/bi-1949. sz. értesítése szerint (Dózsa Attila) „*elhalálozott.*”

rendőrség.²⁰ A gimnazista fiatalokat érintő „ügy” kipattanásáról a helyi lap azt közölte, hogy egy volt váci rendőrtiszt a gimnázium falára ragasztott nyilaskereszteket talált.²¹ A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front helyi lapja, a Váci Napló március 15-i számában első oldalon közölt „Kütmérgezők” című írásában állította: „Vácon is több fajtájával találkozunk (ti. a kütmérgezésnek GF.). Idesorolható a szét-szórt nyilas röplapok áradata, amelyekbe belebotladoztunk a váci utcákon [...] valamennyi éretlen gyermek-csínytevés, amelynek láttán – a nevetés közben – még bosszankodni is elfelejt az ember.” A cikk írója a történetet a múlt betegségeinek, a rémhírtérjesztésnek tudta be, amiből még nem gyógyult ki a helyi társadalom sem.²²

Az Országos Vidéki Főkapitány „Kiemelkedő nyomozati ügyek” címet viselő jelentése szerint: „Telefonjelentés útján tudomásukra jutott, hogy 1946. március 31-ére virradó éjszakán ismeretlen tettesek a váci dunakorzó aszfaltjára és a püspöki palota körkerítésére demokrácia ellenes jelszavakat mázoltak fel. Ugyancsak ismeretlen tettesek több ízben Vác főbb útvonalain papírból kivágott nyilaskereszteket szórtak szét, amelyre színes írónnal uszító feliratok voltak felírva a Vörös Hadsereg és a kormány ellen.”²³ A nyomozás megindult. Április 6-a óta – panaszkolta a házfőnök a rendfőnöknek írt tájékoztató levelében – „kellemetlen zaklatásnak vagyunk kitéve. A vidéki főkapitányság nyomozói vasárnap házkutatást tartottak a konviktusban és azóta állandóan hallgatják ki a konviktoraikat. A gyávábbak és ügyetlenebbek már négyszer-ötször voltak kihallgatáson. A házkutatás közben folyton a budapesti konviktus esetét emlegették. Az ügynevezett 'repülő brigád' végzi a vizsgálatot. Azzal jöttek Vácra, hogy a papságot elintézzék. Azzal a váddal jöttek, hogy nyilas keresztest találtak a konviktus ablaka alatt, amit a konviktusok dobáltak ki az ablakon. Annyi eredményt értek el, hogy az egyik VII-es kabátján a gallér alatt nyilaskereszt volt. Egy másik a vonaton tanult valami játékot, mely szerint csákból mese kíséretében kialakul a nyilaskereszt. A valóság az, hogy csak jegyzőkönyvre van szükségük, hogy mi van a jegyzőkönyvben, az nem számít semmit. A gimnazisták közül is sokat kihallgattak – zárta sorait a házfőnök –, valószínűleg H. is közreműködött.”²⁴

A helyi rendőrkapitányság politikai osztályának vezetője 1946. április 17-én kelt átiratában közölte a Piarista Gimnázium Igazgatójával, hogy négy IV. osztályos és egy VII.-es bentlakó (konviktus) és egy VIII. osztályos bejáró növendékről bebizonyosodott, hogy részük volt a nyilaskereszt készítés, -hordás és -szórás ügyében. Felkérte az Igazgatóságot, hogy a „sajnálatos jelenségek megismétlődésének megelőzése végett” azonnal zárja ki az érintetteket. Azért, hogy a „jóhírű intézetben ne üthessen csorbát néhány diákjának eltévelyedése”. A rendőri felügyelet (ref) alá helyezetteket április 18-án és 19-én értesítette a kapitányság.²⁵

²⁰ PKLt 124-1946.

²¹ Uo. 536.

²² Váci Hírlap 1946. márc. 15. 1.

²³ MOL A-1-j-XX-4892-1946. M. Á. Váci Kapitánysága 60.252-1946. pol. szám. Másolat. PTI-és SZKLt 274-11-11. ö. e. 76-77.

²⁴ Uo. A gimnázium igazgatója szerint az állítólagos szervezkedés vezetőinek társai – akiket a Szabad Nép név szerint is említ – nem tanulói az iskolának, és a múltban sem volt ilyen nevű növendékük.

²⁵ A 760/1939. B. M. sz. r. 3. §-a értelmében a ref. alá helyezett: a. állandó tartózkodási helyeül kijelölt területet a rendőrhatalom engedélye nélkül el nem hagyhatja; b) köteles a rendőrhatalom által megjelölt időben személyesen jelentkezni; c) köteles a tartózkodási hely belterületén szándékolt lakásváltoztatást 24 órával előbb a rendőrségen bejelenteni; d) lakásáról este 10 órától reggel 4 óráig el nem távozhat; e) nyilvános helyeket nem látogathat, gyűléseken, felvonulásokon, összejöveteleken részt nem vehet; f) táviratot nem adhat fel, távbeszélőt nem használhat, postai küldeményei rendőri ellenőrzés alatt állnak.” Amennyiben megszegi, kihágást követ el és hat hónapi elzárással és 2.000 pengőig terjedő pénzbüntetéssel sújtható. Indoklás: G. Pál első között volt aki Sz. Pál „útmutatása alapján sietett nyilaskeresztet kívágni.” L. Lajos „első között volt, akik Sz. Imre siettek nyilaskeresztet kívágni.” K. Lóránt „nyilaskeresztet vágott ki papírból a tanteremben tanítási idő alatt és az osztálytársainak mutogatta.” H. Olivér „első között volt...” Tudomása volt arról, hogy B. Béla VII-es osztálytársa nyilaskeresztet jelvényt hord kabátja hajtókája alatt, erről jelentést tenni elmulasztott.” Ifj. B. Béla március 16-án „az egyik váci utcán egy nyilaskeresztet jelvényt talált. Azt rövid megszakításokkal 1946. április 7-ig a kabátja hajtókáján belül hordta és ezzel tanuló társainak dicsekedett. A jelvény viselését csak akkor hagyta abba, amikor megjött, hogy a rendőrség nála megtalálta. Elismerőleg nyilatkozott a német katonákról és az atombombának a németek által való korábbi feltalálását állította, ezzel hitet téve a fasiszta propagandától való megfertőzöttsége mellett.” Sz. Imre 1946. március havában a váci Kegyesrendi Gimnázium földszinti stúdiótermében papírból nyilaskeresztet vágott ki. Példája nyomán több társat hasonlóképpen cselekedett. Valomiasa szerint a nyilaskereszt készítési módját szüleitől hazafelé jövet a vonaton látta s akkor kezdte el ő is csinálni.” MOL A-1-j-XX-4892-1946. 56. dbz. Az történetekről dr. Pétery József váci püspök mind a belügyminisztert, mind pedig Balogh István miniszterelnökségi államtitkárt tájékoztatta az egyházmegyéjében történt kifogásolandó események között.

Az Igazgatóság tagadta, hogy az „összeesküvők, vagy a nyilaskereszt-készítők/terjesztők között „egyetlen diákja is” a „legtávolabbi is közreműködött” volna.²⁶ Ettől a könnyen támadható védekezéstől függetlenül, vagy ettől is készíttve 1946. július elején vizsgálat indult a váci iskolákban, elsősorban a Karolinában és a Piarista Gimnáziumban. A háromtagú bizottság a VKM, az egyház és a Legfelsőbb Bíróság képviselőjéből állt. A „politikai szempontú” vizsgálat kiterjedt az „alacsonyfokú” iskolákra is.²⁷ Az eseményekről a Nemzetgyűlésben is szó esett. Reicher Endre kisgazdapárti képviselő kijelentette: a sajtójelentések nem felelnek meg az igazságnak. Hangsúlyozta, az események illetően beállítás a felekezeti iskolák felszámolására irányuló baloldali politikát szolgálja, a „külföld előtt igaztalanul vádolják a magyar ifjúságot és ezzel igen nagy kárt okoznak az országnak.”²⁸

Újabb vihart a „gyászlobogósok” és a „meszelők” okoztak. „Vakmerők”, Imrédy Béla volt miniszterelnök kivégzésének napján fekete zászlót tűztek ki egy forgalmas utca házára. A „meszelők” pedig az öt demokratikus párt március 31-ére tervezett közös tüntetését próbálták megzavarni, amely fel kívánta gyorsítani a helyi reakció felszámolását. Mi tettek? A tüntetés előtt (éjjel?) „fasiszta jelszavakat meszeltek a Duna-korzóra.” A felderítendő események köre tehát bővült.²⁹ Május 1-je kötelező megünneplése körül most már a helyi lap támasztott „vihart”. Demokráciellenesnek minősítette a Piarista Gimnázium és a Karolina Leánygimnázium nevelőinek működését. Tendenciózusnak vélte a május 1-jei felvonulásról való „távolmaradásukat”. A „Választ várunk!” című írását a következő kérdéssel zárta: „Milyen úton akarnak haladni: egy olyanon, ami fasiszta fegyverraktáros összeesküvéshez vezet a diákokat, vagy ami egy boldog, demokratikus Magyarország felépítéséhez?”³⁰

A gimnázium igazgatója válaszában május 1-jével kapcsolatban az idevágó miniszteri rendeletre, valamint a tanügyi főigazgatóság ezzel összhangban álló utasítására hivatkozott. Adatokkal bizonyította, hogy mindezek ellenére a felvonulók jelentős részét intézetének tanulói alkották, akiket – sértő módon – a rendezők (RG= Rendező Gárda) „A reakció menjen előre” felszólítással illették a menet összeállításakor. A lapnak írt válaszából a szerkesztőség kihagyta a következő részt: „Váci Napló 1946. május 18-i számában 'Választ várunk' címmel a kegyes-tanítórendi gimnázium ellen valótlanságokat és teljesen alaptalan rágalmakat tartalmazó cikk jelent meg.” A támadó cikk írója „A gimnáziumnak a június 2-i ifjúsági napon való felvonulását” elfogadta cikkére adott válaszként.³¹ A helyi ifjúsági szervezetek pedig nyilatkozatot adtak ki soraik megtisztításáról, a reakció elleni közös fellépésről, közös vezetéség választásáról, a megújulást célzó átszervezésről.³²

A lényeg a Független Ifjúsági Szövetség (FISz) szétverése volt, hivatkozással az „összeesküvésekben” való kezdeményező, védelmező szerepére. Indoklásul szolgált a Hatvan, Gyöngyös környéki szervezkedés kiterjesztésére irányuló rendőri-sajtóhálózati törekvés, amely Vácot is be akarta vonni ebbe a körbe.³³ A Vidéki Főkapitányság május elejére, „több hétig tartó” nyomozás eredményeként „felgöngyöltette a szervezkedés váci csoportjának (ti. a gyöngyös-hatvani szervezkedés! GF.) összes szálait.” Tevékenységük – írta a Magyar Nemzet – röpcédulák szórásában, nyilas bélyegek és Szálasi Ferenc egykor „nemzetvezető” fényképeinek terjesztésében állott. Ötüknek az ügyét a politikai rendőrség – a nyomozás befejezéséig – a Népügyészséghez tette át. Nyolc főt – piarista gimnazistákat – rendőrségi felügyelet alá helyeztek. Egy gimnazistát pedig internáltak. Az Új Szó is „fiókösszeesküvésnek” nevezte a Vácon történeteket. A Vidéki Főkapitányság és nyomában a baloldali sajtó is kiemelte egy volt hadapród őrmester és a város főjegyzőjének szerepét.³⁴

A „mázolók” ügyét 1946. október közepén tárgyalta a Népbirodság Jankó-tanácsa és 25-én ítélet is született.³⁵ De a váci piaristákat érintő ügyek nem zárultak le. Az 1946-ban induló B. István Alajos és társai per vádlottjainak ítélete csak 1949. szeptember 29-én lett végrehajtható. A gimnázium egyik tanára K. Ede kapta a legsúlyosabb büntetést, mivel „kártékony” tanárnak bizonyult.³⁶

²⁶ U. o. A gimnázium igazgatójának 1946. május 14-én kelt tájékoztatója.

²⁷ Sajnos a hármas bizottságnak a váci iskolákban végzett vizsgálatáról készült jelentését eddig nem sikerült felcsemlünk.

²⁸ Kis Újság 1946. júl. 26. 2.

²⁹ Váci Napló 1946. ápr. 13. 1.

³⁰ Uo. 1946. máj. 18. 3.

³¹ Uo. 1946. máj. 25. 3. A lap ettől a számtól kezdve „demokratikus hetilap”-ként jelent meg. MOL XIX-A-1-j-XX-4892-1946.

³² Váci Napló 1946. ápr. 1. 1.

³³ Új Szó 1946. máj. 4. 6.

³⁴ Magyar Nemzet 1946. máj. 5. 4., Új Szó 1946. máj. 5. 1.

³⁵ Kis Újság 1946. okt. 20. 5., Népszava 1946. okt. 20. 3., Új Szó 1946. okt. 26. 6.

³⁶ ÁBLT V-77-351-1948. *Hetényi Varga Károly: Szerzetesek a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában I-II.* Pécs, 1999. Korciák Edéről a II. kötet 549.

Nincs út „visszafelé”!

A Nemzetgyűlés május 8-i ülésén Gyenes Antal kommunista képviselő interpellált az iskolai összeküvések ügyében. Hangoztatta: „A napokban leleplezett és felszámolt fasiszta összeküvések élesen ráirányították a figyelmet a diákság, az ifjúság demokratikus nevelésének problémáira [...], szép számmal voltak közöttük a tanuló ifjúság sorai közül olyanok, akik még ma is a középiskola padjaiban ülnek, és a legtöbbször egyházi iskolákban tanulnak. (Felkiáltások a kisgazdapártiak és a pártonkívüliek sorában: Na! Na! Már megint az egyház!?)” Gyenes ezután a keszthelyi, egri és a váci esetekre utalt. Felszólalását mindvégig heves, szenvedélyes közbekiáltások tarkították, emlékeztetve pl. arra, hogy a kommunisták soraiban is vannak olyanok, akik egykoron egyházi iskolába jártak.³⁷

„Nincs út visszafelé” címmel a Kis Újság közölte Ortutay Gyula állásfoglalását a gyöngyösi eseményekkel kapcsolatban.³⁸ A VKM Sajtó- és Tájékoztató Szolgálat egy nappal Gyenes Antal interpellációjának elhangzása után, feltehetően erre is reagálva, május 9-i hírközlésében a minisztérium állásfoglalását ajánlotta a szerkesztőségek figyelmébe. „Az egyes egyházi iskolákban felmerült és az állam törvényes rendjét veszélyeztető jelenségekkel kapcsolatban a vallás- és közoktatásügyi minisztérium természetesen erélyesen folytatja a szükséges munkálatokat. A lapokban megjelent híradásokkal és kívánságokkal kapcsolatban hivatalos helyről közlik, hogy a minisztérium ezekről függetlenül is megtette már a kezdeményező lépéseket: többek között értesítette az illetékes egyházi főhatóságot, hogy az egyházi iskolák feletti főfelügyeleti jogát a legerélyesebben kívánja érvényesíteni. A miniszter mindenképpen biztosítani kívánja azt, hogy az állam és társadalom törvényes rendje ellen irányuló törekvések semmiféle iskolában lábra ne kapjanak. A már eddig is megtett és a továbbiakban is tervezett intézkedések egyelőre még nem tartoznak a nagy nyilvánosság elé, így azokról a miniszter ez idő szerint még részletesebb tájékoztatást nem adhat.³⁹ Az Új Szó, a Szabad Szótól átvéve közölte is a minisztériumi állásfoglalást.⁴⁰

Parragi Ferenc az Igazságban a „fasiszta lelkű ifjúság” megtérítését „reménytelen feladatnak” tartotta, viszont rámutatott arra is, hogy „a demokrácia ideológiai zűrzavarai, egyes reprezentánsainak rossz példája is hozzájárulnak ahhoz, hogy az ifjúságnak egy része idegenül áll a demokráciával szemben.”⁴¹ Ezen a napon „illetékes egyházi hely” tiltakozott a gyöngyösiek és a primás közötti kapcsolat feltételezése ellen. „A hercegprimás – hangsúlyozta a nyilatkozat – sem szóval, sem más módon nem érintkezett a felsoroltakkal, sem összességükkel, sem egyénnel, közülük senkit sem ismer. A kapcsolatba hozás minden alapot nélkülöz.”⁴² Ennek ellenére a baloldali sajtó továbbra is napirenden tartotta az „összeesküvések” ügyét, hangoztatva annak szoros kapcsolatát a katolikus egyházzal, a Kisgazdapárttal és annak ifjúsági szervezetével a FISZ-el.⁴³

Május 11-én a Katolikus Tanügyi Főigazgatóság nyilatkozott az érintett iskolákban lefolytatott vizsgálat eredményéről. „A katolikus középiskolák ellen megjelent sorozatos támadások kapcsán – a legtöbb esetben [...] már a közleményeket pár nappal megelőzően – a hivatalos vizsgálat azonnal megindult. Eddig öt esetben a vizsgálat befejezést is nyert és pedig az esztergomi Bencés, a pécsi Ciszterci és a váci Piarista gimnáziumban. A vádak teljesen alaptalannak bizonyultak. A többi esetben (a budapesti Piarista, az esztergomi Ferences gimnáziumokban) még nem ért véget a vizsgálat, de máris megállapítható annyi, hogy a vádak legalább is elcsúsztak és eltűntek. Mégis fegyelmi felelősség hangsúlyozásával szigorúan felhívom az összes katolikus iskolák igazgatóit, hogy a legéberebben kísérik figyelemmel a gondjukra bízott ifjúságot, hogy amint ebben a katolikus iskolák mindenkor kitűntek – a mostani nyugtalan időkben is az iskolák bel- és küléletében olyan fokozott csend és rend jellemezze inté-

³⁷ Nemzetgyűlés Naplói (NgyN) 1946. máj. 8. 988–993.

³⁸ Kis Újság 1946. máj. 8. 3. Fialatok – mondotta Ortutay miniszter – „akik közül néhány még a mi sorainkba is beférkőzött, nem méltók arra, hogy a magyar demokrácia kenyerét egyék...” Csak jelezzük, hogy a Hatvan-Gyöngyös-Vác „vonat” ügyében a Nemzeti Parasztpárt és ifjúsági szervezete a NISZ is „érintett” volt. Csakhogy Erdei Ferencékre szüksége volt a kommunista vezetésnek, és a belügyminiszter ígéretet tett neki, hogy „velük szemben jóindulattal kezeli a dolgot, és nem fogja kiadni (az őket, a NPP-t érintő) kompromittáló adatokat...” A botrány így elkerülhető. Ld. PTL-és SZKLt 284-f-13. ö. e., Parasztpárti Híradó 1946/1. 5.

³⁹ MOL XIX-J-10-szné-1946.

⁴⁰ Új Szó 1946. máj. 14. 2.

⁴¹ Igazság 1946. máj. 9. 1.

⁴² Magyar Kurír 1946. máj. 9.

⁴³ Pl. Új Szó 1946. máj. 9. 5., Uo. 6., Dél-Pestmegye 1946. máj. 19. 1., Keszthelyi Újság 1946. máj. 19. 1., Uo. máj. 19. 4.

zeteinket, hogy külső beavatkozásra mód ne nyíljon.” A „köriratot” minden hatáskörébe tartozó intézet megkapta.⁴⁴

Nagy ritkán a Parragi-cikkhez hasonló józanabb, emberibb és célravezetőbb magatartást javasoló írások is megjelentek. A Köznevelés május 15-i számában Zoltán Péter, a június 1-jeiben Kállay István képviselte ezt az irányvonalat. Zoltán figyelmeztette olvasóit: (az ifjúság) „kritikusan szembeszáll [...] minden olyan törekvéssel, amely diktatórikus eszközöket használ, vagy az ifjúság szemében a diktatúra látszatát kelti”. Kállay pedig a nevelők és a szülők felelősségét emelte ki. A fiataloknak az ő és a társadalom segítségére van szüksége. Az Igazságban pedig Körmendi Tibor figyelmeztette a lap olvasóit: a magyar ifjúság zöme nem „fasiszta”, nevelésre van szükségük. Erre kell alkalmassá tenni a pedagógusokat.⁴⁵ Ezek a „fehér hollóként” felröppent, értelmes megnyilatkozások mit sem változtattak a baloldali sajtó „tárgyilagosságán”, útszéli hangnemén a továbbiakban sem.⁴⁶ Csatlakozott hozzájuk a moszkvai rádió is.⁴⁷

A katolikus püspökkari konferenciák ismétlődően foglalkoztak az egyházat ért sérelmekkel, az ellenük irányuló támadásokkal, kiemelten az ifjúság magatartásával. 1946. július 20-án tartott tanácskozáson a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium által javasolt háromtagú „repülőbizottság” összetétele került terítékre. A minisztérium azt javasolta, hogy a bizottság álljon az egyház, a minisztérium és a Pedagógus Szakszervezet egy-egy képviselőjéből. „Az autonómia hangoztatásával – tájékoztatta a püspöki kart Mindszenty – csak a két előbbi szerepébe mentem bele. Ebbe is csak azért, mert nekünk nincs rejtgetni valónk. Erre a VKM írásban kért fel arra, hogy az Egyház és a VKM képviselője, mint repülőbizottság vizsgálja ki az összeesküvéseket. A VKM hallgatott arról, hogy mi már tárgyaltunk. Úgy látszik, kerülte kifelé a látszatot, hogy az Egyház nem tette magáévá a hármass képviseletet. A kettős képviseletbe most azzal mentem bele, hogy viszont a VKM – amiért hivatalból ez tisztá és joga is – a fogva tartott és bűnösnek nem bizonyult diákokat helyeztesse szabadlábba és a testi épségük sérelmét toroltassa meg.”⁴⁸ A bíboros felszólította ordinárius társait, hogy kihasználva a mostani „viszonylagos nyugalmat”, tekintsenek vissza „az iskolákat ért támadásokra, ezekből következtetéseket vonjanak le a jövőre.”⁴⁹ Négy nap múlva Nyírjessy László kiscsapatpárti képviselő, utalva Zoltán Péter cikkére, arról beszélt a nemzetgyűlésben, hogy a rendőrség sok esetben „embertelen” módszereket alkalmaz a gyanúsítottakkal szemben. A sajtó igazságtalanul támadja a katolikus iskolákat, vádjaik, „minden vád” alaptalan, akár a magyaróvári, akár a debreceni, a szombathelyi vagy a bajai katolikus iskolákról legyen szó. Háromtagú bizottság felállítását javasolja, amelyben részt venne a tanügyi hatóság, a helyi pedagógus szakszervezet képviselője és az érdekelt iskola tanárbizalmija. Gyenes Antal a kommunista párti képviselők nevében „meglehetősen tartózkodóan” viseltetett Nyírjessy által előadottakkal szemben, amelyek elsősorban az ő állításait voltak hivatottak cáfolni.⁵⁰

Látószögek

Október 3-án sor került a vallás- és közoktatásügyi miniszter Gyenes Antal interpellációjára adott írásbeli válaszanak felolvasására. Gyenes nem vett részt ezen az ülésen. A háromtagú bizottság⁵¹ azokat az ügyeket is vizsgálta, amelyeket a kommunista képviselő nem említett. Lehet – olvasta a jegyző –, hogy egyes „hírlapi támadások” elkerülték a figyelmüket, de ez a lényegesen nem változtat. A belügyminiszter nem biztosította számukra a rendőrségi vizsgálatok írásos anyagát, ezért azt nem tudták figyelembe venni. Vizsgálatuk „terjedelmes” anyagából kitűnt, hogy a gyanúsítások, vádak nem minden esetben voltak alaptalanok, „de kétségtelenül minden esetben túlzottak”. Az egyházi hatóságokat a „legnyomatékosabban figyelmeztette felügyeleti kötelezettségeikre”. A megalakított háromtagú bizottságok alapos munkát végeztek. Válaszában a miniszter hangsúlyozta: a támadások „nagymértékben zavarták az iskolák oktatói és nevelői munkáját”. Kérte, hogy a sajtóban a továbbiakban az iskolák ügyét „félő gonddal és fokozatos (sic!) felelősséggel kezeljék”. A Piarista Hírek „diákcsinnyeknek” tartotta a történeteket. A bíboros hercegprímásnak készített *Az elmúlt 1946. év nagy összeesküvései* című anyag,

⁴⁴ Magyar Közlöny 1946. máj. 11.

⁴⁵ Köznevelés 1946. máj. 15. 10–11., Uo. jún. 1. 4–5.

⁴⁶ Pl. Népszava 1946. máj. 17. 3., Haladás 1946. máj. 23. 7.

⁴⁷ Világosság 1946. jún. 12. MOL XIX-J-1-a-VIII-4-1945-46 – 85. dbz. Sajtófigyelő. Új Szó 1946. jún. 12. 1.

⁴⁸ A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1945–1948 között. Sajtó alá rendezte, szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta: Beke Margit. Köln–Bp., 1996. 77., 93–94., 99., 106.

⁴⁹ PKL: KIF 1073-1946. Az 1946. júl. 20-i ülésről.

⁵⁰ NgyN. 1946. júl. 24. 354–363.

⁵¹ Uo. 1946. október 3. 943–944.

amely 1947. január 10-én érkezett a főpap titkárságára, a megtámadott papi személyekről és az egyes diákokat ért súlyos bántalmazásokról is beszél. Az összefoglaló következőkkel zárul: „Ez volt 'a döbbenetes fasiszta összeesküvések, földalatti összebújások, demokrácia-ellenes demonstrációk' története a katolikus iskolákban a kivizsgálás tükrében, miután azt a sajtóból már »alaposan« megismerte a közvélemény. Jól jellemzi egyik hivatalos jelentés a helyzetet a vádak összeomlása után: kivédhetetlen rosszakarat vagy felelőtlen újságírói merészség.” Egy 1983-as piarista visszatekintés az 1946-os évet „fordulópontként” értelmezte a Rend magyarországi életében. Egyre jobban megtanulták a rend tagjai, hogy mindent kritikus szemmel, gyanakvással kell vizsgálni. Azok a piaristák pedig, akik úgy érezték, hogy múltjuk miatt jobban támadhatóak, külföldre mentek, vagy ott maradtak.⁵² Mészáros István 2000-ben írt összegzését így zárta: „Történet joggal elítélhető diákbüntény is, de függetlenül a szerzetes-pedagógusoktól”. Ennek ellenére meghurcolták őket.⁵³

Summary

Az 1946 tavaszán a MKP vezényletével meginduló ellentámadásnak, majd egyre szélesedő általános támadásnak politikai téren a Kiszármazástörvényt és annak ifjúsági szervezete (FISZ), ideológiai-politikai téren valamennyi egyház, elsősorban a katolikus egyház állt a középpontjában. A MKP vezetése kérelmezhetően volt az „ellenességeivel”, de elnéző az ugyancsak „érintett” (időleges) szövetségeivel szemben. A jórészt mesterségesen gerjesztett „reakció” veszélyre hivatkozva felszámolta a jelentős bázist képező ifjúsági – leány és fiú – egyesületeket, tovább erősítette a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség (MADISZ) pozícióját. Megkezdte a kötelező vallásoktatás megszüntetésének és az iskolák államosításának lélektani előkészítését, a leginkább gyűlölt szerzetesrendek társadalmi pozícióinak további gyengítését. Ezekkel a lépésekkel tudatosan formált olyan országos helyzetet, amelynek kiszámítható következménye lett a remélt polgári demokráciával szembeni ellenszenv növekedése, a féllegális és illegális ellenállás gócainak létrejötte, a „lábbal szavazók” számának megugrása, a „hütlenség és hazaárulás” bűncselekményét elkövetők körének szélesedése. A kommunista vezetés mesterségesen növelte „ellenességeinek” számát és erejét, hogy azután minél hősiesebb pózban tetszelegessen a velük szemben elért „győzelmei” nyomán. Mindezzel Moszkvának és a „tábor” többi tagjának is jelezte: hűség és engesztelhetetlen.

Tudjuk: 1946 még csak a kezdet volt.

Gergely Ferenc

Ötvenéves a nyíregyházi tanárképzés

A nyíregyházi tanárképzést ötven évvel koszorúzta meg az idő. Ötven éve ugyanis, hogy a Nyíregyházi Főiskola egyik jogelődje, a Tanárképző Főiskola, a Vasvári Pál utca 16. szám alatt – az 1962. szeptember 21-i tanévnyitóval – megnyitotta kapuit tanítványai előtt. Az ötvenéves intézményi múlt az idő mérlegén még alig mérhető a régi nagy iskolaelődök korához, sőt a polgári iskolai pedagógusképzés kezdetéhez (1873) viszonyítva sem minősül igazán hosszúnak. A periódus azonban mindenképpen több egy villanásnál, mert elég távlatot jelent a nyíregyházi tanárképzés szerepének és hatásának a megítéléséhez. A gyökerekre való emlékezés pedig ugyanakkor érték is, mert üzenete, hitelesítő ereje van, és nélküle nem érthető meg a jelen sem. A jubileum alkalmából tehát nem csak tisztelgünk az „épitményt” köztanyagként tartó elődök és követők előtt, hanem annak a régi igazságnak a szellemében is cselekszünk, amely szerint, ha egy intézmény nem őrzi és nem ápolja a múltját, az a létezését, sőt a jövőjét is károsítja.

Tanárképző főiskola Nyíregyházán

Örökségünk része lett az a hagyomány, hogy nehéz időben felértékelődik a tudás, ezért iskolát kell létesíteni. Az 1950-es évek vége, az 1960-as évek eleje hazánkat éppen ilyen gazdasági, társadalmi, politikai viszonyok között találta. Az iskoláztatás kiterjesztésére tett korábbi erőfeszítések ugyan nem voltak eredménytelenek, javultak az oktatás mennyiségi mutatói, de az 1950-es évek végén még mindig el-

⁵² Esztergomi Prímási Levéltár. Mindszenty József iratai. 179-1947. Tintával írt kézírásos piszkozat és gépelte változata.

⁵³ PKL Molnár István hagyatéka. Szné. Piarista Hírek 1946. II. évf. 17.sz.; Prof. Mészáros István: Szerzetesség Magyarországon (1945–1850). Vigília 2000/6. 417–425.

érendő cél maradt, hogy az adott korosztályok nagyobb százaléka kerüljön középiskolába, illetve a felsőoktatásba. Nem elégitette ki már a gyakorlati élet követelményeit az óvónők, tanítók és a technikusok középfokú képzése. És nem dicsekedhettünk azzal sem, hogy a főiskolát, egyetemet végzetek arányszámával hazánk Európában az utolsók között foglalt helyet. Mindezekkel együtt a legnagyobb kihívást az iskoláknak a magasabb igények kielégítésére való alkalmasság tétele, a képzés minőségi fejlesztése jelentette. Ahhoz pedig, hogy az iskolahálózat mindenkinek közel ugyanolyan hatékony, jó minőségű – az 1961-es oktatási törvényben is előírt –, szakrendszerű oktatást nyújtson, a tárgyi feltételek javítása mellett mindenekelőtt meg kellett szüntetni a pedagógushiányt és a képesítés nélküliek alkalmazását. Nyilvánvaló, hogy ilyen reformot a felsőoktatás, a tanárképzés nélkül nem lehetett megvalósítani, sőt az egész folyamatot ezzel kellett kezdeni.

A tanárképzés fejlesztése közüggé, országos és helyi érdeké vált. Mellette szólt, hogy egy képző intézménynek – az iskolák szaktanárokkal való ellátása mellett – egyéb hatásával, nevezetesen a helyi gazdasági, társadalmi, művelődési feszültségeket mérséklő, területfejlesztő szerepével is számolni lehetett. Nem véletlen tehát, hogy a figyelem egyre inkább a fejlődés áramától leszakadó, szinte behozhatatlanul elmaradó, erőforrásokat nélkülöző, munkanélküliséggel küzdő északkelet-magyarországi régió felé fordult. Az egyszerre sok (képzetlen) és kevés (képzett) munkaerővel rendelkező térség lakói ugyanis nem írhattak maguknak más esélytörténetet, amíg a felnőttek világába lépők ki nem kerülnek a választási lehetőség nélküliek közül. Ezek a körülmények leginkább Szabolcs-Szatmár megyében sürgettek fordulatot, ahol nem csak általában volt lassú az iskolázottság emelkedése, de még a különböző hivatalok, szervezetek vezetőinek és alkalmazottainak a körében is.¹

Hozzáférhető források alapján nem tudjuk pontosan, hogy kinek a fejéből pattant ki a gondolat: az országos igényt szolgáló tanárképzés fejlesztését új képzőhelyen kell biztosítani. Aztán azt sem ismerjük, hogy az alapítói szándék hogyan emelkedett a megoldás rangjára a szükséges beruházási és működtetési források előteremtésével. Az viszont biztos, hogy a döntéshozókban az északkelet-magyarországi, különösen pedig a szabolcs-szatmári térség kulturális emelését is felölelő szándék munkált a kultúra arányosabb megoszlását, a társadalmi mobilitás csatornáinak a kiszélesítését, a nők továbbtanulását, a felsőoktatás Budapest-centrikusságának mérséklését, a közellételt a tanulási költségek csökkentését stb. szolgáló intézményi küldetés igényével. A föllelhető részletek alapján az is világossá válik előttünk, hogy a megye irányító testületei, vezetői nyitottak voltak a főiskola fogadására és ahhoz a megfelelő épületek, építési területek, gyakorlóiskola, tanári lakások rendelkezésre bocsátására.²

Az alapító okiratok, az 1962. évi 11. sz. törvényerejű rendelet és a 138/1962. (M.K.12.) sz. művelődésügyi miniszeri utasítás végrehajtása, a főiskola látható és nem látható fundamentumának a lerakása felemelő, szép érzés volt. Ahhoz azonban, hogy az új létesítmény valóban komoly küldetésű főiskolává nőjön, a jól kiválasztott, kinevelt tanárok generációjának értéknövelő munkássága is nélkülözhetetlen volt. Az egymást követő főigazgatók, rektorok (Kovács József, Margócsy József, Cserenyák László, Székely Gábor, Balogh Árpád, Jánosi Zoltán) irányításával szinte folyamatos volt az új,orkövetelményekhez igazított fejlesztés. Egymás után épültek fel a Sóstói úti kollégiumok, az oktatási épület, a botanikus kert, a sportlétesítmények, alakultak meg a valamennyi általános iskolai tantárgy oktatására felkészítő tanszékek, amelyeket aztán a könyvtár, népművelés-művelődésszervezés, gyors- és gépirás, végül a francia, német, angol, olasz, ukrán nyelvszakok és a hiitán tanszékei tettek teljessé. 1970-től *nyíregyházi modell*ként emlegették az intézményt, mert – a nyíregyházi tanítóképzővel egyesülve – közös szervezeti egységben valósította meg a tanító- és az általános iskolai tanárképzést, majd 1972-től – néhány évig – az óvónőképzést is.³ Sőt az 1971–72. tanévtől a hajdúböszörményi óvónőképző is a főiskola egyik egységeként jött létre, és működött az 1974-es önállósodásáig.⁴ A főiskola – küldetéséhez méltóan – 1972-ben felvette Bessenyei György nevét, és viselte azt a helyi mezőgazdasági főiskolával való egyesülésig (2000), a Nyíregyházi Főiskola megalakulásáig.

¹ Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár (a továbbiakban SZSZBML) XXIII. 22. A Szabolcs-Szatmár Megyei Tanács V. B. 1961. szept. 11-i jegyzőkönyve; Uo. XXXV. 31. Az MSZMP Szabolcs-Szatmár Megyei Bizottság V. B. 1962. máj. 26-i ülésének jegyzőkönyve; Uo. XXXV. Az MSZMP Nyíregyházi Városi Bizottság V. B. 1961. júl. 21-i jegyzőkönyve.

² SZSZBML XXIII. 22. 98-2/1962.; 98-3/1962.

³ Vanczák József: Óvónőképzés esti tagozaton. In: A Bessenyei György Tanárképző Főiskola évkönyve 1972–1974. Nyíregyháza, 1975. 40–41.

⁴ Nagy Attiláné: A Bessenyei György Tanárképző Főiskola Óvónőképző Intézetének története. In: A Bessenyei György Tanárképző Főiskola évkönyve 1972–1974. Nyíregyháza, 1975. 37–39.

A főiskolán az 1962-es induláskor ún. kombinált formában magyar, biológia és matematika szakon kezdődött meg a nappali tagozatos képzés. Ez azt jelentette, hogy a választott szakkból és a pedagógiai tárgyakból két év után államvizsgát tettek a hallgatók, majd szaktanítóként munkába lépve, a másik szakjukból és filozófiából levelező úton folytatták tanulmányaikat újabb két éven át a tanári oklevél megszerzéséig.⁵ Ez a szükség diktálta kombinált forma 1967-ben adta át a helyét a kétszakos, négyéves képzésnek.

A pedagógusképzés gyökerei Nyíregyházán 1847-ig nyúlnak vissza.⁶ A főiskolán nagyra becsülték ezt az örökséget, de az intézmény jövőjét úgy akarták formálni, hogy a képzésben a magyar felsőoktatás kultúrája legyen jelen. A főiskola vezetősége éppen ezért alkotói szabadság biztosításával, jutalmazással ösztönözte a tudományos fokozatok megszerzését, hogy az intézmény a pedagógussá nevelés mellett a tudomány műhelyévé is váljon, ahol a főiskolával felnőtt tanárok – a felsőoktatás értékrendjéhez igazodva – oktatnak, kutatnak és publikálnak.

E felsőoktatási kultúra alkalmazásával elért sikerek közül mindenekelőtt a nyíregyházi képzés minőségét meghatározó oktatói felkészültséget kell megemlíteni, amely a tudományos fokozatok szerzésében, a publikációk számában és idézettségében nyilvánult meg. Így a 2010-es évekre az oktatói minőség magas fokával a magyar főiskolák között az első helyre került, sőt kilenc egyetemet is megelőzött.⁷ Ugyanakkor folyamatosan nőtt a külföldi folyóiratokban publikálók, valamint a többkötetes szerzők száma. A szakmai teljesítmény elismerésének megbízható jeleként nyugtázható, hogy több alkotó munkájára – megjelentetésükkel – rangos központi kiadók (Akadémiai, Gondolat, Kossuth, Műszaki Kiadó és a Tankönyvkiadó) is felfigyeltek. Mások pedig a felsőoktatás és a közoktatás számára írt tankönyvek készítőiként örögbízták a főiskola hírnevét. És azok is az ország katedrájára álltak, akiket a szakmájuk elismerése egy-egy folyóirat (Pedagógusképzés, Történelemtanítás, Klió, Földrajzi Közlemények, Iskolakultúra, Fordítástudomány, Módszertani Közlemények, Szabolcs-Szatmár-beregi Szemle, Pedagógiai Műhely, Partium, Tariménes, A Vörös Postakocsi) szerkesztőségébe delegált. A folytatásban pedig a főiskola meghatározó személyeinek hosszú sora következhetne, akik oktató-, alkotó- és szervezőmunkájukkal szolgálták a tanárképzést, az intézmény kultúrtérre formálását.

A főiskola természetesen a maga történetét elsősorban a tanárképzéssel írta. A tanulmányi osztály kimutatása szerint 2012-ig 33 203 tanárnak adott oklevelet. Kiszolgált – mindenekelőtt a térségében – az általános iskolai oktatás igényét, és szerzett ezzel ismertséget, majd elismerést. Rendeltetési céljának felelt meg azzal, hogy a végzett tanítványok nagy többségét a tanári katedrához vezető úton indította el. Magától értetődő azonban, hogy a főiskola azokra a tanítványaira is büszke, akik nem a tanári pályán alkottak, alkotnak maradandót, hanem pl. múzeumot, levéltárat, művelődési házat vezetnek, a Magyar Televízió, a Magyar Rádió vagy az írott és az elektronikus médiumok regionális, városi szerkesztőségébe kerültek, egyetemi, főiskolai tanárok lettek, irodalmi, művészi és sportsikereket értek el, és nem utolsósorban polgármesterként, megyei közgyűlési elnökként, országgyűlési képviselőként, magas rangú diplomataként, miniszterként közösségek képviselőit vállalták. Erről a nem a megfelelés, hanem a többre törekvés igényét átlátnál a főiskoláról elmondható még, hogy az – a pedagógusok szakszervezete által az 1970/80-as években folyamatosan készített fizetési besorolások szerint – az ország legolcsóbban képző felsőfokú oktatási intézményei közé tartozott.

A főiskola sikerkönyvébe tartozik azoknak a szellemi csatornáknak a kiépítése, amelyeken át szoros és rendszeres együttműködés jött létre több magyar és külföldi egyetemmel, kutatóintézettel. De a nyíregyházi intézmény nemcsak beilleszkedett a magyar felsőoktatás hálózatába, hanem a működése emellett határokon átvívelővé is vált. Az 1970-es évek elejétől hallgatókat fogadott a szomszédos országokból, tanárai pedig az ottani (Nyitra, Ungvár, Beregszász, Nagyvárad) képzésben vettek és vesznek részt.

Jövőképes főiskola

A főiskola az ötven évével igazolta, hogy a tudomány és a színvonalas képzés nem helyhez, hanem feltételekhez kötött. Kiállta az idő próbáját, követhető felsőoktatási hagyományt teremtett. De legalább ilyen szép feladat lesz a jövőben ennek az ápolása, gazdagítása, tanulságainak energiaforrásként való alkalmazása. A hagyomány ugyanis nem csupán a régi őrzését jelenti, hanem a körülményekhez, az igényekhez való alkalmazkodást, az átalakulást és a megújulást is.

⁵ Tájékoztató a nyíregyházi Pedagógiai Főiskoláról. In: Művelődésügyi Közlöny 1962. jún. 15.

⁶ Sallai József: A közoktatás és intézményei megyénkben 1945-ig. In: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye monográfiája I. Szerk. Cserevnyák László. Nyíregyháza, 1993. 562–563, 565.

⁷ János Zoltán rektor adatközlése. In: Főiskolai Tükör, 2011. okt. 1.

A tanárképzés a tárgyi feltételek szempontjából is optimális feltételek között folytatható a Nyíregyházi Főiskola szervezeti keretei között. Az ötkarú, mintegy 6,5 milliárd forint évi költségvetéssel gazdálkodó nagyintézmény a két gyakorlóiskolával együtt közel 750 közalkalmazottat foglalkoztat.⁸ Épületegyüttese az utóbbi évek fejlesztési programjainak eredményeként a vidék egyik legmodernebb felsőoktatási létesítménye lett. Ezt igazolja, hogy a 2009-es építészeti világversenyen megkapta a világ legjobb középülete díját. Gazdag felszereltsége, a több mint 300 ezer darabos könyv-, folyóirat- és elektronikus dokumentum-állománya ugyancsak a magas színvonalú képzés eszköze. A Nyíregyházi Főiskolán a 2012/13. tanévben 33 alapszak (48 szakiránnyal), tanári mesterszak (15 szakképzettséggel), 3 diszciplináris mesterszak, 29 szakirányú továbbképzési szak és 22 felsőfokú szakképzés közül választhattak a jelentkezők. Megtehették, mivel a bolognai rendszer szerint képző főiskola az országban az elsők között kapott lehetőséget a tanári mesterszak indítására.⁹

A sikerek, a kiváló feltételek láttán érzett örömet beárnyékolja az a tény, hogy bár a főiskola a legjobban gazdálkodó felsőoktatási intézmények közé tartozik,¹⁰ az említett bővítések, korszerűsítések nagyon megterhelik a költségvetését. Ugyanakkor a kétszintű képzés bevezetése és a képzés törvényi szabályozásában történt változás következtében a korábbi 13 ezret meghaladó hallgatói létszáma 2012-re ennek mintegy a felére csökkent. Ebben az új helyzetben az intézmény minisztériumi fenntartója – egyik elképzelése szerint – a Nyíregyházi Főiskola hosszú távú finanszírozását a Debreceni Egyetemmel való integrációban látna biztosítottak. A másik megoldás a főiskola önállóságának megőrzése volna.¹¹

A Nyíregyházi Főiskola fenntartójának nem a lenni vagy nem lenni kérdéséről kell döntenie, hanem csak az intézmény működésének a formájáról, forrásairól. Az integrációs elképzelést a magasabb képzési szinttel és a gazdaságosság piaci visszajelzésével lehet indokolni, a másodikat a közös szolgáltatással. Északkelet-Magyarország, a Nyíregyházi Főiskola legfontosabb beiskolázási közege távol esik a magyar gazdasági erőközpontoktól, és az országban változatlanul leginkább sújtja a munkanélküliség, a szociálisan hátrányos helyzet, a társadalmi leszakadás veszélye. Ezek a jelenségek olyan jövőképről árulkodnak, amelyet csak gazdasági eszközökkel nem lehet megváltoztatni. A műveltség emelése a térségben továbbra is elsőrendűen fontos, ésszerű igény, a modernizációt, a gazdaság és a társadalom alapjait építő, vidékfejlesztő tevékenység marad. A felsőoktatás ilyen területi kiterjesztésére, regionális iskolakínálatára külföldi példák is ösztönözhetnek,¹² de a fél évszázados nyíregyházi tanárképzés még inkább irányt mutathat abban, mert küldetéses célja – mint láttuk – továbbra is változatlan, amelyet legeredményesebben önálló intézményként tudna teljesíteni.

Az ötvenévesre nőtt nyíregyházi tanárképzés beköltözött a történelembe, de nem múlt el, nem befejezett múltként tekintünk rá vissza, mert velünk van és lesz folytatása. A feltételek ugyan szabhatnak új irányt a képzésnek, de az a változó viszonyok között is célba ér a választott úton. Igyekeztünkben persze szeretnénk a jövőt jelennek látni, amelyben a múlt legjobb hagyományai tűnnek elénk.

A jubileum kitüntetett pillanata az időnek. Kifejezi, hogy mennyire fontosak a mának az elődök és az általuk teremtetett értékek. Lélekben összegyűjti mindazokat, akik között a nyíregyházi tanárképzés a kapocs: a kétnemzedéknyi, emelkedő pályára jutott tanítványt, a tanárokat, akik nem csupán kötelességüket teljesítették, hanem sikeresek is voltak. Együtt vannak tehát az ünneplők, akik örömmel ölelik át a múltat, és hálával, tisztelettel hajtának fejet a már örökre hiányzó emléke előtt. Bízunk benne, hogy az intézmény jövője méltó lesz az ünnepektől tanárképzéshez, és még sok ötven évvé nő a múltja. Álmodjanak tehát a főiskola falai jövőre tárt nagy, befogadó kapukat.

Sallai József

⁸ A Nyíregyházi Főiskola gazdasági igazgatóságának adatközlése, 2012. júl. 25.

⁹ Vár a Nyíregyházi Főiskola. A Kelet-Magyarország melléklete, 2011. január; Kelet-Magyarország, 2012. jan. 31.

¹⁰ A Nyíregyházi Főiskola gazdasági főigazgatójának a nyilatkozata. In: Kelet-Magyarország, 2012. ápr. 17., 3.

¹¹ Kis Norbert Nemzeti Erőforrás Minisztérium helyettes államtitkárának nyilatkozata. In: Kelet-Magyarország, 2012. ápr. 24., 3.

¹² Székely Gábor: Felsőoktatás Nyíregyházán, egységes (egyetemi szintű) tanárképzés Magyarországon. In: Szabolcs-szatmár-beregi Szemle 1993/3., 215–224.; Jankó Krisztina Julianna: A tudás oktatásföldrajzi vonatkozásai. In: Új Pedagógiai Szemle. 2007. febr. 7.

Élményszerű helytörténeti tankönyv Veszprémről

2008-ban egy nagyszerű helytörténeti tankönyv született a „tudomány és kultúra bölcsőjéről”, Veszprémről a 10–14 éves korosztálynak, amely a helyi iskolákban segítséget nyújthat a pedagógusoknak a helytörténet tanításához. Címe *Veszprém város története a kezdetektől napjainkig*. A kötet létrehozásában Böszéné Szatmári-Nagy Anikó óriási munkáját pedagógusi tapasztalatai mellett a Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság és a Veszprém Megyei Levéltár szakembereinek legújabb helytörténeti kutatási eredményei is segítették. Pedagógus kollégái ötleteit, a próbatételek során szerzett tapasztalatait is felhasználta a feladatok összeállításához.

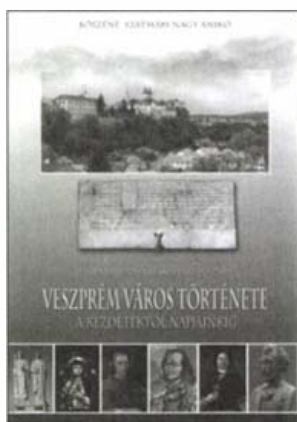
Porga Gyula veszprémi alpolgármester előszavában a maga nemében egyedülállónak tekinti ezt a könyvet, amely tudományos igényű íródt, ugyanakkor lebilincselő módon vezeti olvasóját a több mint ezer éves „királynék városa” sokoldalú megismerésére. Tankönyvnek készült, de hiánypótló várostörténeti kalauz is, s miközben történeti dokumentumok gyűjteménye, egyúttal felvetett kérdéseivel, izgalmas feladataival gyermeket, felnőtt egyaránt pártiaja felfedezésére ösztönző, különleges, érdekfeszítő, tudományos olvasmány.

A könyv 16 fejezetre tagolódik, szerkezete az 5–8. évfolyam történelem és állampolgári ismeretek tantárgy kerettantervéhez igazodva épül fel, hogy a helytörténet a magyar történelemmel párhuzamosan tanulható legyen. Minden fejezet első része röviden bemutatja az adott kor lényegét, a történelmi eseményekhez kapcsolva az olvasó megismerheti Veszprém településtörténetét, gazdasági, tudományos, kulturális életét. Minden fejezetben ajánl a szerző az ismeretek bővítésére szakirodalmat, majd kérdések, feladatok következnek. A fejezetek második részében kiegészítő olvasmányok segítik az adott korszak megismerését, megértését. A kisebbek számára élményszerű történetek tárják fel a történelmi tényeket, fogalmakat. A 13-14 éves korosztály elvontabb gondolkodásának fejlesztésére a kiegészítő olvasmányok szemelvényei adnak lehetőséget. A pedagógiai cél annak tudatosítása, hogy a folyamatosan egymásra épülő szellemi és tárgyi értékek megőrzésének fontos szerepe van a szűkebb és tágabb közösség életében. A kiegészítő olvasmányok segítik a differenciált képzés megvalósulását is. Mindenki érdeklődése, szorgalma szerint válogathat a szemelvényekből, amelyekhez szintén kapcsolódnak kérdések, feladatok. A napjaink történelmét bemutató és feldolgozó fejezet után összefoglaló feladatok, időrendi áttekintés, személynévmutató, képjegyzék és két vaktérkép következik.

Mitől nagyszerű ez a könyv? Rendkívül átgondolt, logikusan kialakított szerkezete és színekkel, megfelelő módszertani elemekkel és ikonokkal következetesen végigvitt jelzésrendszere példamutató, mert egyszerű használhatóságot eredményez. Minden fejezet első oldalán széldíszként képmontázs húzódik végig, amely jelképezi az adott időszak veszprémi történelmi-kulturális vonatkozásait. A különböző fejezeteket más-más színű szelcsík emeli ki, a különböző ikonok fontos helyszínek – múzeum, könyvtár, templom, rom, emléktábla – felkeresését ajánlják, szómagyarázatra utalnak. Ikonok hívják fel a figyelmet az irodalomajánlásra, a megválaszolandó kérdésekre, a megoldásra váró feladatokra és a kiegészítő olvasmányokra.

Ebben a kötetben mindennek pontosan megvan a maga funkciója, semmi sem csak önmagáért való, a képek és rajzok sem pusztán illusztratív vagy informatív jellegűek, nemcsak a megismerést és a megértést támasztják alá a vizualitás eszközeivel, hanem elemző, problémamegoldó feladatok forrásaiként szerepelnek, a szövegben közöltet alapján értelmezhetők. Ugyanakkor egyenesen lenyűgöző a múzeumok és könyvtárak fotóarchívumaiból és a kitűnő fotósok munkáiból e kötet számára kiválogatott közel 600 kép színes szépsége, kitűnő kompozíciós elhelyezése, végtelenül gazdag tematikus változatossága, ami napjaink képi világhoz kötődő ifjú nemzedékének igényeihez is alkalmazkodik, és a felnőttek esztétikai igény szintjét is magas színvonalon kielégíti. A könyvet lapozgatva az olvasó hol a felsejülő régimúltban a régészeti ásatásain, hol a mai város gyönyörű színes épületei között, hol egy-egy irodalmi vagy történelmi múzeum tárlóihoz hajolva, hol Veszprém emlékhelyein meg-megállva csodálja mindazt, amit az elődök a Bakonyban ezen az ősidők óta lakott helyén létrehoztak.

Mitől igazán modern tankönyv ez a könyv? Attól, hogy interaktív jellegű, a sok-sok feladatban dráma, vizualitás, zene, kézművesség is fejleszti a problémamegoldó gondolkodást, kreativitást. Attól, hogy felkelti a gyerekek kíváncsiságát, hogy lakóhelyük minden zegzugát személyesen is felkeressék –

és ehhez segítséget nyújt számos térképével –, ezzel fejlesztve a térbeli tájékozódási képességüket is. Attól, hogy cselekvésre készíti, arra ösztönzi őket, hogy nyitott szemmel járjanak városukban, tudják, mit látnak, ismerjék annak eredetét, értékeit, így kötődnek városukhoz, így alakul ki ezer szállal hozzá kapcsolódó identitásuk. A tankönyv kiemelkedő értéke a köztörténet és a helytörténet közötti összefüggések megértése. Korunk igényeihez alkalmazkodó tényező, hogy a feladatok egy része vélemény kialakítását várja el híres történelmi személyekről, eseményekről, jelentős intézményekről, fejlesztve ezzel a diákok vitakultúráját.

Mivel nevel lokálpatriótákat és értékeket megbecsülő fiatalokat ez a könyv? A könyv a gyerekeknek követésre méltó emberi, erkölcsi mintákat mutat a veszprémi történelmi személyiségek között. Már fiatalon megtudják, hogy Veszprém nagyjai között több olyan személy van, akinek önzetlen tenni akarása a város fejlődését eredményezte, akinek tevékenysége nélkül ez a város nem lenne a magyar történelem és kultúra emlékhelyeinek és kincseinek egyik tárháza. Szép példája ennek a tenni akarásnak, hogy a tankönyv illusztrációit veszprémi festőművészek készítették. Ezen kívül környezetük sok évszázados értékeinek megbecsülésére, megővésére is neveli valamennyi olvasóját. Követendő példa, hogy a helyi önkormányzat Veszprém általános iskoláiban lehetővé tette, hogy a hon- és népismeret tantárgy keretében tanítsák ennek a tankönyvnek az anyagát, ezzel is támogatva az ifjabb nemzedék lokálpatriótává nevelését.

Kiknek ajánlható ez a szépséges, gazdag tartalmú könyv? A könyv mellett, hogy klasszikusan tankönyv, művelődéstörténeti ismeretterjesztő munka is. Ezért ajánlhatom a könyvet minden Veszprém iránt érdeklődőnek.

Mitől egyedi a helytörténeti tankönyvek sorában ez a könyv? Külön kiemelendő érdekesség – és a szerző mindenre kiterjedő figyelmét tükrözi –, hogy „*A tudományosság és kultúra bölcsője*” Veszprém város története a *kezdetektől napjainkig* című helytörténeti tankönyvet a *Ki tud többet Veszprémről?* elnevezésű műveltségi társasjáték egészíti ki – a könyv anyagát feldolgozó 300 kérdéssel és 80 szerencsekártyával. A játék 10 éves kortól 100 éves korig és azon túl bárkinek ajánlható, aki Veszprém történetét, kultúráját, nevezetes személyiségeit és helyeit, közintézményeit, régi és mai életét szeretné megismerni. Egyéni- és csapatjátékként folyhat a vetélkedés, a kártyák kérdései a könyvből megszerzett tudás alapján megválaszolhatók. A kártyák színe alapján kiválasztható, hogy Veszprém melyik történelmi korszakára vonatkozó kérdések képezik a vetélkedő alapját. Szórakozva tanítani és tanulni – e kitűnő elgondolás a veszprémi oktatáscsomaggal nagyszerűen megvalósítható. Nemcsak tanulócsoportok ismeretszintje mérhető ezzel a játékkal, hanem családok, baráti társaságok hasznos és izgalmas szellemi tornája lehet a szabadidő hasznos eltöltése érdekében.

Örömről szolgál az a tény, hogy Böszéné Szatmári-Nagy Anikó, kitűnő helytörténeti tankönyvíró remek veszprémi helytörténeti tankönyvi koncepciója nem marad meg kizárólagosan veszprémi specialitásnak, hanem mintaként követőkre is talál. Ennek bizonyítéka, hogy más városok önkormányzatainak megrendelésére új tankönyvek is elkészültek már, így 2011-ben megjelent Böszéné Szatmári-Nagy Anikó – Gergely Endre – Peragovics Ferenc: *Múltunk határai nélkül – Esztergom és környéke a kezdetektől az Ister-Granum Eurorégióig* című helytörténeti tankönyve középiskolások számára, amely a történelmi Esztergom vármegye történetét dolgozza fel. Az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával, az új Széchenyi-terv keretében további új helytörténeti munkák születtek. 2012. szeptember 19-én mutatták be és adták át ünnepélyesen a törökszentmiklósi helyismereti tankönyvcsalád 4 kötetből álló tankönyvcsomagját, amely a veszprémi kötethez hasonló igényességgel és esztétikummal készült, ám bővítve a helyismeret tanításának hatósugarát térben, módszerben és a befogadók életkorát illetően is. Böszéné Szatmári-Nagy Anikó – Csöke Tibor – Galsi Zoltán – Héja László: *Órizzük tehát, gyűjtjük össze emlékeinket – Törökszentmiklós története a kezdetektől napjainkig*, valamint *A Tisza völgyében tömördek a lappangó kincsek – Törökszentmiklós és térsége a kezdetektől napjainkig* című tankönyvek, amelyeket a helytörténet megismertetésének folyamatában megelőznek Böszéné Szatmári-Nagy Anikó: *Törökszentmiklós, a hagyományok birodalma* című helytörténeti munkafüzete az általános iskolák alsó tagozatos tanulóinak, és *Törökszentmiklós, a mesélő város* című foglalkoztató füzet óvodásoknak című munkái. Ez utóbbi az óvodai harmadik évben iskolaérettségi mérést is tartalmaz.

Az így egymásra épülő helyismereti tankönyvsorozat egységei segítik a leginkább a szülőföldhöz kapcsoló „megismerve megszeretni” attitűd kialakítását. A szerzőknek őszinte elismeréssel adózva kívánjuk, hogy találjanak munkájuknak sok követőt, könyveiknek sok-sok olvasót a honismeret táboraiban gyarapodására.

Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna

SORSKÉRDÉSEK

„Mint oldott kéve?”

*A nyugati magyar örökség magyarországi fogadásáról*¹

Előadásom témája kapcsolódik Borbándi Gyula *Emigráció és Magyarország. Nyugati magyarok a változások éveiben 1985–1995* című kitűnő könyvéhez, amely az ötödfélszáz oldalnyi leíró, elemző kortörténeti dokumentum² folytatása. Ebben számba veszi és értékeli a nyugati magyar világ „rendszer-váltós” évtizedét. Utolsó fejezetében szemléletes áttekintést ad a nyugati magyar örökség képviselőinek hazai fogadásáról is. Kiemeli – a nyugati és kárpát-medencei magyarság képviselőinek tevékeny közreműködésével – újjászerveződő Magyarok Világszövetségét (MVSz), s az annak keretében működött Anyanyelvi Konferenciát, melyek az elemzett időszakban, a magyar–magyar kapcsolatokban meghatározó, közvetítő szerepet játszottak. Fontosnak tartom továbbá e témában az MVSz 1995–1998 között kiadott *A világ magyarsága* című kilenc kötetes könyvsorozatát, az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem hajdani elnöke, Kovács Andor *Homokpad* című könyvét,³ és a Nagy Károly – Papp László által összeállított *A magyar nyelv és kultúra megtartása az Amerikai Egyesült Államokban 1997* című dokumentumát.⁴ A *Bécsi Napló* is rendszeresen foglalkozik a nyugati magyarsággal, s a korábbi KUF-STEIN konferenciák zömében is, különböző megvilágításban elemeztük, értékeltük a magyar diaszpóra helyzetét, kaptunk és adtunk jelzést, javaslatokat a hazai politikának, a honi és a határon túli magyar közéletnek.

A magyar sors a Kárpát-medencében

A második világháborút követő párizsi békediktátum súlyosabb csapást mért ránk, mint a trianoni. Elvették visszaszerzett országrészeinket, de ezen túl az etnikai határokhoz közelítő békés határmódosítás a maradék reménytől is megfosztották népünket. Ráadásul függetlenségét is elvesztette a tovább csonkított Magyarország. Országunkat fél évszázadon át a megszálló szovjet csapatok árnyékában regnáló idegen szellemiségű pártállami vezetők uralták, ahol a hivatalos politika részévé vált az önismeret átprogramozása, a nemzettudat negligálása. Még inkább szenvedték e nemzetellenes politikát az elcsatolt területeken a kettős megszállás alatt élő magyarok, mivel az 1947-es békediktátum után, a „régí – új” bitorlóknak, a rossz döntéseket hozó nagyhatalmaknak, sőt a Moszkva által kézben tartott magyarországi politikusoknak is arra irányult minden erőfeszítése, hogy a történelmi Magyarországnak és a Kárpát-medence hajdani egységének a tudatát is kitöröljék az emlékezetből.

Ennek hatásáról mondta Köteles Pál, az Erdélyi Szövetség hajdani alelnöke: „... nemcsak a környezetünkben élő nem magyarok körében tenyésznak balhiedelmek, de a hazai társadalomban, a magyar társadalomban is eluralkodott az a tévhit, hogy a magyarság évszázadokon keresztül elnyomta a vele együtt lakó népeket. Tegyük hozzá: az elmúlt harminc-negyven esztendőben – a koalíciós időszakot követő egypártrendszerű államban – divat volt a magyarságot idehaza sokkal inkább megalázni, történelmi múltját sokkal inkább elítélni, és sötétebb színekkel festeni, mint ellenségeink tették.”⁵

A nemzeti kulturális örökség utódokra való áthagyományozását minden civilizált országban állami, egyházi és számos más civil közösségi intézmény, szervezetek sokasága segíti. Rendkívül nehéz a helyzete azon államok polgárainak, akik idegen megszálló hatalom politikai-, gazdasági-, kulturális és ideológiai elnyomása alatt élnek. Még kíméletlenebb azon nemzetrészeknek a sorsa, amelyeket anyaország-

¹ A XII. „KUFSTEIN” tanácskozáson, Felsőpulyán 2012. szeptember 8-án elhangzott előadás rövidített, szerkesztett szövege. (Szerk.)

² A Magyar emigráció életrajza 1945–1985. (EPMSz. Bern, 1985. 510 p.)

³ Madách-Posonium – Püski. Bp., 1996.

⁴ MNyKT – AK Bp., 1998.

⁵ Teleki Pál öröksége. Az MDF 1991. április 6-i emlékülése. Antológia 1992. 27.

guktól elcsatoltak, területi és kulturális autonómiával nem rendelkeznek, s állampolitikák ellenében kénytelenek őrizni anyanyelvüket, kultúrájukat, múltjuk örökségét. Megint másképpen kegyetlen a helyzetük a gyökértelen menekülteknek, a száműzött emigránsoknak, akik egymástól távol, szörványban élnek, magukra utaltak, s önfenntartó egyházi-nemzetiségi intézményeik, civil szervezeteik alig, vagy csak gyengén, elégtelenül segítik megmaradásukat. A magunk népére vonatkoztatva a fentiek: ha az anyaországban elégtelen a magyar szolidaritást tápláló kohéziós erő, akkor „mint oldott kéve, széthull nemzetünk”.

Az elcsatolt országrészek új urai igyekeztek minden magyar emléket és emlékhelyet eltüntetni, megsemmisíteni, nemzetünket értékeitől megfosztani, múltjából kiforgatni; tájak és települések több évszázados etnikai arculatát ki- és betelepítésekkel megváltoztatni. Ennek jegyében tiltották ki nyelvünket a közigazgatásból, s átnevezték a városokat, falvakat, hegyeket, folyókat, utcákat. Eltávolították a nemzeti identitásunkat erősítő intézményeket, emlékműveket is.

Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc leverését – a történelmi haza egészében – követő kiméletlen megtorlások, a fokozódó elnyomás, ideológiai és kultúrharc következtében értékrendünk, azonosságtudatunk megbomlott. A tartós veszélyeztetettség és a lelki zavarok hatására nemzetünk életereje, kohéziója az ezredfordulóra a Kárpát-medencében is megtört; népszaporulata folyamatosan csökken, az asszimiláció okozta vesztesége nő. Pedig az 1989/90-es rendszerváltó fordulat átmenetileg – a Délvidék kivételével – mindenhol enyhített a szorongatottak helyzetén. Sorra megszűntek a trianoni szerződéssel kreált „békekötő” utódállamok. A történelmi Magyarország zöme az Európai Unió része lett, de változás alig történt nemzeti létünkben. Népünk az ígért szociális piacgazdaság helyett a rablókapitalizmus csapdájába került, életszínvonala az elmúlt negyedszázadban folyamatosan romlott. Hazánk ismét a hárommillió koldus fenyegető árnyában él. A határon belüli nemzet-erőziót orvosolni, megállítani nem tudtuk, az azon túlit még kevésbé. Az elmúlt évszázad során több ezer magyar elemi iskolát, több száz középiskolát és közművelődési intézményt, s tucatnyi magyar felsőoktatási intézményt szüntettek meg az utódállamokban. (Szerencse, hogy az elmúlt két évtizedben néhányat önerőből, s az anyaország támogatásával alapítványi intézményként fölépíthettek, illetve restitúció nyomán visszakaptak a Trianon óta kurtított, veszélyeztetett nemzetrészek.) *Legnagyobb kincsünk a magyar nyelv és kultúra létharca; a lelki-szellemi-kulturális nemzetvédelem a Magyar Világszörványban és az Európai Unióban élő magyarság körében is tovább folyik.* Vajon kikre támaszkodhat, mire épülhet ez a kulturális önvédelem, avagy nemzetvédelem?

Egy létben fenyegetetett, szűkülő perspektívájú, pusztuló közösség szolidaritása, toleranciája csökken, identitása is torzul. Talán nem véletlen, hogy aránylag a legtöbb „jugoszláv” nemzetiségű személyt a vajdasági magyarok körében írtak össze, s az sem, hogy az EU csatlakozás napján a magyar határőr-ség sietett mielőbb megszabadulni a magyar nemzeti jelképektől. Soroljuk ehhez a kettős állampolgárságról szóló 2004. december 5-i balsikerű népszavazást is. A délvidéki Hódi Sándor szerint *„e zavarodott nemzettudatnak van egy olyan tartalmú üzenete, ami más népekre nem jellemző. Azt sugallja, hogy ostoba és veszélyes vállalkozás magyarnak lenni. A magyar ember nem megy semmire, ráadásul a szomszéd népek és a világ hatalmasságai részéről állandó életveszélynek van kitéve...”*

A „nyugati” magyarság sorsa

Ma a nyugati magyar diaszpóra a legveszélyeztetettebb. *Kocsis Károly* földrajztudós, akadémikus az ezredfordulón mintegy két és félmillió főre becsülte számukat, jelezve, hogy az adat csalóka, hiszen a számba vettek fele-kétharmada már nem beszéli a magyar nyelvet, nemzeti identitásunk alapját. Nem tud tehát bekapcsolódni a magyar munkába és a közösségek életébe, még ha magyar kötődését olykor meg is vallja a népszámlálási kérdőíveken. A külhoni magyarok közül *félmillióra becsüljük a magyarul ma még jól értők, beszélők számát; több mint félmilliónyan már nehezen, törve beszélnek, s nem jól, vagy alig értenek anyanyelvünkön; s több mint egymillióan lehetnek, akik csak szívükben vallják magyaroknak (is) magukat, nyelvükben már nem azok.*

A nyugati magyarság, amint a körülményei engedték, igyekezett szerveződni, s ebben a nemzethű személyek és közösségek áldozatos magyarságszolgálatot vállaltak. Az 1956 előtti és utáni száműzöttek és menekültek kirekesztve is szolidaritásra törekedtek a Kárpát-medencében élő nemzetestvéreikkel. Különösen a magyar állam által elhanyagolt, kettős elnyomásban élő utódállamok magyarságát támogatották. A szovjet-kommunista zsarnokság évtizedeiben a nyugati magyar emigráció felbecsülhetetlen szerepet játszott a keresztény, magyar, nemzeti és polgári hagyományok, értékek megőrzésében, átmentésében. Nekik köszönhető nagyon sok fontos szellemi teljesítmény léte, nagy alkotóink túlélése, többek között *Békés Gellért, Borbándi Gyula, Cs. Szabó László, Gombos Gyula, Kovács Imre, Márai Sándor, Szabó Zoltán, Tollas Tibor, Wass Albert, a belső emigrációba kényszerített Bibó István és mások*

műveinek megjelentetése, hazai megismertetése is. Elévülhetetlen a szerepük az 1956-os forradalom és szabadságharc örökségének ápolásában, értékeinek hiteles felmutatásában, nemzetközi jelentőségének tudatosításában. Meghatározó részük volt az *utódállamokban élő magyarság gondjainak fölállításában*, érdekvédelmükben, támogatásukban, illetve a magyar demokrácia és a nemzeti függetlenség gondolatának ébrentartásában.

A magyarországi civil társadalom és a nyugati magyarság

Sok nyugati ismerősnél is tapasztalom, hogy a hazai elismerést fogadókésziséget számukra jobbra a magyar hivatalok, hivatalosságok és a honi média hozzájuk való viszonyulása jelenti. Az átpolitizált hazai közéletben ezeknek valóban kiváltságos a közvéleményt formáló szerepük és hatásuk, de nem feltétlenül és nem mindig időtállóan. Ezért érdemes odafigyelni, értékelni azt is, ahogy a magyar civil társadalom nemzethű csoportjai, intézményei, személyei (folyamatosan) törődnek a nyugati magyarság értékhozó és nemzetépítő közösségeivel, intézményeivel, példás képviselőivel. Sok országos egyesület és szakmai szervezet tagjai között megtaláljuk a nyugati magyarság képviselőit. Közöttük van néhány olyan civil szervezet, amely évtizedeken át a nemzeti együttműködés kovása volt és maradt mindmáig.

Elsőként a harmincéves *Bethlen Gábor Alapítványt* említem. Polgári összefogással – a nemzethű hazai és nyugati magyarok anyagi támogatásával – a térségben elsőként létrehozott „magánalapítvány”. Illyés Gyula, Németh Lászlóné, Kodály Zoltánné és Csoóri Sándor hozták létre 1982-ben, százezer forint összeggel, s Király Tibor jogtudós alkotta Alapszabállyal. Az Alapítványt – melynek egyik kurátora vagyok –, csak 1985-ben, sok vita után jegyezték be „hivatalosan”, addig csak féllegálisan működtethettük.⁶ A hazai és a külföldi magyar személyek, közösségek segítsége, adományai, illetve kurátorai áldozatos munkájával működő Bethlen Gábor Alapítvány úttörő szerepet vállalt a nemzet önvédelmében, szolgálatában; a határainkon túl élő magyarság támogatásában, hazai megismertetésében, kiváló képviselőinek, értékeinek népszerűsítésében; a Kelet- és Közép-európai szellemi együttműködésben; a magyar–magyar kapcsolatok ápolásában. A Bethlen Alapítvány fennállása óta a magyar szolidaritási akcióinak egyik éltetője, kezdeményezője volt. Kitüntetéseinkkel, díjainkkal pedig ösztönözzük a magyarság – benne a magyar diaszpóra – értékeinek, alkotóinak elismerését és megismerését, a magyar szellemi-kulturális örökség védelmét. Az elmúlt harminc év során adományozott mintegy háromszáz kitüntetésének (*Bethlen Gábor-díj, Márton Áron Emlékérem, Tamási Áron-díj, Teleki Pál Érdemérem*) egyharmadát – magyarságszolgálatuk elismeréseként – négy kontinens félszáz országában élő nyugati nemzettársaink kapták.

A legjelentősebb hazai civil kitüntetés, a *Magyar Örökség-díj*. Állampolgárok Ezüstkönyvbe kerülő javaslatai (jelenleg három ezer van) alapján, alapos mérlegeléssel dönt a jeles személyekből kialakított Bizottság, amelyben megalakulásától, 1995-től kezdve részt vesznek. Évente négyszer adományozzuk e kitüntető elismerést; alkalmanként 7–7 kiváló személynek, műnek, intézménynek, vagy közösségnek. Az ezredfordulóig a „nyugati magyarok” közül *Neumann János, Bay Zoltán, a Püski házaspár, Márai Sándor, Szöts István, Teller Ede, Hites Kristóf, Tollas Tibor, Böröcz József, Szent-Györgyi Albert, Mindszenty József, Wass Albert, Borbándi Gyula* és közösen *Kovács Béla–Nagy Ferenc–Varga Béla* kapták e díjat. Az első között szerepel három intézmény: a *Külföldi Magyar Cserkész Szövetség, a Sao Paolói Szt. Gellért Apátság* és a *Szent Imre Kollégium*, valamint a határon túli magyarokat szolgáló *DUNA Televízió*.

Az ezredforduló után már előtérbe kerültek a magyar közösségeket éltető szervezetek és vezetőik: *Deák Ernő Bécsi Naplója, Molnár Ágoston Amerikai Magyar Alapítványa, Lauer Edit Amerikai Magyar Koalíciója, Csapó Endre* és az *ausztriai Magyar Élet, Nádasdy Ferenc Nádasdy Alapítványa*, aztán a *Genfi Magyar Könyvtár, a Bécsi Európa Klub*, (posztumusz) a *Burg Kastli Magyar Gimnázium, Magyaródy Szabolcs*, valamint *Molnár Tamás professzor*. Legutóbb *Szabó Zoltán* és az *ITT-OTT Találkozók Baráti Közössége* részesült e kitüntető elismerésben. Itt említem az ország egyedülálló *Emigrációs Gyűjteményét*, amelyet Lezsák Sándor 1993-ban hozott létre az immár Magyar Örökség-díjas *Lakiteleki Népfőiskolán*. A kintélők jóvoltából folyamatosan gyarapodik, állandó kiállításként működik.

A nyugati magyar örökség hazai fogadására van egy kitűnő fordított példám is. A nyugati világ jeles magyar intézménye, a *Külföldi Magyar Cserkészszövetség* (KMCsSz) fogadta be, segítette életre kelteni újjászülető testvérszervezeteit a csonka hazában. Ők voltak azok, akik átmentették, évtizedeken át

⁶ Folyóiratunk 1985. 6. száma – a Népfőiskola felügyelőinek nem kis bosszúságára – az első között közölte a Bethlen Gábor Alapítvány támogatására szóló felhívást. (Szerk.)

örizték és tovább építették a Kárpát-medencében fől számolt magyar cserkészteret, éltették e magyar örökséget, s visszahozták a szülőföldre. Immár két évtizede életető-segítő patrónusai Magyarországon és az utódállamokban újjáépülő magyar cserkészteretnek. Az egész magyar cserkészteret integráló nemzeti intézménnyé váltak, s egyre nagyobb szerepet játszanak a magyar ifjúság nemzetnevelésében.

Van ellenpéldám is.

A Magyarok Világszövetsége, a nyugati magyarok öröksége

„Gyenge nemzet az, amely nem az egész népet foglalja magába, és csűrhe had az a nép, amely nem tömörül eszmevilágában egy nemzetté.” (gróf Apponyi Albert)

A Magyarok Világszövetségét e gondolat jegyében, a történelmi hazán kívül, szörványban élő „küihoni” nemzetrészt integrálása, az „egész magyar nép” összefogása céljából hozták létre. 1938-ban, a nyugati (főleg az amerikai) magyarság vezető képviselőivel szövetkezve alapította meg gróf Teleki Pál és hű társa, a koronaör Perényi Zsigmond. Ő azért vállalt és vállalhatott vezető szerepet a szervezetben, mert a Szent Korona jegyében – állami, kormányzati beavatkozás nélkül – kívánták éltetni a magyar-magyar kapcsolatokat, a diaszpóra nemzeti megmaradását. A világszervezet közvetítésével papokat, tanítókat küldtek az elárvult küihoni közösségekbe, s képviselőiket meghívták a hazai szakmai közéleti fórumokra.

A Magyarok Világszövetsége az utolsó békeévben alakult meg, s a II. világháború alatt sokat tett az „ellenségé” vált országokban élő, kiszolgáltatott magyar szörványokért, illetve a magyar hadifoglyok földterítése, mostoha sorsuk enyhítése, családi kapcsolataik fenntartása érdekében. Az 1945 novemberében újjászervezett MVSz, 1947 májusáig Nagy Ferenc elnökletével igen eredményesen működött. Főlvállalta az országhatárokon túl, kisebbségben élő magyarok érdekeinek védelmét, tiltakozott a cseh-szlovákiai magyarok üldözése, kitelepítése, internálása ellen. A Párizsi béketárgyalások előtt felhívást intézett a tárgyaló külügyminiszterekhez, amelyben népszavazás elrendelését kérte a trianoni békediktátummal elcsatolt magyarlakta területeken. Nagy Ferenc miniszterelnök külföldre távozása után a belügyesek, majd az egyeduralgó kommunista párt vonta felügyelete alá a szervezetet. Négy évtizeden át – eredeti hivatását és az alapítókat megcsúfolva –, a küihoni magyarságot megosztó, bomlasztó céllal működött az Rákosiék, majd Kádárék is. Az *Anyanyelvi Konferencia* rendkívüli küzdelmek során megharcolt léte és működése előszele volt a nyugati magyarsággal való ellenséges viszony oldódásának. A nyolcvanas évek végén az MVSz-ben is megindult az erjedés, amely a rendszerváltás után tetőzött.

Az 1991–92-ben újjászerveződött MVSz kezdetben, az alapítók szellemiségét a magyarság önismertetét, kapcsolatait, összefogását, önvédelmét, érdekképviselését igyekezett szolgálni. Hivatalvezető főtitkárává 1994-ben engem választott az Elnökség, amelynek összetétele a következő volt: Elnök: Csoóri Sándor; alelnökök: Dobos László (Kárpát-medencei régió), Fónay Jenő (Anyországi) Jakabffy Ernő (Nyugati régió). Tagok: Bertalan Imre, Bauer Győző, Chrušinák Alajos, Csörgöts József, Fekete Gyula, Fodó Sándor, v. Gorka Pál, Hódi Sándor, Kardos Béla, Kovács Andor, Németh Magda, Patrubány Miklós, Pozsony Mária, Sára Sándor, Szeredi Ervin, Szijártó István, Tőkés László, Zolcsák István, Walter István. A Választmányban pedig ott találjuk az ősszmagyarságot képviselő személyiségek színe-javát. Ilyen neves és jeles tagokból álló testület vezetésével akkortájt nem működött intézmény, szervezet hazánkban.

1996-ban nem a Horn-kormány, hanem az MVSz rendezte a világszerte zajló milicentenáriumi ünnepeket, és az 1956-os forradalom negyvenedik évforduló megemlékezéseit is. Erre szép, színes – a történelmi hazát és a rendezvényeket írással és képekkel bemutató magyar és angol nyelvű – 100 oldalas ismertetőt készítettünk *Magyar Krónika* címmel. Az 1956-os megemlékezésekbe a hazai pártpolitika sajnos beleártotta magát, mégis méltóan ünnepeltünk. Ezt a négy kontinens ezernyi helyszínén szervezett, kb. kétmilliárd Ft értékű, világszerte páros programot a magyar kormány 60 Mft-tal támogatta, a többi az MVSz, a világ magyarsága teremtette elő.

Főtitkári működésem utolsó nagy rendezvénye volt az MVSz megalakulásának 60. évfordulója alkalmából, 1998. augusztus 23–26 között, rendezett „A Magyar Kultúra Küihoni Műhelyei a harmadik évezredben” című tanácskozás. A 12 szekciós konferencián negyven ország magyar szervezeteinek és intézményeinek többszáz képviselőjével, s mérvadó hazai szakemberekkel együtt vázoltuk föl a Magyarok Világszövetsége nemzetstratégiáját. Az összegző ülésen részt vettek az új kormány három érdekelte minisztériumának (KüM, OM, KM) vezetői, s az MTA elnöke is. Ekkor mondta Németh Zsolt külügyi államtitkár a következőket: „A Magyarok Világszövetsége csiszolatlan gyémántjának tekintjük a nyugati magyarságot. Az anyaországot ismerjük, a határon túli magyarságot ismerjük, de ezt a gyé-

mántot, ezt állandóan csiszolgatni kell és mindig találunk egy új látószöveget, amelyből másként csillan meg.”

Minden érdekelt és tájékozódó nemzettársunk érzékelhette, hogy a tagságát, szervezeteit, nemzetközi és civil kapcsolatait egyre gyarapító MVSZ Hivatalának munkatársai jól ministráltak a világ magyarságát összefogó szervezetben. Onnan – a nyugati régió pártfogása ellenére – 1998 végén mégis távoznom kellett. A kialakított szervezeti rendet, a jól szolgáló hivatalt, a Magyar Figyelőt, a folyamatosan épülő, eredményesen működő szakmai szervezeteket hamarosan főlpszámolták. Ezután a „sok dudás” viszálykodásával terhelt világszervezet vezetése szétesett. Szellemiségét – zömmel az ezredforduló óta regnáló vezetői – eltorzították, hivatását megcsúfolták, hivatali és szervezeti kapcsolatait eltékoztolták. Taglétszáma, vagyona, szervezettsége ma töredéke annak, amit 14 éve átadtam jegyzőkönyvileg: örökségül utódoknak.

A nyugati magyarság és az anyaország az ezredforduló után

A nyugati magyar diaszpóra súlyos problémája, hogy *e nemzetrészünk kb. négyötöde szervezetlen, tagjainak többsége bizonytalan a mai Magyarországhoz való viszonyát illetően. A külföldi magyarok nem alkotnak lakóhelyi közösségeket, mint pl. a görögök, az olaszok, a zsidók és jónéhány más náció tagjai. Így az asszimiláció mindenütt meglévő késztetésén túl a magyarok egymástól való térbeli távol-sága, individuális beállítódása, történelmi rétegződése, vallási megosztottsága is akadályozza a nemzeti megmaradást segítő szervezettebb közösségi élet kialakításának, az iskolák és a magyar intézmények létesítésének és fenntartásának. Zavart keltenek az anyaország politikai váltogazdaságával járó, főként a velük foglalkozó intézményekben, hivatalokban zajló gyakori átszervezések. Különösen a rossz kádercserék, amelyek olykor a „hivatalos” Magyarországgal kialakuló kölcsönös kapcsolatokat is meg-in-gatják, ellehetetlenítik a „nemzeti együttműködést”. A rendszerváltás utáni kormányzati intézkedésekkel folyamatosan erősíteni kell, s kellett volna a kivándoroltakban, az emigránsokban érlelődő – nem-csak a nemzettel, hanem – a szuverén magyar állammal is szolidáris diaszpóra-lét feltételeit. Feledtetni a múltat, amikor a magyar állam külképviseletei és külföldi kulturális intézményei évtizedeken át nem segítették, inkább megosztották, bomlasztották a külföldi magyarság jól működő szervezeteit, intézményeit, fórumait, jeles képviselőinek lejáratására törekedtek. Ez az ellenséges szemlélet 1990 után – dö-cögve ugyan, de – pozitívan változott. A gyurcsányi években azonban már a visszarendeződés jeleit tapasztalhattuk. Kérdés, hogy miként alakul a jövőben?*

* * *

A külföldi magyarságot és annak köztulajdonát az utóbbi évtizedben ért veszteségek mellbevágóak. A Burg Kastli Magyar Gimnáziumtól kezdve, az Új Látóhatárig, s a Nyugati Magyarorságon át a Nemzet-örig... A Nagy Imre Intézettel folytatva az elenyészett, elhagyott vagy kisajátított közösségi klubokig, magyarok által épített templomokig, iskolákig, a bezárt magyar házak soráig. Legutóbb a torontói Magyar Házat zárták be. Rengeteg ment veszendőbe. Ennek ellenére hosszan sorolhatnánk a még meglé-
vő, de veszélyeztetett intézményeket, hiszen *több mint ezer magyar közösségi tulajdonú intézmény mű-ködik ma is a nyugati világban. Ezek éltetése, megmentése, megfelelő működtetése páratlan lehetőség a magyar kulturális külkapcsolatok gyarapítására, sőt az új kivándorlók honi kötődésének kialakítására is!*

A szavak és tettek összhangját szeretném a gyakorlatban jobban érzékelni én is, kiváltképp a nemze-ti összetartozásról szóló törvény végrehajtása során... A mai magyar közállapotokat, a nemzettudat za-varait és az ország sanyarú helyzetét látva, a jól képzett, tehetséges fiatalok és tapasztaltabb koros em-berek munkanélküliséggel megvert seregét hallgatva, tartok attól, hogy lassan a nyugati magyar diaszpóra befogadó és nemzetnevelő szerepéről is kellene tanácskoznunk, nemcsak a nyugati magyar örök-ség honi fogadásáról. Úgy tudom a rendszerváltás óta négyszázezer fővel gyarapodott a nyugati ma-gyarság.

Gyarapodott? Vagy csak ennyien vándoroltak ide ki hazánkból?

Papp László fogalmazta meg, hogy legértékesebb nyugati örökségünknek tartja magát a magyar kö-zösséget, annak tagjait, családait, egyesületeit. Érvényes ez a csonka házára is! E konferencia mottója Goethétől való: *„Amit rád hagytak őseid, tedd magadévá, hogy tiéd legyen.”* Befejezésül én is Goethét idézem: *„Valamely nemzet csak akkor tesz szert ítélőképességre, midőn önmagát megítélni tudja. E nagy kiváltsághoz azonban igen későn jut el.”*

Vajon mi hol tartunk manapság?

Bakos István

Szentéletű magyarok galériája a Kárpát-haza északi kapujában

A történelmi Árva vármegye északi részén, ezeréves határunk közelében, a Budapestről Krakkóba vezető főútvonal mentén található Oravka (Orawka) falu. Néhány más lengyel lakosságú felső-árvai településsel együtt 1920-ban került az újra megszülető Lengyelország fennhatósága alá. A település Keresztelő Szent János fatemploma egyike a legszebb, legszínesebb festett templomoknak a Kárpátok vidékén, s egyben a Kárpát-medence legészakabbra fekvő magyar szakrális, kulturális emléke. Belső falait, mennyezetét, berendezését színpompás, fára festett képek borítják. A Keresztelő Szent János életét megörökítő tizennégy nagyalakú kép mellett számunkra különösen értékes a magyar szenteket, boldogokat ábrázoló ötven kép. Nincs még egy templom a Kárpát-medence területén, ahol a szentéletű magyarok ilyen nagyszámú, festett képgalériája tárulna a látogató elé. Ezért a templom a magyar egyházi művészet és hagiográfia legjelentősebb alkotásai közé sorolható.

Árva vármegye, a történelmi Magyarország legészakabbi, s egyik legkisebb megyéje, a környező magas hegyek, sűrű erdőségek és zord éghajlat miatt sokáig szinte teljesen lakatlan, vagy csak igen gyérén lakott volt. Az Árva folyó völgyében a XIII. században épült fel Árva vára az árvai uradalom, később a vármegye központja. Ekkor kezdődött meg a déli részen a betelepülés. A vár királyi határerősségként működött Zsigmond koráig.

Felső-Árvaiban csak évszázadokkal később, a XVI. század második felétől létesültek az első falvak, amikor Thurzó Ferenc, majd Thurzó György elrendelte a vidék benépesítését. A lakatlan, erdős területek hasznosítása és védelme fejében több éves adómentességet ígértek. A létrejött falvak úgynevezett vlach pásztorjogon alapuló települések voltak. Ezt a tájat elsősorban Żywiec és Podhale környékéről érkező lengyelek népesítették be, belőlük és a dél felől érkező, idővel ellengyelesedett pásztorkodó vlachokból jött létre a gorál nép. A vidék központja Jablonka. Itt ugyan már Nagy Kázmér lengyel király idejében vámhely működött, de a település csak 1566-ban létesült. A tőle északra lévő Oravkát 1585-ben alapították, egy soltész vezetésével kilenc lengyel család költözött ide. A vidék benépesítése nem ment könnyen, a kemény telek, a gyenge minőségű talaj, a fáradságos erdőirtás, valamint a háborús viszonyok miatt. A magyar hatóságok mindenkit befogadtak, még a Lengyelországban üldözött, keresett személyeket is, akik a határon átszökve itt reméltek menedéket.

A legnagyobb problémát viszont az jelentette, hogy a betelepülő lengyelek katolikus vallásúak voltak, míg a vármegye örökös főispánjai, a Thurzók majd a Thökölyek evangélikusok. Árva urai az új betelepülőkkel teljes alárendeltséget követeltek a hitélet terén is. Ebben a vonatkozásban azonban erős ellenállásra találtak. Az új telepesek titokban a határ túloldaláról próbáltak lelkipásztori segítséget kérni, sokszor átlépték a határt, hogy házasságot kössenek vagy megkereszteljék gyermekeiket. A felső-árvai lengyel lakosság folyamatosan követelte a szabad vallásgyakorlás lehetőségét és római katolikus plébánia létrehozását. A lengyelek a Habsburg uralkodók személyében találtak gyámolító szövetségesre, akik felkarolták ügyüket, és támogatták a katolikus vallás szabad gyakorlását a „rebellis” protestáns magyar urak ellenében. Erőfeszítéseik a XVII. század közepén vezettek eredményre.

1648-ban Oravkában hozták létre a vidék első katolikus plébániáját. Ennek élére Lippay György esztergomi érsek egy Tátra-aljai lengyel származású katolikus papot nevezett ki. Jan Szczechowicz (Scehovicz János) a Krakói Egyetem szabad művészetek szakán végzett festőként. A lelkes plébános munkája eredményeként 1651–56 között felépült az egyhajós, késő gótikus Keresztelő Szent János tiszteletére szentelt fatemplom. Pálffy Pál nádor, sőt a király is pártfogásába vette Felső-Árva katolikus népét, és biztosította a lengyel papok szabad működését. A nádor a baloldali mellékoltárt, III. Ferdinánd király az orgonát és egy nagy harangot, utóda IV. Ferdinánd két kisebb harangot adományozott a templomnak.

Az oravkai templom délkeletről

1654-ben a király hivatalos dokumentumban vette védelmébe a plébánost, a kántorokat és az iskolák vezetőit. Ebben az iratban figyelmeztette Thököly Istvánt, hogy a katolikusoknak okozott minden akadályoztatást úgy fogja tekinteni, mintha személyesen őt érné a sérelem. A következő évben – valószínűleg a plébános kérésére – a király kötelezte Thökölyt, hogy másik négy árvai településen is könnyítse meg a templomok és iskolák építését. Ugyanebben az évben missziós munkája jutalmaként Scsehovics magyar nemesi címet kapott, saját címerrel. Az oravkai lakosok úgy hálálták meg a királyi segítséget, hogy 1672-ben a Habsburgok oldalán vettek részt a Pika Gáspár vezette kuruc felkelés leverésében. A császári hadseregben hétszáz felső-árvai önkéntes lövész harcolt. A podvilki Wilczek, a bukovinai Bukowinski és a felsőzubricai Moniak soltészok háborús érdemeikért nemesi címet kaptak I. Lipót császártól.

1693 és 1705 között a magyar Barna Gábor volt Oravka plébánosa. Ő kezdeményezte a magyar szentek portréinak megfestését, a jezsuita Hevenesi Gábor 1692-ben Nagyszombatban megjelent „*Indicia Sanctitatis Ungaricae*” *Régi magyar szentség* című könyve alapján. A kismemesi családból származó Hevenesi Gábor nemigen került be a magyar irodalmi köztudatba. A Vas megyei Miskén született 1656-ban. Fiatalon lépett be a jezsuita rendbe, ahol fokozatosan emelkedett a ranglétrán. Teológiai tanár, a nagyszombati egyetem bölcsészkarának dékánja, a bécsi jezsuita kollégium rektora, majd a bécsi Pázmáneum igazgatója lett. 1711-től az osztrák rendtartomány vezetője, Kollonich bíboros tanácsadója és munkatársa. 34 latin nyelvű bölcséleti és természettudományos könyvet írt. Egyetlen könyve jelent meg magyarul is, a *Régi magyar szentség*, amelyben elsőként gyűjtötte össze a magyar szentek koszorúját. Szent Istvántól kezdve 55 magyar szent és boldog életrajzát közli, képekkel illusztrálva.

Az oravkai templom kifestését 1711-ben fejezték be. A helyi hagyomány szerint a zord idő miatt két magyar jezsuita szerzetes rekedt a faluban, s a náluk lévő könyvből az összes szent képét kimásolták. A helyi mesterek e rajzok alapján – saját ízlésüknek megfelelően kissé átalakítva – festették meg a magyar szentek galériáját. Szentek, boldogok, hitvallók sokaságát, akik magyar földön születtek, vagy Magyarországhoz kötődtek, hosszabb-rövidebb időt eltöltve nálunk. Az ábrázolt képek a hivatalosan kanonizált szentek, boldogok mellett több, a népünk által szentként tisztelt személyt is ábrázolnak, míg egyesek talán csak a legendák világába sorolhatók. Hevenesi könyvében maga is mentegetőzik, hogy műve nem tökéletes, és a feledés homályából csak néhány kiragadott szent emléket tudta megörökíteni. Ily módon az oravkai templomból is kimaradt több ismert szent, elég, ha csak a lengyelek által igen nagyra

becsült Hedvig királynőt említjük. A könyvben szereplő Hedvig nem Nagy Lajos király leánya, hanem Sziléziai Szent Hedvig, a tragikus véget ért Gertrúd királyné nővére.

A képsorozat a szentély északi oldalán, a főoltár közelében Szent István királlyal kezdődik. Ő foglalja el az első helyet az ország királyai és szentjei körében. A kép a legismertebb ábrázolás, Szent István felajánlja országát – amit a Szent Korona jelképez – a Szűzanyának. Mellette Szent Imre, majd a lovagkirály, Szent László képe látható. László fejét a Szent Korona ékesíti, kezében pajzsot tart, melyen egy rózsafüzérrel körbetekert szablya fekszik. Általában csatabárdal kezében ábrázolják a királyt, ezen a képen a felirat magyarázza meg az ábrázolásmódot: „*Szent László, Magyarország királya, aki rózsafüzérét kardjára tekerve szokott csatába vonulni*”. A szentély déli oldalán függ Salamon király öregkori képe, aki a hagyomány szerint megbánta élete tévedéseit, és remeteként élt az Isztrián. Mellette a lengyel Szent Kázmér „választott magyar király”, Mátyás királlyal szemben fellépő trónkövetelő, majd az Árpád-ház rokonságában álló Skóciai Szent Dávid király és Szent Lajos toulouse-i püspök ábrázolása található. A szentély két oldalán álló stallumok hátlapjára tíz magyar püspök szent képét festették, köztük Szent Adalbertet, valamint a pogánylázadás során vértanúvá vált Szent Gellértet, Beszterédet és Bődöt. Minden képhez rövid latin nyelvű felirat is tartozik, ami arról tájékoztat, hogy kit ábrázol a kép, s az illető milyen szerepet játszott a magyar történelemben. A hajó falain, valamint a karzaton folytatódik a magyar szentek képsorozata, közöttük Szent Szórád és Benedek bencés remeték, Boldog Szádok domonkos vértanú, Kapisztrán Szent János és a Budán elhunyt Boldog Dominici János képével. A mennyezet alatt a hajó mindkét oldalán végigfutó lezáró részen női szentjeinket ábrázolták. A szentek legnagyobb része Árpád-házi vagy velük rokonságban lévő személy, akiknek példája, szakrális küldetése századokon át irányt mutatott. Oravka templomát, a történelmi Magyarország északi végein tehát bátran nevezhetjük a magyar szentek templomának.

Némelyik szent teljesen ismeretlen a mai látogató előtt. Ilyen Boldog Eskandélyi Máté budai polgár is, aki zárándokútra indult Jeruzsálembe. Végigjárta a szent helyeket, majd Sion hegyének egyik barlangjában töltött több évet remeteségben. Utóbb elhatározta, hogy Indiába megy. Hosszú tengeri utazás után Sziám érintésével Kínába is eljutott, ahol vértanúságot szenvedett. Későbbi portugál misszionáriusok beszámoltak róla, hogy emléke évszázadokon át élt a kínai keresztények körében, a krisztusi hit hirdetőjeként és vértanújaként tartották számon. Hogy valós vagy képzelet szülte alak volt, nem tudjuk. A középkorban az egyház szentjeinek legendáin kívül is szívesen meséltek olyan áhitatos történeteket, melyeknek szereplői inkább a képzelet világába sorolhatók, s ezek színhelyeinek sokszor tették meg Magyarországot. Így kerültek az apokrif legendairódlomba azok a magyar szentek, akikről a történettudomány nemigen tud.

A templom belsejében megragadó a belső tér színessége (l. a hátsó borítón). Berendezése, a főoltár és mellékoltárok, a szószék, orgonaszekrény barokk. A hajót fából készült diadalív választja el a szentélytől. A diadalív közepén a keresztre feszített Krisztus, két oldalán Szűz Mária és János apostol szobra áll. A főoltár középső fülkéje Keresztelő Szent János álló alakos képének ad helyet, ez azonban csak a szent ünnepén látható. A kép általában el van takarva, elé egy csodálatos Pieté-szobor került, ami valószínűleg a XVI. század elején felvidéki mester által készített Sasvári Fájdalmas Szűzanya szoborról készült másolat. Mellette korinthuszi oszlopok között Lengyelország védőszentjeinek, Szent Adalbertnek és Szent Szaniszlónak a szobra áll. Ezek két oldalán pedig a két magyar szent király, István és László alakja látható. A mennyezetet színes virágmintás kazetták borítják. A padokat és az üres falrészeket is festett növényi mintákkal díszítették.

A fatemplom többször is megújult. A XX. század elején alakították ki mai formáját. Érdekes, hogy a harangtorony a korábbi barokkos forma helyett csúcsos süvegletűt kapott, négy fiatoronnyal. A fiatornyos megjelenés egyedülálló a Felvidéken vagy Dél-Lengyelországban. Ez a toronytípus legközelebb a Felső-Tisza-vidéki, szilágysági vagy kalotaszegi magyar és a máramarosi román fatemplomoknál ismert.

Az eltelt évszázadok során néhány kép elpusztult a templomban, ezeket újakkal pótolták. Nagy részben azonban sikerült hitelesen restaurálni az eredeti képeket és megőrizni az utókornak. A templomot a lengyelek is magyar emlékként tartják számon, s példaértékűen gondozzák, rendben tartják. Ennek eredménye, hogy 2000-ben az UNESCO felvette a templomot a kulturális Világörökség listájára.

Udvarhelyi Nándor

TERMÉS

Adatok a XVII. századi Csejte történetéből

A XIX. századi magyar lexikonok így írják le Csejtét: kisközség Nyitra vármegye vágújhelyi járásában. A falut először 1263-ban említi oklevél Chehthe alakban. Ez a szlovák Čechta személynévből keletkezett, jelentése Csechta emberei, utódai (lásd: Čechta cseh személynév!)¹ Az írott forrásokban először 1505-ben jelenik meg Csejte formában. Szlovák neve Čachtice, németül Schächitz. A település Vágújhelytől (Nové Mesto nad Váhom) öt kilométernyire, délnyugatra fekszik.

A magyar történelemben többször találkozunk a névvel, ennek számos oka van. Elsőként a szerencsés földrajzi fekvését érdemes megemlíteni. A Vág folyó völgyében található, ahol fontos útvonal vezetett. Ezen keresztül lehetett az északnyugati részben élőknek megközelíteni Pozsonyt, Bécsset, Budát, vagy éppen a cseh-morva vidéket. A falu közelében épült föl az 1260–70-es években a jelentős és erős végvár. (Szerepét csak a Rákóczi-szabadságharc után veszítette el, s mivel feleslegessé vált, fölrobbantották.)

A település már 1392-ben városi rangú lett, s évi hat országos vásár megtartására kapott jogot. Iparosok telepedtek a mezővároskába, jelentős kereskedelmet bonyolítottak le a környékbeliekkel és más, távoli árusokkal. Római katolikus temploma is korai, 1370–1390 között épült gótikus stílusban, a későbbiekben többször átépítették, bővítették. Az Árpád-házi Szent László király emlékére felszentelt templom így kapott mára barokk külsőt.

A település a török korban lett az ország egyik leggazdagabb családjának, a Nádasdyaknak a tulajdonosa. Nádasdy Ferenc, a híres törökverő (fekete bég) szerezte meg más, korábbi birtokai mellé. A pontos évszámot is tudjuk, 1602-től lett az övék, s 1603. április 15-én alapították meg és foglalták el csejteit „jószágukat”.

A XVI. században magában a faluban egy kastély épült, amelyet az új tulajdonosok reneszánsz stílusban átépítettek, majd a XVII. század végén bővítették. A jelenleg is álló kastélynak olyan híres család tagjai lettek a lakói, amelyek nádort, országbíró, országos főkapitányt, s más jeles személyiségeket adott az akkori Magyarországnak. Ezek után elképzelhető, hogy hány magas rangú egyén vendégeskedett vagy szállt meg utazás közben a kastélyban. A leírtak mind azt bizonyítják, hogy Csejte szerepe jelentős volt a XVII. században.

A továbbiakban tekintsünk át egy ránk maradt feljegyzéssort, amely 1603–1695 között készült, és Komáromy András közölte a Történelmi Tár című sorozatban.² Amint írja a végén, ez egy másolat a homonnai Drugeth-Csáky levéltár anyagából. A közlemény semmi kiegészítő információt nem tartalmaz, így nem tudjuk meg a szerző nevét, a nyelvi és történelmi emlék fennmaradásának körülményeit sem. Csupán egyéb momentumokból következtethetünk ki néhány feltételezést.

A dokumentum első mondata teljesen elkülönül az események leírásától. Ez a következő: *Némely jeles dolgok, az kik ez elmúlt saeculumban csejthei dominiumban történtek.* A saeculum itt nem emberöltőt (amely általában 23–25 év), hanem időszakot jelent, a dominium pedig inkább birtokot. A feljegyzéssort valószínűleg két ember készíthette. Az első egy-háromévenként írta le feljegyzéseit, nagyon röviden és tömören, pontos keltezéssel 1603-tól 1633-ig. A másik majdnem harminc év kihagyás után folytatta ezt 1660 és 1695 között. Az ő mondatai hosszabbak, körülírásokat használ, sokkal több benne a latin kifejezés, mint az előbbiben. Egyikük foglalkozását sem ismerjük, de mindketten jól ismerték a latin nyelvet, s a Nádasdy családnak hű emberei lehettek. Ennek ellenére semmi elfoglaltságot nem érezhetünk írásukban, nagyon tárgyilagosak. Nem papok lehettek, mert mellőznek mindenféle vallási feljegyzést, nyelvi elemet, inkább íródeákra gyanakodhatunk. S hogy ők mit tartottak jeles dolognak, az nagyon szubjektív volt, ezekből emelem ki a Csejtére vonatkozókat. A Nádasdy család életéről írott részek történelemből, genealógiákból többnyire ismertek, bár ezek közt is olvashatunk új elemeket.

¹ Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára I. Akadémiai Kiadó, Bp., 1988. 314.

² Komáromy András: Adatok Csejte történetéhez. Történelmi Tár. Bp., 1899. 722–724.

Az első már említettem, a birtok elfoglalásának a napját. A következő feljegyzés a szent koronára vonatkozik. 1608. április 17-én mentek a magyarok Csejten keresztül Prágába a császárhoz a koronáért, aki visszaadta azt, s július 10-én érkeztek meg vele Magyarországra. A szűkszavú két mondat nem írja le részletesen a történetet, valószínűleg a maga korában mindenki tudott róla. Ennek történelmi előzménye a következő volt. 1572-ben koronázták Habsburg Rudolf császárt magyar királlyá, ezáltal a korona először Bécsbe került. A császár az udvarát 1583-ban Prágába helyezte át, s így vitte magával az ereklyét is. Mátyás főherceg azonban kénytelen volt a bátyját 1608-ban a trónról lemondadni, mivel annyira elhatalmasodott rajta az elmebaj. II. Mátyás koronázását követően országgyűlési törvényt hoztak a magyar korona visszahozásáról, annak helyéről és őrzéséről. Így került a Szent Korona a pozsonyi vár öregtornyába, és a koronaári szerep egyikét a mindenkor pozsonyi főispán látta el. A feljegyzés írója apró megjegyzéssel fejezte ki örömét: *hazaérkezett Magyarországra.*

A fennkölt sorok után 1609-ben egy prózaibb, de a falu életében jelentős eseményt örökített meg röviden. Július 29-én a csejtei patak annyira megáradt, hogy házakat öntött el, elsodorta a hidat, még a mezőben a kepeket is. Sajnos az eseményt feljegyző nem írta le a folyócska nevét, így 400 év távlatából csak következtetni lehet arra, hogy a mai Jablonka-patakról lehet szó.³ Hogy volt-e magyar elnevezése, azt sem tudjuk meg. Az Almás-patak fordítás lenne tán a legmegfelelőbb. A Fehér-Kárpátok délnyugati felében a Polianka Jablonka nevű részen található a forrásvidéke. Onomatológiai megfigyelés, hogy vízneveink nagyon állandóak, akár évezredekig is megőrzik elnevezésüket. Alaki változás történhet egy-egy más ajkú, odatelepült nép nyelvében, mivel saját nyelvük rendszeréhez igazítják azt. Új nevet csak akkor kapnak, ha mesterséges, emberi beavatkozás történik (szabályozás, új mederbe terelés), azonban ez is nagyon ritkán fordult elő. (Az időrendet nem tartva pontosan, 1628-ban még egy árvízről kapunk tudósítást. Ekkor július 26-án a Vág folyó áradása okozott sok kárt a település népének.)

1624. június 5-én kozákok támadtak (Vág)Újhelyre, valamint Csejtere és sok embert megöltek. Sajnos az okokról nem esik említés. Ismert, hogy a kozákok fegyveres harcra szervezett katonák voltak, és egy részük épp ebben az időszakban a lengyel királynál látott el határári szolgálatot. A leírásból nem derül ki, hogy ők voltak-e a támadók? Erre június 21-én „Forgács hada” szállta meg a településeket 400 lovas és 250 gyalogos katonával – mint írja. A történet szereplője valószínűleg Forgách Ádám, aki több nevezetes csatában is részt vett.

A reformáció elterjedéséről és híveik üldözéséről szintén nagyon rövid tudósítással él a sorok írója. 1621-ben Morvaországból menekültek ide „új keresztények”, akik Csaszkocon (Častkovce) kaptak helyet. 1629-ben pedig száműzött csehek érkeztek Újhelybe. Érdekes, hogy később, 1660-ban pedig maga Nádasdy Ferenc üzte el azokat a lutheránus prédikátorokat a csejtei és a beckői birtokról, akiket korábban még az „öreg atyjá” hívott meg oda tevékenykedni.

Újra egy jelentéktelennek tűnő leírás szól arról, hogy 1629-ben olyan ritka hideg nyár volt, hogy ebben az esztendőben *se hernyó, se cserebogár, se bolha, se szúnyog* nem volt. Mint korábban említettem, nem kívánok részletesen foglalkozni a Nádasdy-családról szóló, ismert elemekkel, azonban néhányat mégis szeretnék kiemelni közülük. Báthory Erzsébet asszonyt 1610. december 29-én vacsora után a faluban lévő kastélyban fogták el, majd másnap vitték föl a várba, ahol évekig raboskodott. 1614. augusztus 21-én éjjel két órakor hunyt el. Feltehetően csak ideiglenesen temették el először, mivel a feljegyző szerint november 25-én helyezték végső nyughelyére a csejtei templomban. Valószínűleg addigra készült el a kriptája.

1620-ban történt Nádasdy Pál kézfogója, azaz eljegyzése a második feleségével, Révai Judittal (első felesége Forgách Judit volt). Három fiuk is született Csejten: György (1621), Ferenc (1623) és Tamás (1631). Valószínűleg egyikük sem érthette meg a felnőttkort, mivel a családi genealógia nem említi

³ <http://hrachoviste.sk/?p=180> „A Jablonka és a Turanka patakok összefolyásánál, a csejtei vár alatti csodaszép völgyben keletkezett Hrachovište község. A patakok neve máig megőrződött, bár valamelyes változásokkal. A középkorban a Krajnětől Hrachovištén, Višňovén Csejtebe folyó patakot Dudvágnak nevezték. A Dudvág nevet azonban manapság csak a hrachovištei hídtól számított szakaszra értik és használják, vagyis onnantól, ahol két patak, a Krajněből folyó Jablonka és a nyugatról folyó Turanka összefolyik. Hozzá kell ugyanakkor tenni, hogy maga a Turanka is két patak összefolyásából keletkezik, Hrachovište határában a Kostolník-patakból, mely Kostolněből folyik, és a Trstie-patakból, mely Vaďovce faluból folyik. A patakot szabályozása előtt Teplice néven is ismerték, de csak a Turanka és a Jablonka összefolyásáig. Érdekes, hogy a Stará Turán és Vaďovcén átfolyó patakot egy 1392-es okirat meleg vizüként említi. Ma épp fordított a helyzet. A lassabban csordogáló és zavarosabb Jablonka a melegebb, a gyorsabb, az áttetszőbb Turanka lényegesen hidegebb. (Itt szeretném megköszönni Csanda Gábor úrnak, a Fórum folyóirat főszerkesztőjének szíves adatközlését és a szlovák nyelvű szövegrész fordítását.) A II. katonai felmérés Csejte falunál nem jelöli a Jablonka-patakot, csupán a Dubovát és az abból kiszakadó Dudvágot.

őket.⁴ Maga Nádasdy Pál, a birtok ura, a család grófi rangjának megszerzője korán meghalt (1598–1633), özvegye később Forgách Ádámmal ment feleségül. A dokumentum második feljegyzője főként Nádasdy Ferenc lefejezésével és birtokainak elkobzásával foglalkozik.

Érdekes néhány gondolatot szólnunk a XVII. századi írott magyar nyelvről is. Ismert, hogy egy írásos nyelvemlék mindig szabályosabb és archaikusabb a köznyelvnél. Megőriz sok olyan nyelvi mozzanatot, amely egy korábbi – ez esetben XVI. századi – nyelvállapotot tükröz. Mint fentebb említettem, jelen dokumentum szerzőjét nem ismerjük. Az viszont biztos, hogy tanult, írástudó volt, fogalmazása pontos és egyértelmű. Választékosan használta a korabeli magyar nyelvet, s jól tudhatott latinul is. Álljon itt néhány példa a feljegyzéséből. Néhány szót ma már nem abban a jelentésben ismerünk, mint amelyben ő használta. A *jószág* nála nem a háziállatokra (szarvasmarhák, lovak stb.), hanem az egész birtokra, földekre, kastélyra, vártulajdonra is vonatkozik. Az *asszony ember* kifejezést a nőkre használja. A *kézfogása* volt pedig az eljegyzés szavunknak a megfelelője. Az akkori magyar nyelv még nem ismeri az *a* határozott névelőt (*az koronáért, az császár, az kit*), sőt, két ízben az *ez* szót is névelőként használta az írója (*ez nyár, ez világból*). A *meghalván, megholt* szintén régi szóalakok. Kedveli a tömör, szenvedő igéket alkalmazni: *eltemettetik, adatott, megkereszteltetik, vétetik*. Ezen archaikus elemek mellett feltűnik, hogy egy ízben használja a csak később elterjedő *-né* asszonyképzőt, ráadásul nem is tulajdonnéven, hanem község: *majorosné*. Olyan nyelvjárási jelenségeket is olvashatunk írásában, amelyek még ma is élnek a nyugati, nyugat-dunántúli régióban. Ilyenek: *gyűttek ~ gyöttek, testit, ispánnyal*, valamint az inessivusi *-ben* helyrag helyett az illativusi *-be* toldalékot (*Újhelbe, Szepesbe*).

A középkori Csejte életéről még egy másik, rövidke írásban is találunk egyetlen momentumot.⁵ 1630 novemberében a vár kapitánya, bizonyos Georgio Bada elrendeli, hogy a várkapornában lévő kis haranggal „*estuéli és regveli imadsaghokra való jelek adassanak*”. E rövid idézetből az derül ki, hogy ez idáig nem volt szokásban Csejten a reggeli és esti harangozás. Érdekes, hogy a déli harangszóról nem történik említés a feltehetően olasz származású kapitány részéről. A nyelvemlék közlője megjegyzést fűz e mondathoz: „Nevezetes, hogy 1630-ban a déli harangozás még nem dívott...” E tanulmány szerzője is tesz megjegyzést az előzőhöz: lehetséges, hogy a déli harangszót már nem kellett szabályozni, mivel az korábban is szokásban volt, ezért maradt el az utasításból.

A déli harangozást a keresztény templomokban III. Calixtus pápa rendelte el 1456. június 29-i bullájában, hogy ezzel imára szólítsa a keresztényeket, a magyarországi seregek törökök elleni győzelméért. Körülbelül egy hónappal később, július 21–22-én Hunyadi János és Szilágyi Mihály Nándorfehérvárnál vissza is verte a török támadást. Ennek emlékére először Magyarországon lett szokás a déli harangszó, az ekkor elmondott imádságok lettek a hálaadás imái.⁶ Később innen terjedt el a győzelem emlékére utaló szokás Európa többi keresztény országában, majd az egész világon. Véleményem szerint az itt leírtakból az következik, hogy közel kétszáz év elmúltával már nem volt szükség instrukcióra a déli harangszót illetően.

E rövid tanulmány is bizonyítja, hogy a Nádasdy család e birtoka, Csejte település és vára jelentős szerepet töltött be a XVII. századi Magyarország életében.

Fülöp László

⁴ Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal VIII. Pest, 1861. 19.

⁵ Podhradczky József: Kisebbségi közlések I–VI. Történelmi Társ. Pest, 1861. 240. (VI. közlemény)

⁶ Akadémiai kislexikon I. Akadémiai Kiadó. Bp., 1989. 411.

A Jászkun Kerületből a „muszáj vármegyébe”*

Hogyan alakult meg Jász-Nagykun-Szolnok vármegye?

A Jászkun Kerület hazánk sajátos történeti fejlődésű tájegysége volt, amely a Jászságot, a Kiskunságot és a Nagykunságot foglalta magában. A jászok és kunok katonáskodó népesoportként költöztek Magyarországra a XIII–XIV. században. Az uralkodóktól jelentős kiváltságokat kaptak, melyekért háborúk idején a király melletti hadba vonulással tartoztak. A három, földrajzilag is különálló terület a török hódoltság idején szerveződött közös közigazgatási egységgé. A Kiskun Kerület központja Kiskunhalas, a Nagykun Kerületé Karcag, a Jász Kerületé pedig Jászberény volt. Jászberény egyben a három kerület központja, a Jászkun Kerület székhelye is volt. A Jászkun Kerület egészen 1876-ig megőrizte a középkori kiváltságokon alapuló különállását és jogainak jelentős részét. Az egykori Jászkun Hármaskerület térképére nézve ma már bizonyára nehezen elképzelhető, hogy az egymástól távol eső, erősen széttagolt területek évszázadokon át jól működő közigazgatási egységet alkottak. Lakóit erős hagyománytisztelt és a kiváltságokból eredő öntudat jellemezte.

A Jászkun Kerület történetében az 1870-es 42. törvények hozott döntő változást. A polgári korban ugyanis már nem volt fenntartható a feudális kiváltságokon alapuló jogi helyzet és a területi széttagoltság. A törvény első paragrafusa kiméletlenül fogalmazott: „A Jászkun Kerület mint önálló törvényhatóság megszüntetetik”. Noha a területi rendezés szükségességét a jászkunok sem vitatták, a változtatás tervezett módja meglehetősen heves felháborodást váltott ki mindhárom kerületben. Az első javaslatot 1873-ban Szapáry Gyula belügyminiszter hagyta jóvá, ami igen radikális elképzeléseket tartalmazott, s a történelmi hagyományokat teljesen figyelmen kívül hagyta. A három kerület településeit a környező megyékbe kívánta beolvasztani, s ennek nyomán Heves-Jász megye néven új törvényhatóság alakult volna Eger székhellyel. A Nagykunságból a közeli településekkel önálló Kun megyét terveztek Karcag központtal, a Kiskunság helységei pedig Pest, illetve Solt megyéhez kerültek volna.

Az önálló Jász megye terve

A javaslat legsúlyosabban a Jászságot, benne elsősorban Jászberényt érintette, hiszen megszüntette volna központi szerepkörét. Komoly küzdelem indult a tervezet ellen, s ekkor fogalmazódott meg először az önálló Jász megye terve. A jászságiak azt javasolták, hogy a Jász Kerületből és a hozzá csatolható Heves, illetve Pest megyei településekből Jászberény központtal önálló törvényhatóságot hozzanak létre. Statisztikai adatokkal bizonyították, hogy az új megye képes a modern közigazgatási feladatok ellátására és Jászberény minden szempontból alkalmas a megyeszékhelyi szerepre. A belügyminiszterhez írott, logikus érvekkel alátámasztott kérelmet így fejezték be: „A jász nép nem érdemli meg, hogy eltemessék, hogy fejlődése megakasztassék, hogy a virágozni indult községek szorgalmas, elégedett, hazafias lakóinak szívébe az erőszakos elnyomás, s beolvasztás, a közügyek iránti közöny s csak alalomra váró nyugtalanság veszélyes magvát beültesse.”

A jászok küzdelmeit egy jászberényi születésű kiváló közéleti személyiség, Sipos Orbán vezette. Nevéhez fűződik többek között a Jász Múzeum megalapítása és a Hatvan-Szolnok közötti vasútvonal létrejötte. A köztisztviselőben álló politikus, akit „jász királynak” is neveztek, országgyűlési képviselőként többször felszólalt a megyerendezés vitájában, és mindent megtett azért, hogy az átalakulás a jászkunok számára kedvező módon menjen végbe.

Sipos Orbán, a „jász király”

* Az írás – helyi vonatkozásokkal kiegészítve – a Boldogházi Hírek 2012. 4. számában jelent meg.

Harc a megyeszékhelyi rangért

1875-ben Tisza Kálmán vette át a belügyminiszteri tárcát, aki nagyobb megértést tanúsított a jászkunok kérelmei iránt, s így számukra is elfogadhatóbb javaslat került kidolgozásra. A későbbiek során a megyeszékhelyi rangért bontakozott ki igen éles küzdelem a két esélyes város: Jászberény és Szolnok között. Jászberény ebben az időben minden tekintetben megfelelt a megyeszékhelyi szerepkörnek. Volt törvényszéki épülete, tisztképző iskolája, adóhivatala és itt volt az ország legnagyobb laktanyája. A városban volt egy főgimnázium, 6 osztályos nőnevelde és a Jász Múzeum is. Ma már különösnek tűnhet, hogy ebben az időben Jászberénynek 20 ezer lakosa volt, míg Szolnoknak mindössze 15.800. Ugyanakkor Szolnok mellett szolt kedvező földrajzi helyzete és jó közlekedési feltétele. A hagyományaikra mindig büszke jászok ezzel kapcsolatban keserűen jegyezték meg: *„A központi helyzetetés oly nyomatékos ok, mellyel szemben minden egyéb elenyészik, s köszönnék meg a jászok, ha a megyeház a Tisza partján, s nem a Tisza medre közepén lesz. A történeti múlt? A székhely iránti ragaszkodás? Múzeumba való! Van is szükség Magyarországon ilyen érzelmekre – arra Rotschild semmit sem ad!”*

A szolnokiak sem maradtak adósok. A tervezett Jász megye ugyanis Szolnok városát is magába foglalta volna, ami meglehetősen heves indulatokat váltott ki: *„Mi meglegésünk azzal, hogy magyarok vagyunk, és nem óhajtunk ezen felül még jászok is lenni!”* – írták. A vitát végül a döntötte el, hogy Szolnok város vezetői a Zöldfa vendéglő telkét a rajta lévő épületekkel és 30 ezer forint készpénzt ajánlottak fel a megyeház létesítésére.

Az új vármegyeháza Szolnokon

vezték ki, az alispán pedig Sipos Orbán, volt jászkun kerületi alkapitány lett. Emberi és politikusi nagyságát bizonyítja, hogy új tisztségében felül tudott emelkedni jászsági kötődésén, s mindent megtett az új törvényhatóság sikeres működéséért. Nevéhez fűződik a megyei székház megépíttetése, ami alig több mint egy év alatt elkészült. Fáradhatatlan szervezőmunkája nyomán három év múltán már ezt mondhatta az új megyéről: *„A volt Jászkun Kerületek nyomain egy új törvényhatóság: Jász-Nagykun-Szolnok vármegye támadt. Egymást alig ismerő polgárok különböző törvényhatósági múlttal és emlékekkel, nem kevés kölcsönös féltékenységekkel, vágyakkal és törekvésekkel gyűjtetének össze az önkormányzati feladatok teljesítésére. S az új törvényhatóság minden tényezője – megőrizve a múltból, ami hazafias, ami jó és nemes, új köréből új erőt, akaratot, bizalmat merítve fennakadás nélkül teljesítő kötelességét.”* Ugyanakkor a két város kapcsolatában még sokáig érezhető volt az egykori vetélkedés emléke.

Bár a Jászkun Kerület 1876-ban megszűnt, az egykori jászkun összetartozás emléke máig fennmaradt, ami külsőségekben is megőrződött. Ezt jelzi a jász és a kun kapitányok mai megválasztása, a viseltek újjászülése, a Jász Világtalálkozó, a Kunok Világtalálkozója és más rendezvények, ahol ismét egymásra találhatnak a földrajzilag egymástól távol fekvő, de múltjukban és hagyományaikban azonos három tájegység lakói.

A „jász király” az új megye élén

1876. június 19-én a király szentesítette a 23. törvénycikket, amely kimondta Jász-Nagykun-Szolnok vármegye megalakulását Szolnok székhellyel. Az új megye a Jászságot, a Nagykunságot és Külső-Szolnok megye egy részét foglalta magában, a kiskunsági települések pedig Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyébe kerültek. S míg Szolnok városa ünnepelt a törvény kihirdetése után, a Jászkun Kerület tisztségviselői utolsó közgyűlésükön meghatott szavakkal búcsúztak egymástól, az évszázados történeti összetartozástól. A búcsú fájdalmát enyhítette, hogy az új megye főispánjává Kiss Miklós volt kerületi főkapitányt neveztek ki.

Egy lengyel szabadságharcos találkozása Kossuth Lajossal

Száznegyven évvel ezelőtt halt meg a Magyarországon alig ismert lengyel hazafi, forradalmár, szibériai száműzött és emlékiró Rufin Piotrowski. E kerek évforduló nemcsak arra nyújt lehetőséget, hogy olvasóinkkal közelebből megismertessük rendkívül kalandos életútját, hanem arra is, hogy felidézzük Piotrowski találkozását Kossuth Lajossal 1843-ban.

Rufin Piotrowski a Radom megyei Malinie községben született 1806. január 28-án Józef Piotrowski és Agnieszka Zakusilo gyermekeként, nemesi-polgári rendű családban. Kaniowban, a baziliánus szerzetesrend iskolájában tanult. A novemberi felkelés kitörése után (1831-ben) csatlakozott a felkelőkhöz és résztvett a forradalmi megmozdulásokban. Előbb Józef Dwernicki, később Maciej Rybiński tábornokok seregében harcolt. Különösen kitűntette magát az Ostrolekánál vívott csatában és Varsó védelmében. A lever felkelést követő megtorlások után kivándorolt Franciaországba, ahol 1833-ban belépett a Lengyel Demokraták Szövetségébe (Towarzystwo Demokratycznego Polska), amely 1832-ben alakult Párizsban. 1843-ban angol útiokmánnyal elindult Németországon és Ausztrián keresztül Ukrajna felé Podolski Kamieńcebe. Ugyanebben az évben december 31-én elfogták és bebörtönözték politikai tevékenysége miatt. A katonai bíróság halálra ítélte, de az ítéletet életfogytiglani száműzésre változtatták, amelyet Szibériában, a tobolszki kormányzóság területén fekvő Jekaterinszkban kellett eltöltenie. 1844 augusztusában egy szeszfőző üzem irodájában dolgozott. Száműzetésének kezdetétől fogva foglalkozott a menekülés gondolatával. Ehhez alapos előkészületeket végzett: adatokat gyűjtött Szibéria földrajzáról, történelméről, népeinek szokásairól, kultúrájáról, politikai és gazdasági viszonyairól. 1846 februárjában végrehajtotta tervét és megszökött a száműzetésből. Néhány hónapig tartó vándorlás után Archangelszk, Szentpétervár, Königsberg, Gdańsk, Szczecin és Berlin városokon keresztül októberben megérkezett Párizsba. Száműzetéséhez és kényszermunkájához fűződő emlékeit megörökítette a *Szibériai tartózkodásom emlékei* című írásában, amelyet 1860–1861-ben három kötetben adott ki Poznańban. Ez a munka számos európai nyelven megjelent, és nemcsak a lengyel politikai küzdelmek történetének, hanem a szibériai népek történelmi, kulturális és néprajzi ismertetének valóságos kincsestára.

1848-ban Galiciában, majd ismét Párizsban tartózkodott, ahol 1851–1867 között rövid megszakításokkal Batignollesben egy lengyel iskolában lengyel nyelvet, földrajzot, vallást és történelmet tanított. Emellett tevékenyen részt vett a lengyel menekültek szervezkedésében, pl. a lengyel emigrációt egyesítő ideiglenes bizottság tagjaként, továbbá a „Dicsőség és Kenyér” nevű egyesületben.

1868-ban visszatért Lengyelországba. Magántanítóként működött a Tarnówhoz közeli Błon községben Adolf Jordannál, aki részt vett az 1848–1849-es magyar szabadságharcban. Két évvel később feleségül vette a Stachowiczéből származó Aniela Zborowskát. Tarnówhban, az Ogrodowa nevű utcában éltek, amelyet ma Józef Bem utcának neveznek. Az 1871–1872 tanévben francia nyelvtanárként működött a tarnóvi I. sz. gimnáziumban. 1872. július 20-án halt meg. Két nappal később temették el a tarnóvi Régi Temetőben. Végrendeletében minden vagyonát nemzeti és jótékonyági célokra fordította. 1876-ban a tarnóviak iránta való tiszteletük jeléül a Régi Temetőben levő Forradalmárok Sírhalma mellett Antonin Kurzawa terve alapján egy csonka gúla alakú emlékművet emeltek, amelyen egy női szobor jelképezi Lengyelországot és egy nagyméretű képmás ábrázolja Rufin Piotrowskit. Az emlékművet hazafias ünnepi alkalom keretében szentelték fel. Negyed évszázaddal később, 1903-ban, Rufin

Piotrowskiról nevezték el a város parkjának egyik sétányát. 1960-ban pedig a Városi Tanács róla nevezte el a Zablocie kerület egyik utcáját.¹

* * *

Piotrowski 1843-ban hamis úti okmányokkal elindult Lengyelország akkor orosz fennhatóság alá tartozó területére, hogy ott részt vegyen egy újabb szabadságharc megszervezésében. Útja Magyarországon keresztül vezetett, ezt kihasználva találkozott Kossuth Lajossal. Ennek a találkozásnak az általa írt megemlékezését közöljük az alábbiakban.²

„Pestre már nem mint kereskedő, hanem mint francia nyelvtanár érkeztem. Azoknak, akik útlevelemet kérték, azt mondtam, hogy tönkrementem, és most nyelvleckék árából kell megélnem. Abban az időben Kossuth volt a magyar sajtó irányadó személyisége és az egész ország mozgatórugója. A magyarok számára minden szava és gondolata maga volt a megtestesült törvény. Különösen a fiatalságra volt nagy hatással; röviden: Kossuth Magyarország bálványa volt. Szerettem volna vele találkozni és beszélni, de mindenki, akivel sikerült Pesten megismerkednem, igyekezett azon kérésem teljesítése felől kitérni, hogy mutassanak be Kossuthnak. Nagyon lehangolt és elszomorított, hogy lehetetlen találkoznom vele. De átgondolva a dolgot, elszégyelltem magam kishitűségem és bátortalanságom miatt. Elhatároztam, hogy azon nyomban felkeresem. Beléptem a szerkesztőségbe, ahol néhány fiatalember ült az íróasztalok mögött, és megkérdeztem tőlük: láthatnám-e Kossuthot? Azt válaszolták, hogy nagyon elfoglalt, de rövid időn belül kész lesz fogadni. Várakozván, végignéztam a különböző országok ismertebb személyiségeinek portréit, amelyek a falakat díszítették. Itt függtek: Washington és Bolívar képei (utóbbi alatt az »ingrata patria« szöveg), továbbá Lafayette, Casimir Perier, Thiers, Dupin, Sauset és Maugin. Sajnálatomra nem volt köztük sem Kościuszko, sem Dąbrowski, sem Józef Poniatowski. Ez nagyon bosszantott, és fájt nekem, de ugyanabban a pillanatban szólítottak, hogy Kossuth már vár rám.

Egyszerűen berendezett szobában találtam Kossuthot, hosszú köpenyben, fején kerek magyar sapkával állt az ajtóban. Szemben álltunk egymással. Franciául szóltam hozzá: a nevem Catharro. Franciaországból jövök, ismerősök híján nincs aki bemutatna Önnek, így egyenesen Önhöz fordulok és arra kérem, hogy segítsen beajánlani valakihez francia nyelvleckék adása végett.

– Ön nagyon gyorsan beszél, ezért nehezen értem, válaszolt németül. Olvasok és értek franciául, de nehéz számomra ezen a nyelven kifejezni magamat. Gondolom, Ön beszél németül?

– Értek valamennyire, de nem beszélek, válaszoltam ismét franciául, már lassabban és érthetőbben. Így megértett, és válaszul azt mondta: nálunk annyi francia nyelvtanár van, hogy aligha tudok ebben segítségére lenni.

– Be kell vallanom Önnek, az hogy francia nyelvtanári állást keresek, csak ürügy arra, hogy Magyarországon tartózkodhassak. Nekem Önnel komoly ügyben kell beszélnem.

– Beszéljen nyíltan, szólt Kossuth.

– Én azért kerestem fel Önt, hogy közöljem Önnel, hogy én lengyel vagyok, Franciaországból Lengyelországra tartok, és kénytelen vagyok egy ideig Magyarországon tartózkodni.

Élénk kifejező tekintettel fürkészett és válaszolt: – Talán pénzre van szüksége? Ebben én tudok Önnek segíteni.

Fülig pirultam. – Nagyon hálás vagyok felajánlásáért, szóltam, de nem szenvedek pénzhányban, és Lengyelországra sem pénz miatt utazom.

– Hogy hívják Önt?

– A nevem Rufin Piotrowski.

– Nem értem, miért tart annyi lengyel Franciaországból Lengyelországra, hiszen ott most semmit sem lehet csinálni, mások pedig – s Magyarországról nem is kevesen – ki tudja miért, Franciaországra szeretnek volna menni, és el is mentek. Nálunk találták meg a módját annak, hogy odáig eljussanak.

– Ez így igaz, válaszoltam, és egyáltalán nem csodálkozom azon, hogy Ön nem érti annak az okát, hogy mi készteti némely lengyelt a hazájába való visszajutásra. Szeretném ezt Önnek megmagyarázni és erről nyíltan beszélni Önnel.

¹ Az életrajzi adatok forrásául Ewa Stańczyk: *Ocalić od zapomnienia...*, Patroni tarnowskich ulic, Tom 2. O-Ż. Tarnów, 2004. című kiadványt használtuk fel. <http://dlibra.biblioteka.tarnow.pl/dlibra/doccontent?id=413&dirids=1>

² Forrás: *Zapiski Rufina Piotrowskiego: Rossija i Sibir' 1843–1846*. Norrköping, Eric Biörnström, 1863, III. fejezet, 11–16. (fordította: Csémy Miklós).

Kossuth figyelmesen követett tekintetével, mint én is őt, majd válaszolt: – Nem akarok és nem kívánok tudni idegenek dolgairól és titkairól.

– Nem csodálkozom azon, hogy Ön nem kíváncsi az én magyarázkodásomra. Hiszen Ön engem nem ismer, és én nem tudom a bizalmát megnyerni. Ennek ellenére azt gondolom, hogy a jóindulatú emberek megérthetik egymást, még akkor is, ha a legfontosabb dolgokban nem értenek egyet; ha őszintén és bizalmatlanság nélkül beszélnek egymással. Kérem Önt, hogy hallgasson meg türelemmel.

– Én már megmondtam Önnek, hogy nem kívánom megismerni sem céljait, sem titkait, bárkiéi is legyenek azok, válaszolt Kossuth.

– Látom én, hogy elutasító velem szemben, és azzal is, amit Önnel közölnöm kellene, de biztosítom Önt arról, hogy ez elől kitérni lehetetlen. Kérem, szánjon rám egy percet.

– Mi az, amit szeretne velem közölni?

– Azt, hogy Lengyelországban belátható időn belül újabb felkelés törhet ki. Ne gondolja, hogy a lengyelek egyszer s mindenkorra legyőzöttek tekintik magukat. Nekik szilárd lelük van, bátrak és merészek ahhoz, hogy lerázzák magukról az idegen igát. Arról van szó, hogy lehetőséget kell nekik adni ahhoz, hogy egy másik nemzettel egyesüljenek, amelynek céljai az övéivel megegyeznek.

– A lengyelek maguk sem tudják, hogy mit akarnak; milyen szövetséges nemzetről beszél Ön?

– A magyarokról, akiknek ügye szorosan összekapcsolódik a lengyelek ügyével. Erős meggyőződésem, hogy önök e percben erre még nem gondolnak, de hamarosan eljőhet ennek az ideje. Biztosítani akarom Önt, hogy a lengyel és a magyar ügy, mindkét fél helyzetét tekintve, szorosabban függ össze, mint ahogy az első felületes megítélésre látszik.

– Elnézését kérem, de nincs több időm folytatni a beszélgetést, nagyon elfoglalt vagyok.

– Akkor biztosítson számomra egy időpontot, nem feledkezem el megjelenni.

– Nincs módomban megtenni, magam sem tudom, mikor lenne erre szabad időm.

– Ez azt jelenti, hogy Ön nem akar velem beszélni, de én biztosítom Önt arról, hogy nem lehet könnyelműen ítélkezni az ilyen ügyben. Tűzzön ki egy időpontot és meggyőződhet szándékaim tisztaságáról és a dolog komolyságáról, amely mindkét nemzetet egyformán érinti.

– Már mondtam Önnek, hogy a magyarok nem gondolnak felkelésre, és az ő ügyük nincs semmilyen összefüggésben a lengyel ügyvel. Nem tudok Önnek sem napot sem órát mondani, de ha változatlanul beszélni kíván velem, jöjjön el a szerkesztőség irodájába, és én fogadom Önt, ha nem lesz elfoglaltságom.

Kossuth a beszélgetés egész ideje alatt rajtam tartotta tekintetét, amint én is őrajta. Utolsó szavait érezhető hidegséggel mondta, talán azért, hogy megszabaduljon tőlem. Lelkem mélyéig sértve éreztem magamat. Elnézését kérve, hogy néhány drága percét igénybe vettem, meghajoltam és kimentem. Beszélgetésünk végig a csukott ajtó mellett állva folyt. Én figyelmesen tekintettem rá, mint egy különleges emberre, akinek a saját nemzetére szinte határtalan befolyása van, és a jövőben módjában áll annak sorsát alakítani. Ő viszont kíváncsian és csodálkozva nézett rám. Kossuth középtermetű volt, gyenge alkatú, vállas, de az egészségi állapota rossznak látszott. Arca vékony és sápadt, orra hosszú, szemöldöke sűrű. A szeme színére nem emlékezem, homlokáról és hajáról nem tudok mit mondani, mert a feje ellenző nélküli kerek magyar sapkával volt fedve. Arcát sűrű fekete körszakáll borította, hangja csendes volt de átható, zengő és kellemes hangzású, szívhez szóló. Amikor beszélt, arca kifejezővé vált, minden szava hangsúlyos és egyértelmű volt. A bátorság és határozottság világosan mutatta a jellem szilárdságát, amely szerény modorral és jó megjelenéssel párosult. Kossuth arckifejezése visszatükrözte szenvedélyes lelkét és finoman érző szívét. Csodálattal telve, de elégedetlenül hagytam el őt.

E fogadtatás és beszélgetés után, különösen a lengyel ügyekről való megjegyzései miatt, leirhatatlan lelki állapotba kerültem, sokáig fontolgattam, felkeressem-e még vagy sem. Végül az utazás mellett döntöttem, Lengyelországnak az oroszok által uralt részébe. Pestről 1843. február 28-án indultam útnak...

* * *

Piotrowski számára, ahogy le is írja, rendkívüli nagy csalódást okozott Kossuth elutasító magatartása. Ez nem is nagyon csodálni való, hiszen Kossuth nem tudhatta, hogy egy teljesen ismeretlen ember, aki lengyel–magyar forradalmi együttműködésről beszél, nem kormányzati ügynök-e? Kossuth Lajos akkor a Pesti Hírlap szerkesztője volt és a lapot az ellenzék hatékony szócsövévé fejlesztette, ezért a bécsi udvar állandóan kereste eltávolításának a lehetőségét. A kormányzati zaklatás miatt végül is 1844 elején kénytelen volt a szerkesztői állást feladni.

Tarnów város számunkra azért is figyelemre méltó, mert életben tartja a hagyományos lengyel–magyar barátságot. Mint ismeretes, a 1848–1849-es magyar szabadságharc egyik hőse, József Bem itt született. A város emelt neki szobrot, mauzóleuma is itt található. Petőfi Sándornak 1986-ban emeltek szobrot a városban, és a teret, amelyen a szobor áll, Petőfi térnek nevezték el. A tér egyik végén egy székelykapu áll, melyet 2001-ben ajándékozta Tarnów városának az Írott Szó Alapítvány és Sepsiszentgyörgy székelyföldi város. A téren még két kopjafa áll, két magyar, Forgon Mihály (2006) és Lippóczy Norbert (2008) emlékére.

Csémy Miklós

Kereskényi Gyula, Érd helytörténész plébánosa

A lévai születésű Kereskényi Gyula (1835–1911) plébános-esperes, régész, történész, tanár kötődése Érdhez sokirányú. Az ősi nemesi család felvidéki birtokairól, Alsó- és Felsőkörköskényről kapta a nevét. Kereskényi Gyula az elemi hat osztályának elvégzése után származott el erről a vidékről, belépve a bencés, majd azt elhagyva a premontrei rendbe, ahol bölcseleti, teológiai tanulmányokat folytatott. Műveltségét a keszthelyi premontrei gimnáziumban tanítással töltött év, majd a Bécsben folytatott latin és görög nyelvi tanulmányok tovább szélesítették. 1859-ben hazatérve ismét papi pályára lépett, felszentelésére 1860-ban került sor a székesfehérvári egyházmegyében. Segédlelkésként Bodajkon, Bogdányban, Törökbalinton találjuk. 1866-ban kápláni minőségben tartózkodott Érden. 1867-ben átmenetileg Tárnokra helyezték, majd 1868-ban ismét Érdre jött, Hegedűs József mellett volt segédlelkész. Hegedűs halála után, 1868 októberétől mint plébános működött Érden egészen 1906-ig, nyugalomba vonulásáig. 1885-ben kerületi esperessé is kinevezték. Peller Alajos káplán így emlékezik róla: „*mint paptársat illően fogadott, és egész ott létem alatt illő bánásmódban részesített [...] A néppeli bánásmódját már akkor helyeseltem, mert jobb és leereszkedőbb bánásmódot alig tapasztaltam.*”¹

Az érdi plébánián utódja Holesky Ágoston lett, aki számára 1906-ban átadott plébániai javadalmakról (plébániaház, gazdasági eszközök, telkek, levéltári jellegű anyagok, plébániai könyvtár) részletes leltár készült.² 1911. augusztus 7-én halt meg érdi otthonában, a templomtérre néző egykori plébániai iskolában. Érden temették el.

Kereskényi Gyula „*egyike volt a [Fejér] megye egyik legmozgalmasabb életű papjainak, aki kiváló tehetsége, ritka szónoki képessége, sokoldalú összeköttetései révén méltán sokat remélt, ahogy Tőle is sokat vártak.*”³ Felvilágosultságát bizonyítja, hogy számos polgári egyesület, egyesületet hozott létre. Az első érdi olvasóegylet megalapításával (1872) célul tűzte ki a tagok megismertetését a korabeli, főként hazai irodalommal. Fülöpváros számos középületének szorgalmazója és megépíttetője volt, például a Casino (az egykori Ivóvíz Társulat épülete, Felső u.), valamint annak szolgálati lakása (jelenleg a Földrajzi Múzeum kihelyezett gyűjteménye található benne) fűződik a nevéhez. A Casino az érdi polgárok eszmecseréjének színtereként működött, ahol az irodalomról, a művészetekről, a sportról egyaránt szó eshetett. Kereskényi javaslata alapján fűratta meg a város az artézi kutat, melyből kialakult a jelenlegi gyógyszálló, a Termál Hotel.⁴ 1876-ban Antunovits Márton mezővárosi bíróval nyitották meg Fülöpvárosban a ma is használt köztemetőt.

A plébános történészként is maradandót alkotott. Ez irányú munkássága érdi vonatkozásban helytörténeti kutatásokra, ásatásokra, ill. egyháztörténeti vonatkozású művek írására terjedt ki. Helytörténeti szempontból sok adattal szolgál a Sina Simon bárónak ajánlott *Érd (Hamsabég) és Batta (Százhalom) községek történeti vázlata* (1874) című műve. Ez Érd első helytörténeti monográfiája, mely két részre oszlik: Érd és Batta római és hunkori története, valamint a magyar-kori története. Az első részben Százhalomot, Potentianára várost, a halmokon végzett ásatásokat mutatja be. Kereskényi két halmot tárt fel, melyekben vas- és bronzeszközöket talált. 1876-ban keresztet is állíttatott itteni ásatásai emlékére, a

¹ Peller Alajos káplán 1873. október 1-jén írt levele. Fejér Megyei Levéltár 1582/1874.

² Leltár (és jegyzőkönyv), mely az érdi róm. kath. plébánia-javadalom ingatlan és ingó vagyonáról 1906. július 6-án Érden alulirottak jelenlétében felvétel. Fejér Megyei Levéltár 1178/1906.

³ Kereskényi Gyula haláláról, Fejér Megyei Napló, 1911. aug. 8. 2.

⁴ Termál Hotel Érd, <http://www.hotelerd.hu/hotel/>

Az érdi plébánia épülete napjainkban

„nagy hun fejedelmi temetkezési helyet” megjelölendő. A legenda szerint ugyanis itt alussza álmát a tárnokvölgyi csatában elesett Keve, Béla, Kadosa. „Százhalom fekszik Érd és Batta határában. Horvát István Érd fölött emelkedett hegységen létező halmokat Szászhalomnak (saxicolles) nevezi; de miután névtelen jegyzőnk 46. és 47. fejezetben e helyet »Centum montes« névvel jegyzi, bizonyos, hogy legrégibb történetirónk e helyet Százhalomnak értelmezte. E hely az ott elvérzett hunok teteme fölé emelt száz (centum) halomtól, mint alább látandjuk vette nevezetét, hol száz huszonötezer hun vitéz lön eltemetve. E halmok mellett fekvő Batta község egész 1779 évig Százhalomnak hivatott, azt a görögkeleti plébánia hivatalos könyveinek pecsétnyomataiban láthatni, ily fölíratban »Sigillum loci Százhalom« 1799. évben Százhalom elmaradt s e fölírat látszik: »Sigillum pagi Batta«. Potentiana város Érdy János (Luczenbacher) szerint állott Erd-Hamzsabég magaslatán, a még most is fennálló barbár sánczok mögött. E város (Potentiana) nagy tért foglalt el, mely most szőlőkkel van borítva, egyik oldalát a Duna meredek partja környezi, másfelől magas föld-sánczokkal van bekerítve, melyekről megismerhető, hogy az egész tér kőfállal volt bekerítve.”⁵ Ma már tudjuk, hogy a halomsírok mintegy ezer évvel idősebbek, a kora vaskorból származnak (halstatti kultúra, Kr. e. VII–VI. század).⁶

Kereskényi régészeti munkássága jelentőségét, visszhangját mutatja az 1876-os őstörténeti kongresszus, melynek résztvevői Pestről Érdre is kirándultak, hogy megtekintsék Érdy (Luczenbacher) János, ill. Kereskényi Gyula ásatásainak eredményeit. Erről a Vasárnapi Újság⁷ és a Jókai Mór által szerkesztett *Életképek* is beszámolt. „Múlt pénteken nem nagy, de válogatott közönség gyűlt össze az Érdre induló külön gőzhajón [...] A kies érdi szigetnél tarack-lövések közepette Fehérmegye fényes küldöttsé-

⁵ Kereskényi Gyula: Érd (Hamzsabég) és Batta (Százhalom) községek történeti vázlata, Vörösmarty Könyvnyomda, Székesfehérvár, 1874. 2.

⁶ Balázs Dénes: Kereskényi Gyula, Érd első történeti-földrajzi leírója. Földrajzi Múzeumi Tanulmányok 8. évf. Érd, 1990. 63.

⁷ Az őstörténelmi és embertani kongresszus, Vasárnapi Újság, 1876. szept. 10. 37. szám, 585.; szept. 17. 38. szám, 602.

ge, élén Szögyényi főispán úrral, fogadta a vendégeket, kiknek nevében Rómer Flóris mondott köszönetet a fényes fogadtatásért. E küldöttséggel indult a vendégsereg az érdi szőlődombok között a 126. hun-halom felé, melynek hátréba keresztül volt metszve. S csakugyan, nem is volt eredménytelen a kutatás. Az első halom talapzatában, délről éjszának nyúló, egymástól körülbelül 2-3 lábnyira fekvő, már korhadt fagerenda közötti üres térben feküdt néhány cserépedény, körülötte pedig elégetett bronzdarabok, egy pár rézdarab, egy vasvesső, két különféle alakú dísz – tán fülfüggő – s egy bronz gyűrű. A másik halomban, mely szintén keresztül van metszve, pár cserépfazekat, egy vaskatlant, vaskést, gyűrűt stb. (találtak).⁸ A küldöttség tagjai közt neves magyar és külföldi történészek, tudósok szerepeltek.

Érd térsége középkori és újkori történetéről, a Kutyavárról (mely Kereskényi korában főerdési lak volt), Sárkány Ambrus kastélyáról, a mohácsi csatába készülve itt megszálló II. Lajos királyról, Szapáry Péter szenvedéseiről, az Illésházyakról, Sinákról, Lotharingiai Károly 1684-es győzelméről, az 1849. évi csatáról, stb. Kereskényi történeti vázlata második egységében olvashatunk. Sina Simon nevéhez fűződik a kastély neoreneszánsz stílusba való átépítése.

Egyháztörténeti vonatkozásban kiemelkedik – a korán elhunyt, Kereskényi által pasztorált, martonvásári Brunszvik Gábor emlékének ajánlott – *Az érdi plébánia története* (1886) című mű. Kereskényi ebben visszaidézi az érdi egyház első vezetőit, a kapisztrán szerzetbeli atyákat, akik 1718–1752-ig működtek. Ekkortól vezettek anyakönyvet. Érdhez mint anyaegyházhoz a következő települések tartoztak: Tárnok, Sósút, Törökbálint, Ercsi, Ráckeresztúr, Batta. Az első kapisztrán atya Budmir István volt, a leghosszabb ideig Mathisevich Jakab atya (1725–1735) lelkeskedett a térségben. Érd első plébánosa Tomisich János volt, aki 1752-től működött, az őt követő plébánosok: Radnich Pál, Marich János, Dellinger János, Hegedüs József. Kereskényi a sort önmagával zárja. Leírja a templom állapotát, jövedelmeit, de a település tágabb körű történetéről sem feledkezik meg. Megemlékezik az 1830-as pusztító járványról, az 1838-as dunai árvízről, Batthyány Fülöp parcellázásairól. „1838-ik évben volt a nevezetes nagy vízáradás. Oly nagy volt a víz, mint az anyakönyv egyik lapján feljegyezve találtam, hogy a Duna az Érd-battai hegytől, melyen a hun korból nevezetes száz halmak állanak, Érd mezővárosát kutyavárig (mely elnevezés Mátyás király kutyáinak itartásától származik) Diósdig, Tétényig víz borította; az egész Csepelsziget Jászkunságig jégtorlások s vízhullámokkal volt elárasztva. Érd lakói házaikat romba dönté, kik négyszáz éven túl Duna melletti lakházaikat kénytelenek voltak elhagyni s egy magaslaton építék föl lakait, mi új Érd vagy Herczeg Battányi Fülöp nevétől »Fülöp« városnak nevezetett.”⁹ Az óvárosi Szent Mihály templomban ma is megtekinthető az 1788-ban elhunyt Tomisich János nyughelye, emléktáblával.

Kereskényi Gyula különféle alkalmakra elmondott egyházi beszédei több kiadásban is megjelentek (*Egyházi beszédek, melyeket szerkesztett és különféle alkalmakra elmondott*. Szent Gellért Nyomda, Bp., 1892, 1894, 1898). E gyűjteményes kötetekben szerepelnek az egyházi ünnepek, pl. Úrjövet napja, húsvét, pünkösd alkalmából, Szent Pál napjára, Szent István ünnepére a Mátyás-templomban, ill. a bécsi kapucinusok templomában elmondott beszédei. A Mátyás-templomban tartott beszéd nagy kitüntetésnek számított, mely lehetőség csak országos hírű szónokok számára adatott. Hartvik püspök legendájában olvashatjuk, hogy államalapító Szent István királyunk halála előtt a Szent Koronát és az országot Szűz Máriának ajánlotta fel. Az egyház Mária-kultusza mellett innen eredeztethető a *Regnum Marianum* (Mária királysága, országa) gondolat. Az egyházi hagyomány szerint a Nagyboldogasszony (mai Mátyás) templomot Szent István király alapította 1015-ben. Kereskényi a Mátyás-templomban elmondott beszéde így helyszíneben is kapcsolható államalapító királyunkhoz. István királytól eredeztetve a vallást, mint államfenntartó erőt állítja középpontba, az egyház és az állam összefonódása jegyében Szent István népét az igaz Isten imádása és Mária tisztelete kell, hogy vezérelje. Ide kapcsolható *A boldogságos Szűz Máriának cultusa* (1899) című műve is, melynek célja a Mária-kultusz – az egyház tanításai, dogmatikai álláspontja és a józan ész, ill. a szív törvénye szerinti – bemutatása.

Mint a mű bevezetéseben írja: „A boldogságos Szűz Mária theologiai jelentősége [...] olyan tény, amely világot vet a megtestesülés nagy titkára, s ezzel kapcsolatban a megváltás egész ökonomiájára [...] szoros lévén az összefüggés a Mariologia és Christologia között.”¹⁰ Ismerteti Mária tiszteletének alapelveit, méltatja, mint Isten anyját, a „megvilágosodás hozóját”, soronként magyarázza az Üdvözlégy imaszövegét. A mű végén külön vizsgálja az Istenanya vallásos tiszteletének befolyását az egyénre, ill. a családra, a tudományra és a művészetre. (Ebből az utolsó fejezetekről különlenyomat is készült.) A mű egy 1506-dik évi Mária-énekkel zárul.

⁸ Az őstörténelmi congressus kirándulásai, Életképek, 1876. 83. sz. 733.

⁹ Kereskényi Gyula: *Az érdi plébánia története*. Schlesinger és Társa Könyvnyomdája, Bp., 1886. 32.

¹⁰ Kereskényi Gyula: *A boldogságos Szűz Máriának cultusa*. Bevezető. Franklin Nyomda, Bp., 1899. V–VI.

Értekező, bölcselkedő jellegű egyházi beszédeiben (*Egyházi beszédek: bölcséleti és hittani értekezések*, 1896) tág körképet ad a pogányok vallásáról, az első keresztények életéről, Luther tanairól, az unitárius egyházzal, a pápaságról. Emellett általánosan is értekezik az isteni gondviselésről, a lelkes szerepéről, a nevelésről, a polgári házasságról, sőt még a szocializmus és az egyház viszonyát is reflektorfénybe helyezi. Bemutatja, milyen jelenségekkel támadja a szocializmus a társadalmat – s ne feledjük, mindezt 1896-ban, a millennium évében. „Megfosztja a nép lelkiismeretét az Istentől, hogy az ateizmus alapjára fektesse azt. Eltagadja a vallás szükségét az emberre nézve [...] egyetlen jogosult vallás a munka, valamint egyetlen leghelyesebb morál a becsület.”¹¹ Ugyanakkor megjegyzi, hogy a protestantizmushoz nem akkora elutasítással viszonyul, mint a katolicizmushoz.

Külön műben emlékezik a legtöbb, összesen 85 enciklikát kiadó, 1878–1903 között működő XIII. Leó pápáról (*XIII. Leó pápa s a pápaság világi hatalma*, Franklin Nyomda, Budapest, 1898), akinek legtöbb érdemként azt tartja, hogy az egyház és a kultúra összhangba hozására, a modern világ kereszténnyé, a keresztény élet korszerűvé formálására törekedett.

Kereskényi eddig bemutatott műveinek mindegyike fellelhető az Országos Széchényi Könyvtár állományában. Ezek mellett tudunk *Lelki manna*, ill. *Legújabb lelki manna* címmel megjelent ima- és énekeskönyvről, *Az 1900. évi Szent Jubileum Kézikönyve lelkészek s a művelt római katolikusok számára* c. művéről. Utóbbiak megjelentetése kapcsán a székesfehérvári egyházmegye, egyházi méltóságok felé írt kérvényeiből, leveleiből többet is őriz a Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár.¹²

Hosszabb írásai, könyvei mellett számos kisebb cikket jelentetett meg a *Religióban*, a *Magyar Államban*, a *Szabadságban*. Munkatársa, szerkesztője volt a *Katholikus Család* (1882–1884), a *Katholikus Társadalom* (1882–1883) és az *Új Katholikus Társadalom* (1883–1884) című lapoknak. Irodalmi jellegű műveket is megjelentetett. Alkalmi költeményt írt 1868-ban Jekelfalussy Vincze püspök beiktatása alkalmából *Örömhangok* címmel. 1877-ben a székesfehérvári egyházmegye százados ünnepélyére szonettel emlékezett. (A püspökséget 1777-ben Mária Terézia és VI. Pius pápa alapította). *A vesztaszűz* (1884) című, a kereszténység első századában játszódó vallásos regényét németből dolgozta át.

Emléktáblája az óvárosi plébánia falán

2005-ben az óvárosi plébánia falán emléktábla avatásával, 2009-ben a Kereskényi által 1876-ban állított kereszt megújításával és felszentelésével,¹³ 2011-ben halála századik évfordulóján a Szent Mihály templomban rendezett kiállítással és szent misével állítottak emléket a plébános-helytörténésznek. E rendezvények megvalósításában, Kereskényi szellemi üzenetének ápolásában, továbbörökítésében kiemelkedő szerepet tölt be az óvárosi Szent Mihály Alapítvány. Kereskényi Gyula sokoldalú életműve, történészi és egyházi vonalon végzett munkássága ma is példaeértékű mindannyiunk számára. Méltán őrizzük emlékezetét.

V. Tóth Kornélia

¹¹ Kereskényi Gyula: *Egyházi beszédek: bölcséleti és hittani értekezések*, Franklin Nyomda, Bp., 1896. 10.

¹² A Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár anyagában Kereskényi Gyula perszonális anyagának jelzete: SzfvPL-No. 4541. A 619/1904. sz. akta Kereskényi néhány kötete kiadásának egyházi jóváhagyását dokumentálja.

¹³ Bodrog Beáta: Keresztet szenteltek az Attila-várban. *Érdi Újság* online, 2009. december 12.

A hódmezővásárhelyi olvasókörok alapítója

Szamecz András életútja

A kiegyezés nyomán számos pozitív változás vette kezdetét a magyarság nemzeti fejlődése szempontjából. Megindult az egyesületi élet is: különböző típusú és funkciójú szervezetek jöttek létre az ország számos pontján. Honvédegyletek, olvasókörok, polgári társaskörok, kaszinók, közművelődési egyesületek, az 1872-ben megszüntetett céhek helyett ipartársulatok, temetkezési egyesületek, jótékonyági egyletek, valamint sportegyesületek alakultak, amelyek alapszabályaikat nyomtatott vagy írott változatban, az egylet alakuló ülésének jegyzőkönyvével egyetemben, felterjesztették a Belügyminisztériumhoz jóváhagyás végett.

Hódmezővásárhelyen Szamecz András számított az olvasóköri mozgalom elindítójának, aki közel három évtizeden keresztül az I. vagy Tabáni Olvasó Népkör alapító elnöke volt. Régi, helybeli, ágostai hitvallású evangélikus iparoscsaládban látta meg a napvilágot 1810. november 1-jén. Mesterlevelének megszerzése után teljes jogú tagjává vált a hódmezővásárhelyi szücs céhnek, ahol – a rendelkezésre álló adatok szerint – 1836. december 18-án viselt először tisztséget, mint céhjegyző. Erre a tisztre négy évvel később is megválasztották. 1847-ben a testületnél ún. kisbejáróként működött.¹

Kezdetől fogva támogatta a forradalom eszméit, majd a harci események során, Kossuth Lajos hívó szavának eleget téve megszervezte – jórészt magánvagyonából – a Bercsényi szabadsapatot szülővárosában.² Harmincnyolc éves volt, amikor nemzetőr századossá nevezte ki a forradalmi kormányzat. Rendfokozatát – a hagyomány szerint – a toborzó körúton Hódmezővásárhelyen is megforduló Kossuth Lajostól kapta. A szabadságharc leverése után nem hagyta el Vásárhelyt, hanem szücsmesterként dolgozott. A céhben 1850 és 1854 között, mint másod- vagy alcéhmester tevékenykedett.³ Arról nincs tudomásunk, hogy súlyosabb szankció – börtönbüntetés, vagyonelkobzás – érte volna, viszont tény, hogy a városi tanács többször is határozatot hozott a Szamecz által létrehozott szabadsapat tagjainak kézre kerítéséről, és ennek érdekében magától az érintettől akarta megszerezni a „lázadók” névsorát.⁴ Ez végül eredménytelen maradt, mert felesége elégette a nemzetörnek jelentkezők náluk lévő listáját.⁵

Szamecz András 1850. június 18-án, a Városi Tanácshoz írt folyamodásában így vallott a forradalom idején vállalt szerepéről: „... én honvéd soha sem voltam légyen, hanem hogy én csak mint négy hónapos nemzetőr mentem volt el – még a függetlenség kimondása előtt a Bácskába szolgálatot tenni az itthon maradt nemzetörök helyett, mely után egész szolgálatom 18 héttől állott...” A továbbiakban négy kiskorú gyermekére hivatkozva kérte, hogy a tanács igazolja a forradalom alatti megfelelő magaviseletét, aminek a testület eleget is tett.⁶

Szamecz András számára is új korszakot jelentett 1867. Ebben az évben hozta létre egykori bajtársával egyetemben a Hód-Mező-Vásárhelyi (48-as) Honvédegyletet, melynek elnöki tiszttét Szilárd Adolf (1815–1886) volt honvéd őrnagy, mint a legmagasabb rangú vásárhelyi katona vállalta. A jegyzői tiszttet Matók Béla (1829–1897), illetve Ábrai Károly (1830–1912), a későbbi polgármester töltötte be. Szamecz András ekkor a választmányi tagságra kapott bizalmat.⁷ 1890. március 9-én az egyesület elnökévé választották.⁸ Első intézkedéseként gondoskodott a korábban évekig szünetelő honvédegylet újjászervezéséről a még élő egykori honvédek összeírása céljából.⁹

¹ CSML HL A Hódmezővásárhelyi Szücs Céh iratai. Jegyzőkönyvek 1836. dec. 18., 1840. dec.

² Herczeg Mihály: Szamecz András. In. Hódmezővásárhelyi életrajzi lexikon. Bába Kiadó. Szeged, 2002. 201.

³ CSML HL A Hmvhelyi Szücs Céh iratai. Jegyzőkönyvek 1850–1854

⁴ CSML HL Hmvhely Városi Tanács iratai. Az 1849. február 16-i tanácsülés jegyzőkönyve. 1026/1850.

⁵ Szabó Ferenc: Közigazgatás és politikai viszonyok (1849–1872). In. Hódmezővásárhely története II/1. Főszerk. Szabó Ferenc. Hódmezővásárhely, 1993. 91.

⁶ CSML HL Hmvhely Városi Tanács iratai. Tanácsülési jkv. 1850. jún. 19. 2221/1850.

⁷ CSML HL Egyesületi alapszabályok gyűjteménye. A Hmv-i Honvédegylet alapszabálya (1868).

⁸ Gaál Endre: Politikai és társadalmi küzdelmek. In. Hódmezővásárhely története II/1. 306.

⁹ CSML HL Hmvhely Városi Tanács iratai. Elnöki iratok 450/1890.

A kiegyezést követően a Kossuth-párti szélsőbal helyi prominensként tevékenykedett, aktív részt vállalva a politikai csatározásokból. Nem fogadta el a kiegyezést, és ezen álláspontja miatt 18 napig fogásban volt.¹⁰ Helyi függetlenségi és negyvennyolcas pártelnökként, közgyűlési képviselőként, 1873-tól törvényhatósági bizottsági tagként fontos szerepe volt abban, hogy városunk a kiegyezést követően jórészt – a szabadelvű (67-es) Kovács Ferencet leszámítva – 48-as programot valló követeket küldött az országgyűlés képviselőházába.¹¹ Képviselői munkája során egyaránt törekedett a törvényhatósági bizottság és szakszervei tekintélyének védelmére és a velük szemben felhozott vádak tisztázására. 1882–1883 fordulóján elvesztette törvényhatósági bizottsági tagságát, ám 1886-tól kezdve ismét tagja a város képviselőtestületének.

A függetlenségi, 48-as eszméket is népszerűsítette az első olvasóköri életre hívásával. 1869. november 3-án a tabáni Pálffy utca 22. szám alatti házban a frissen megalakult (Tabáni) Első Olvasó Népkör előbb ideiglenes jelleggel, majd „véglegesen” elnökévé választotta.¹² Az 1870-es években ugyanígy tett még legalább három olvasókör, melyek alakulásánál Szamecz ideiglenes elnökként segédkezett.¹³ Az egykori nemzetőr azonban csak a Tabáni Olvasókör elnöki tisztségét tartotta meg. Népszerűsége töretlen volt: huszonkilenc évig vezette az egyesületet. A tagság az évindító tisztújító közgyűléseken mindig egyhangúan vagy többséggel választotta elnökké. Vezetése alatt a kör jelentős hazafias és kulturális tevékenységet fejtett ki: megemlékezett a forradalom és szabadságharc évfordulóiról, gyűjtötte a ma már nemzeti kulturális örökségnek számító munkákat, levelezés révén kapcsolatot tartott fenn az emigráns Kossuthal, 1870-ben tiszteletbeli kortaggá fogadták Ihász Dániel (1813–1882) egykori honvédtisztet, Kossuth emigrációbeli bizalmasát,¹⁴ tagjai lemásolták és a kör könyvtárába helyezték a volt kormányzó-elnök több levelét.¹⁵ 1872-ben Szamecz az olvasókör nevében levelet írt a Torinóban élő Kossuth Lajosnak, akit Vásárhely képviselőjelöltjének ajánlottak. A politikus először udvariasan, majd felháborodva utasította vissza a felkérést. Szekfü Gyula szerint Kossuthot „...különösen felháborította, hogy 1872-ben Hódmezővásárhelyen tényleg képviselővé választották. Pedig már hányszor megmondta, hogy nem lesz oly magyar király alattvalója, aki egyúttal osztrák császár is.”¹⁶

A korábbi nemzetőr 1865-től 1883-ig városi tisztviselő is volt: kórházi gondnokként működött. Az akkori közgyűlés – még Fekete Mihály (1822–1891) polgármestersége idején – 1865. április 24-én nevezte ki. Ezen munkáját is közmegegyezésre végezte. A levéltárban fellelhető, erre az időszakra eső betegfelvételi jegyzőkönyvek és számlák jórészt az ő keze nyomát viselik. Az első években a betegek érelmezésének összeállításáért is ő felelt, a meglehetősen korlátozott személyi feltételek miatt.¹⁷ Ennek érdekében a város nevében Pokomándy István (1832–1909) polgármester 1876-ban szerződést kötött

Szamecz András időskori képe

¹⁰ *Kruzslicz István Gábor*: Kossuth-kultusz és a hódmezővásárhelyi olvasóköri. In: A Hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság évkönyve 1997. Hódmezővásárhely, 1998. 32.

¹¹ *Hajdú Géza*: Vásárhelyi egyletek és könyvtárak 1827–1944. Szeged, 1977. 97.

¹² Az alakulás körülményeiről ld. *Bezdán Sándor*: A Hódmezővásárhelyi Első Olvasó Népkör megalakulása. In: A Juhász Gyula Tanárképző Főiskola tudományos közleményei. Szeged, 1970. 47–56.

¹³ CSML HL Hmvhely Városi Tanács iktatókönyve 1873. 1447, 1448, 1449. iktatószámok. Szamecz a IV., az V. és a VI. Olvasó Népkör alapszabályait adta be a tanácshoz.

¹⁴ CSML HL A Tabáni Első Olvasó Népkör iratai. Az egyesület levele és Ihász Dániel válaszelevele.

¹⁵ CSML HL Uott. Kossuth-levelek másolatai.

¹⁶ *Szekfü Gyula*: Az öreg Kossuth 1867–1894. In: Emlékkönyv Kossuth Lajos születésének 150. évfordulójára. Szerk. I. Tóth Zoltán. II. k. 394.

¹⁷ *Dr. Orosz Sándor*: A városi kórház története. In: Hódmezővásárhelyi thj.f. város „Erzsébet” közkórházának 1905-30-iki évkönyve. Hódmezővásárhely, é. n. 14.

Fürst Emánuel szabadkai élelmezési vállalkozóval a kórházban ápolott betegek élelmezésére és ruháik tisztítására.

Szamecz lemondását magas korával (hetvenhárom éves volt ekkor), illetve egyéb, „itt fel nem sorolható körülmények közbejöttével” indokolta. Annak ellenére döntött a távozás mellett 1883. november 23-án, hogy egy évtizeddel korábban a törvényhatósági közgyűlés életfogytig terjedő hatállyal választotta meg a tisztségre. Lemondása után id. Kádár Sándor (1829–1910) 1848–1849-es honvéd őrmester pályázat útján nyerte el a tisztséget, aki 1884. január 1-jén már munkába is állhatott.¹⁸

A kiegyezést követően Szamecz nem pusztán olvasóköröket hozott létre, hanem egyéb, közhasznúnak számító társulatok alapításában is részt vett. Így például 1871-ben többedmagával tűzkárbiztosító intézetet szeretett volna létrehozni, amelyet 1872-ben a belügyi tárca nem engedélyezett, vagy 1873-ban egyik kezdeményezője a Sziksósfürdő- és Színházépítő Társaságnak.¹⁹ Ez az egyesület sem működött sokáig, mert alapszabálya szintén nem kapott minisztériumi jóváhagyást.²⁰

Szamecz András egyházalapítóként is maradandót alkotott. Dávid Ferenc késői utódjaként 1879-ben – igaz, csak Vásárhelyen – létrehozta és főgondnokként segítette az unitárius egyházat, amely eddig még nem működött a városban. Az alapítók között találjuk Szameczen kívül azonos nevű fiát, a Megyelka, Figura, Benczur, valamint a Horemusz iparoscsaládokat és Hermann Béla városi tiszviselőt hozzátartozóival együtt. Valamennyien az evangélikus egyházból léptek ki.²¹ Az alapításnál segédkezett kövendi Nagy Tamás (1849–1887) tanító, lapszerkesztő is, aki a város első unitárius hitű lakosa volt 1875-től.²² A közösség évekig csak néhány családból állt. 1890-ben csatlakozott az unitáriusokhoz a korábban római katolikus Kovács József (1830–1927) téglagyáros, függetlenségi párti politikus, akinek jelentős anyagi segítségével 1891-ben elemi iskolát, 1910-ben templomot is emeltek a Völgy utcában.²³

Szamecz András 1883-ban a helyi függetlenségi pártelnökségtől is megvált. Helyét az imént említett Kovács József vette át, aki a dualizmus végéig méltó utódja volt az „olvasókörök atyjának” a negyvennyolcas hagyományok ápolása terén.²⁴ 1894-ben, mint a Hódmezővásárhelyi Honvédegylet elnöke, benyújtotta kérelmét a tanáchoz, mely szerint az egyelet több tagja részt venne Kossuth budapesti búcsúztatásán. A tanács elfogadta és intézkedett 120 forint útiköltség kiutalásáról.²⁵ Míg a március 28-án tartott torinói gyászszeretartáson Endrey Gyula (1856–1913) országgyűlési képviselő, Baksa Lajos (1856–1916) polgármester, valamint Kapeller Antal (1826–1906) volt honvéd százados, árvaszéki ülnök képviselte a várost, addig az április 1-jei budapesti temetésen legkevesebb 150 vásárhelyi polgár (közülük a törvényhatósági bizottság tagjaként Szamecz András) vett részt.²⁶

A gyászszeretartás utóhatásaként az apja halálát követően Magyarországra visszatelepült Kossuth Ferenc (1841–1914) elhatározta, hogy hálából felkeresi azokat a településeket, melyek küldöttséggel képviseltették magukat a torinói gyászszeretartáson, illetve a budapesti temetésen. A függetlenségi párt frissen megválasztott elnöke – ahová hívták – mindenhol nagyhatású beszédben köszönte meg a részvét-

¹⁸ CSML HL Hmvhely város th. biz. iratai 483/1883. Szamecz András lemondó levele és Kádár Sándor pályázata. A fentiekből kiderül, hogy Szamecz – a Hódmezővásárhelyi életrajzi lexikon 201. oldalán közöltekkel ellentétben – nem 1870 és 1890, hanem 1865 és 1883 között volt kórházi gondnok.

¹⁹ CSML HL Hmvhely Városi Tanács iktatókönyvei 1872, 1873.

²⁰ CSML HL Hmvhely Városi Tanács iratai 5293/1884.

²¹ A Hmvhelyi Ág. Ev. Egyház presbitériumi jegyzőkönyvei szerint a vita már 1878-ban elkezdődött az előjáróság és néhány presbiter között több kérdésben, például a hívőktől beszédet pénzek állítólagos elikkasztása, valamint az új iskolaépület építése kapcsán. A végleges egyházszakadás 1879 tavaszán már visszavonhatatlannak látszott. Az esperes a béke helyreállítását szerette volna, de a két tábor közötti – már-már tettelegességgé fajuló – ellentéteket már nem lehetett elsimítani. A Hódmezővásárhelyi Unitárius Egyházközség először a kolozsvári egyház fiókszerveként működött 1879. április 14-től.

²² Bérés Dezső: [Kövendi] Nagy Tamás. Jn. Hódmezővásárhelyi életrajzi lexikon. Szeged, 2002. 129–130.

²³ Az unitárius egyházzól ld. bővebben Ágoston József: A hódmezővásárhelyi unitárius egyház története. Bp., 1936.

²⁴ Vásárhely és Vidéke 1883. jún. 21. 3. A helybeli függetlenségi párt. Szamecz tiszteletbeli elnök maradt.

²⁵ A jegyzőkönyvet és az április 10-én, a tanácstól kapott pénz felhasználásáról készített jelentést ld. CSML HL Hmvhely Városi Tanács iratai II. 2561/1894. Egyébiránt Szamecz – a saját felelősségére felvett 120 forintból – csak 43 krajcárral nem tudott elszámolni.

²⁶ Vásárhely és Vidéke 1894. márc. 22. A hírlap márciusi és áprilisi számai részletesen foglalkoznak Kossuth Lajos búcsúztatásával és vásárhelyi vonatkozásaival.

nyilvánításokat. Hódmezővásárhelyre Endrey képviselő közbenjárására látogatott el. Értekezletek, majd rendkívüli közgyűlések keretében készítették elő Kossuth fogadását, illetve vendéglátását. Az előkészítési munkálatokban a 84 éves Szamecz András még részt vett, de a rendkívüli közgyűléseken már nem találkozunk a nevével.²⁷

Szamecz András a halotti anyakönyv szerint 89 éves korában, 1899. július 19-én hunyt el, elaggulás (végelgyengülés) következtében.²⁸ Temetése a Szent István utca 6. szám alatti gyászháznál, azaz a lakásánál tartott gyászbeszéd és ima után az unitárius temetőben történt. A függetlenségi párt lapjában megjelent nekrológ kiemeli: „...az egykor nagy befolyású népevezér; a ki szavának súlyával sokszor nagy vagyoni érdekeket döntött el és ha nem lett volna tetőtől talpig becsületes ember; vagyont gyűjthetett volna, dacára szerény polgári életmódjának, teljesen vagyontalanul hunyt el.”²⁹ Az általa alapított olvasókör vezetősége évtizedekkel halála után sem feledkezett meg róla: 1912-ben felavatták életnagyságú, festett arcképét.³⁰ 1926–27-ben Guti Imre jegyző javasolta, hogy a tabáni Kalap utcát Szameczről nevezzék el. A Városi Tanács ezt a kérelmet nem teljesítette, mert az utcanév megváltoztatására nem volt a város költségvetésében fedezet, így arra nem került sor.³¹

A jelenlegi olvasókörök sem felejtették el Szamecz Andrást. Ünnepeiken a szónokok gyakran hivatkoznak rá, mint Hódmezővásárhely első, illetve Nagy-Magyarország második olvasóegyletének alapítójára, vagy mint a vásárhelyi olvasókörök „atyjára”. A helyi egyesületekről szóló kiadványokban is legalább érintőlegesen előfordul. Emlékét jelenleg egy kopjafa (Hegyi Flórián faragója, melyet Szamecz halálának centenáriuma alkalmából, 1999. július 17-én avattak fel) őrzi sírhelyénél az unitárius temetőben. 1999. október 5-én, szintén a 100. évforduló kapcsán a susáni Szabadság Olvasókörben – amely Rác István kör könyvtárosa révén a legszorgalmasabban ápolja a volt nemzetőr emléket – felavatták a Szamecz András Emlékszobát, amely tulajdonképpen a kör könyvtárhelyisége. Az avatáson Fodor Sándor akkori elnök mondott köszöntőt, Rác István ismertette Szamecz életútját, majd Csáki Imre, az Olvasókörök Országos Szövetségének elnökségi tagja mondott beszédet.³² 2007 tavaszán ugyancsak a susáni Szabadság Olvasókör udvarán a város nevében Almási István akkori alpolgármester és az egyesület tisztikara felavatta Szamecz Andrásnak, mint az olvasókör 134 évvel korábbi kezdeményezőjének Náray Sándor szobrászművész által alkotott mellszobrát.³³

Presztőczki Zoltán

²⁷ CSML HL Hmvhely Városi Tanács iratai II. 6198/1895. A Belügyminisztérium 1895. szeptember 20-án kelt, 77225. számú leiratában megsemmisítette a két rendkívüli közgyűlés határozatait, mert egyrészt a törvényhatósági bizottság a második közgyűlést a főispán jóváhagyása nélkül hívta össze, másrészt az „1886: XXI. t. cz. 2. §-ának, valamint a 47. § rendelkezéseivel ellentézik az hogy bizottsági közgyűlés – a törvényhatósági bizottság kebelén kívül álló egyén üdvözlésére hívassék össze...” A tárcá végül elrendelte, hogy a törvényhatósági közgyűlés döntsön a rendkívüli közgyűlésen elfogadottak törlesztéről, és a megsemmisítés tényének szabályszerű felterjesztéséről, aminek a testület az október 9-ére összehívott közgyűlésen eleget is tett (469/1895. k. gy.).

²⁸ CSML HL Polgári halotti anyakönyvek 664/1899.

²⁹ A részletes, de pontatlan adatokat („mint egyszerű szücsmester telepedett le városunkban”, „honvéd százados” stb.) tartalmazó nekrológot ld. Vásárhely és Vidéke 1899. júl. 23. 3.

³⁰ Vásárhely és Vidéke 1912. febr. 4. 1-2., febr. 6. 2. Néhaj Szamecz András emlékezete.

³¹ CSML HL A Hmv-i Tabáni Első Olvasó Népkör iratai. Guti Imre kérelme a Városi Tanácshoz, 1927. jan. 15.

³² Az emlékszoba-avatás meghívója, Csáki Imre előadásvázlata, valamint a szoborról és a kopjafáról készült felvételek a Szabadság Olvasókör birtokában. A szerző köszönetet mond Rác István kör könyvtárosnak, illetve Bozóki Antal elnöknek a fentebbi dokumentumok rendelkezésre bocsátásáért.

³³ <http://hodmezovasarhely.hu/cikkek/szamecz-andras-szobra-az-olasokor-udvaran-1384> (2007. márc. 18.)

A Mátyásföldi Evangélikus Kápolna és kazettás mennyezete

„Hogy a templom dombjára felkapaszkodtam, az utolsó forduló után elém tűnt a kis templom. Meglepődve álltam meg. A derült, erősen kék ég alatt pirosuló hegyek ésombok közé oly bájos természetességgel illett bele ez a kis dolog, hogy nem volt szavam, se gondolatom: csak néztem és gyönyörködtem.”¹ Annak idején, a körösfői templomdombon Medgyaszay István csodálkozott el e-képpen. Ám ha a mester itt minálunk a Mátyásföldön, a sarkon befordulna, a mi kis templomunk előtt bizonyára hasonlóképpen csupán ennyit tudna szólni: „csak néztem és gyönyörködtem”. Hisz’ az a kis evangélikus kápolna, amely úgy tartozik az életünkhöz, akár a lélegzet, és nap, mint nap elhaladunk mellette – legalább annyira ragyogó szépséggel tűnik elő, mint az idilli tájban a körösfői kicsi templom.

Jó érzéssel őrzöm az Újszövetség 1994-es kiadását, amelyet Blatniczky János (időközben nyugdíjba vonult) evangélikus lelkész, Jézus szavainak bejegyzésével ajándékként nyújtott át nekem gyülekezete nevében a Mátyásföldi Evangélikus Kápolnában egy szép vasárnap délelőttön, istentisztelet után. Többszörös szép emléket őrzök e napról. Ugyanis a házunk szomszédságában álló kis templom felújítá-

Az evangélikus kápolna

¹ „...csak néztem és gyönyörködtem” – Népművészet a gödöllői művésztelepen. Időszaki kiállítás a Gödöllői Városi Múzeumban 2004. március 6. – 2004. augusztus 29. Szerk.: Lábadai Károly. Felelős kiadó: Gaálné, dr. Merva Mária. Gödöllői Városi Múzeum. A kötet mottója Medgyaszay Istvántól.

si munkálataihoz annak idején a mi kerti csapunk szolgáltatta a vizet. Míg addig csak kívülről szemléltem az épületet, akkori „közös képviselői” minőségemben a kőművesmunkák befejezése után (a megszépült építmény felavatási ünnepére) a következő istentiszteletre meghívást kaptam, így végre feltártul előttem a belseje is. A csekélyke szolgálatért cserébe ilyen nagy tisztségben, szép ajándékban, mind-ezen felül testvéri szeretetben is részesültem, mégis a kis kápolnába érve ért a legnagyobb meglepetés. Ekkor láthattam meg ugyanis micsoda kincset rejt: egy csodálatos festett kazettás mennyezetet.

A Mátyásföldi Evangélikus Kápolna történetéről bővebben a XVI. kerület templomait bemutató füzetben² Blatniczky János lelkipásztor elmondása nyomán tudhatunk meg többet: „A mátyásföldi evangélikus fiókegyházat a gyülekezetalapító Blatniczky Pál szervezte meg a Cinkotai Gyülekezeti Ház építésével egyidejűleg, aki 1943 tavaszán kezdett temploma építéséhez. A Mátyásföldi Nyaralótulajdonosok Egyesületétől ajándékba kapott telek elcserélése adott lehetőséget arra, hogy az Erzsébet ligetben, a nyaralótelep legszebb helyén építhesse fel templomát. [...] Tervezője Sándy Gyula építész (1868–1953) volt. 1944 őszén még csak fala és a tetőzete készült el. Hiányoztak az ablakok, ajtók, padlózat, belső berendezés is. Székely stílusú mennyezete azonban a helyén volt már, amikor a háború vihára Mátyásföldet elérte. Isten kegyelméből, a szemben lévő házat földig leromboló bomba a templom pótolhatatlan értékű kazettás mennyezetét sértetlenül hagyta. A háború befejezése után a fiókegyház tagjai a templomot igyekeztek mielőbb használható állapotba hozni. 1949. május 22-én az évek óta otthont adó református templomtól búcsút véve tartották meg az első istentiszteletet. 1956. november 4-től Erzsébet liget épületegyüttese a szovjet főparancsnokságé lett, tisztí lakások céljára. A templomot az 1960-as évekig nem használhatták, tönkrement, ablakait betörték. Végül az egyházközség lebontatta, s egy az akkori Tanácsból kapott új telekre szállította át. Ifj. dr. Kotsis Iván építész (1919–1993) tervei alapján (Hevesi László kivitelezésében) nagyrészt külső segítséggel, egy kisebb, csak szélességében azonos méretű templom épült fel helyette, melyhez az eredeti épület tégláit, tetőszerkezetét és fakazettás mennyezetének jelentős részét használták fel. 1964. december 13-án szentelte fel Káldy Zoltán püspök.

A kazettás mennyezet részlete

² Budapest templomai – XVI. kerület. Budapesti Városvédő Egyesület Templomtörténeti sorozat VIII. Kiadja a Budapesti Városvédő Egyesület és a XVI. kerület Önkormányzata. Corvin Művelődési Ház. Bp., 2009. 38.

Az új templom alaprajza nyolcszögletű, de ez téglalapalakú belsejében csak az oltártérben érzékelhető. A régi torony négy fiatornyával nem épült fel. [...] A templombelső azonos a régi temploméval, eredeti jellegét tükrözi. Hossza 4 méterrel rövidebb, ezért a mennyezet néhány sor kazettája nem került helyére (a többször is előforduló elemekből hagytak el). A keresztirányban megmaradt 9 sor kazetta ma is a templom fő ékessége, melyet Scholz Erik festőművész (1926–1995) tervezett és festett meg. Az egy méterszer nyolcvan centiméter méretű kazettabetétek saktábla elrendezésben, magyaros motívumokkal és újszövetségi eseményekre utaló képekben az őskereszténység szimbólumait hordozzák. Felújításukat Szita István festőművész-lelkész végezte. A belső berendezés asztalosmunkáit Osztrólczy János mester készítette tölgyfából, a padok és a szószék szintén tölgyfából készültek. A szószék mellvédjén faragott Luther-rózsa. Az oltáron a lépcsős talpazathoz kiemelkedő monumentális tölgyfakeresztet még 1944-ben ajándékozta Blatniczy Pál esperes lelkész emlékére családja. A kereszt Lingl Károly asztalosmester munkája. A kis karzaton a régi harmónium. A falakon a kovácsoltvas lámpákat Krisztus-mo-nogram díszíti.”

A mátyásföldi kis templom – bár XX. századi épület – a kazettás mennyezetű templomok sorában is gyöngyszem. A magasban az ismert egyházi jelek sajátos dekorativitással tárulnak fel: a *Bárány*, az „*Is-tenszem*” – a Szentháromság jelképe, az *Oroszlán*, amely Márk evangélista alakját jeleníti, a *Kehely* – a protestáns úrvacsora jelképe, a *Kakas* – a hűség, éberség szimbóluma, a *Kereszt-Horgony-Szív* képlete – a hit-remény-szeretet keresztényi gondolatának képi kifejezése, továbbá a *Szőlő és Kenyér*. Jézusnak a kenyérről és borról az utolsó vacsorán mondott szavait és ottani cselekedeteit ismétlik meg liturgikus módon. A *Kezdet és Vég jele* – „*En vagyok az Alfa és az Omega, a kezdet és a vég, ezt mondja az Úr, a ki van és a ki vala és a ki eljövendő, a Mindenható*” (Jel 1,8). *Krisztus* – mint Kereszt, két oldalán 12 galamb alakjában a 12 apostollal. De a *Bűnbeesés* jelenete is, a csábítás eszköze, az *alma* és eszközlője, a *ki-gyó*, és sorolhatnánk a teljes palettát.

A templommennyezet díszítőelemei az iparművészet remekei. A vallási témák párhuzamában a népi-es kidolgozású darabokon növényi ornamensek, tulipánok, szívet formázó virágok, levelek, életfák rajzolódnak ki. A stilizált növényi elemekből összetett alapkoncepció rendszerint egy biztonságot adó töből – szívből, korszóból – kiinduló, szabadon kanyargó indára épül, ennek hajlataiból nőnek ki apró szárazon szimmetrikusan a levelek, virágok. A *Luther-rózsa* – az öt egyenlő szirmú virág, benne a szív és kereszt, a szeretet és megváltás jelei – az evangélikus egyház jelképének jelentését legrövidebben egy Luther korabeli vers foglalja össze: „*Rózsákon jár Krisztus híve, ha keresztet hordoz szíve*”.³

(A Mátyásföldi Evangélikus Kápolna megtalálható: 1165 Budapest, a Prodám és az Újszász utca kereszteződésében. Istentisztelet minden vasárnap reggel 9 órakor.)

Borka Elly

„Szülőföldem szeretlek” Első regionális honismereti vetélkedő a Felvidéken

Márciusban hirdette meg a párkányi székhelyű LIMES-ANAVUM Regionális Honismereti Társulás a fenti címmel a régiós vetélkedőt az alap- és középiskolások részére. Három témakörből lehetett választani 15–20 perces bemutatóval (power point prezentációval, vagy írásban és szóban) saját kutatás alapján: 1.) A szülőfalu vagy lakóhelyem története; 2.) A település szakrális emlékei (templom, temető, keresztek, kálvária, szobrok, stb.); 3.) A naptári év szokásai régen falumban vagy nagyszüleim falujában (a téli és tavaszi ünnepi szokások: vízkeresztől pünkösdig).

A szervezők örömmel látták a nagy érdeklődést a vetélkedő iránt a párkányi régió iskoláiból. A régiót ugyan nem határolták be, hisz a Szülőföld – a kis Haza – az nem egy szűk térképet jelent számunkra. Mégis ilyen szempontból ez az a vidék, ahol nem bővelkedünk a kijelölt témakörök felkutatott és publikált anyagával. S hogy vannak pedagógusok és diákok, akik hajlandók voltak a terepen kutatni, adatokat gyűjteni, ez a 2012. május 16-án Párkányban megrendezett vetélkedőn bebizonyosodott. Öt iskola (zselízi, kürti, muzslai, a kétyi Református Egyházi Alapiskola és a Párkányi Gimnázium) több csoportja, összesen 31 diák tartott 10–15 perces bemutatót, prezentációt a három témakörben. A szakmai zsűri tagjai voltak Bánhid Vajk, az Esztergomi Ferences Gimnázium történelem szakos tanára, Juhász Gyula, a Párkányi Múzeum vezetője és Dániel Erzsébet néprajzos.

³ Magyarországi Evangélikus Egyház, Internet Munkacsoport, 2003.

A vetélkedő résztvevői

országzerte már híressé és hagyománnyá vált „Megvalósult álom”-ról tartottak beszámolót és bemutatót: a kürti borfesztiválról, a kezdetekről (2008-ban volt először), és hívtak meg mindenkit az idei rendezvényre (július utolsó hétvégéjére).

A kétyi iskolások csakúgy, mint a többiek is nagy élvezettel számoltak be gyűjtőútjukról a néprajzi és helytörténeti témákban. Feltérképezték a település minden létesítményének történetét, eredetét, népszokásait, gazdag fotódokumentációval kísérve. A muzslai diákok a falu szakrális értékeit, a falu neves szülötteinek életét és oly történelmi emlékeket tártak fel, amiről eddig a faluban sem hallottak (pl. az 1878-as boszniai hadjárat helyi áldozatainak emlékműve eddig ismeretlen volt a helyi lakosok előtt is).

A párkányi gimnázium diákjai igen sokoldalú képet adtak a régió falvainak néprajzi, szakrális és történelmi témáiból. Ismertették a párkányi templom történetét, a bátorkeszi kastély és egykori birtokosainak sorsát, alapos ismereteket kaptak a hallgatók a szalkai népszokásokról, a kéméndi viseletről és szokásokról, a bényi templom történetéről és a fűri kastély hányatott sorsáról.

Valamennyi diák igen talpraesetten, alaposan felkészülve, saját kutatásai alapján és a pedagógusok segítségével dolgozta fel a kiválasztott témakört. Külön értékelendő, hogy pl. a népszokások bemutatásánál minden alkalommal emlegették az őseiket, akár egy fénykép vagy adatközlő, vagy missziós tevékenységről számoltak be, és büszkén tették hozzá, hogy hozzátartozójukról van szó. Többen a témakörükhöz kapcsolódva, még a tájegységük népviseletébe is beöltöztek. Az is igen értékes megnyilvánulás volt részükről, hogy sokszor az egykori – számukra már szokatlan – népszokáshoz hozzáfűzték saját véleményüket, melyből kiérződött az ősök értékrendje, erkölcsi magatartása.

A vetélkedőn nem volt rangsorolás, mert nem ez volt a cél. A szervezők pedig úgy érzik, hogy nagyon fontos az ilyen témakörrel foglalkozni a diákok körében, mert érdeklí őket, megszeretik a kutatómunkát, s ami a legfontosabb, megismerik és értékelik a múltat, s ezáltal jobban megbecsülik a hagyományt, a szülőföld vonzerejének alapjait. Ezen értékeket emelte ki a zsűri is, és külön köszönetet mondott a pedagógusoknak, akik ezt a plusz munkát a diákokkal felvállalták. A 31 diák felsorolása hosszú lenne, de az öt pedagógus neve ide kívánczok, hisz ő általuk kezdtek a diákok a helytörténeti kutatáshoz: Nagy Csilla (Zseliz), Molnár Tímea (Kéty), Pócs Krisztina (Kürt), Árendás Andrea (Muzsla), Mocsi Beáta (Párkány).

Valamennyi diák egy szép oklevelet és a köhígyarmati MAG Társulás jóvoltából egy kerámia kis-harangot kapott emlékébe, amely harangot az alig pár hónapja működő keramikus kör tagjai készítettek erre az alkalomra a résztvevőknek. Ezen kívül a szervezők jóvoltából minden vetélkedő diák és felkészítő pedagógus jutalmul részt vehetett Bugacon az augusztus 10–12-én Európa legnagyobb hagyományörző rendezvényén, a KURULTÁJ-on. Valamennyi iskola könyvjutalmat és a Szent Korona bemutatásáról szóló CD-t is kapott, a pedagógusok pedig szintén oklevelet s egy gyönyörű KURULTÁJ naptárt kaptak emlékébe.

A résztvevők kérésére jövőre folytatódik a honismereti vetélkedő, amelynek anyagát majd a LIMES – ANAVUM Regionális Honismereti Társulás készülő honlapján is ismertetik majd a szervezők. Tervezik, hogy kiadvány formájában is megjelentetik az írásban leadott dolgozatokat.

Dániel Erzsébet

Kertbarátok és dalkörösök a honismeret szolgálatában

Közhely, hogy a honismeretbe minden belefér; pl. Jászfákóhalmán az irodalom (itt született Katkó István író), a művészet (itt született Laki Ida festőművész), a természettudomány (itt is volt káplán Hegyfok Kákos meteorológus-pap), a történelem (Horváth Péter történész szülőhelye, akinek nevét a 49 éve alakult honismereti szakkör viseli), a teológia (Lékö Béla helyi születésű pap tanítóképzős tanácskönyveket írt), vagy a filmművészet (Szabó Szabolcs, a Vízipók-csodapók rajzfilmsorozat rendezője az itteni patikus fiaként született a faluban). És ezzel nem teljes a sor...

De segítheti-e a honismereti munkát más civil szervezet, amely a községben működik? Erre ékes példa a *Jákó Kertbarát Kör* és a *Népdalkör*. Mindkét szakkör a művelődési ház keretében alakult meg éppen 40 évvel ezelőtt, amikor művelődési ház igazgató voltam. „Helyzet volt”, mert a Vass Lajos-féle pávaköri mozgalom „tombolt” az orszáiban; sorra alakultak a népdalkörök, pávakörök; a Hazafias Népfőnt meg a kertbarát mozgalmat szorgalmazta. Az én munkám egyik fokmérője volt, hogy minél több csoportot tudjak alakítani és működtetni. Ha ehhez hozzászámítom, hogy Fodor Dénes ének-zene tanár, aki korábban népművelő volt, éppen akkor jött haza a falujába tanítani, Lukács István Hazafias Népfőnt elnök pedig maga is nagy mezőgazdasági múlttal rendelkezett redemptus gazdaként, malmos családból származott, akkor már nem is kérdés, hogy mekkora lehetőség volt a kezünkben.

Fodor Dénes sokat segített a pávakör megszervezésében, melyben segítségünkre volt, hogy a tsz-be kényszerített gazdák menekültek a tanyáról, nem volt már értelme ott lakni, ők viszont még jobban igényelték az együttélést, az együtténeklést, mint a falusiak. Volt is akkor 30-40 tag a dalkörben! A vezetőnek már akkor komoly zenei múltja volt: 1952-ben – 12 évesként – hegedült az iskolai úttörőzenekarban, az éppen akkor itt járt Kaposi Edit¹ pedig mozgófilmre vette az e zenére táncoló jákóhalmiakat. Amikor az egyik jászberényi táncos egy pályázathoz népzenei hagyományokat keresett Jákóhalmán, a karnagy úr máris mondta, hogy hol fogja megtalálni ezt az anyagot. A mozgófilm több kimerevített kockája ott látható a könyvben, mely a pályázati anyagból született.²

Fodor Dénes nem tétlenkedett akkor sem, amikor egyszer betegsége miatt több napos otthonlétre kényszerült; nagyanyjától – Tóth M. Lászlónétól – népdalokat kezdett gyűjteni. Végül 250 különböző népdalt, variációt gyűjtött össze, melyet aztán természetesen megbeszélte a tagokkal, azok is finomítottak a szövegen és előjöttek új verziók is, aztán előadták. Amikor a pávakör létrejött, a honismereti szakkör már közel egy évtizede működött. Ott voltam gimnazistaként, amikor a szakkörben 1966-ban régi népdalokat, katonadalokat adtak elő hadastyánok. Ezeket magnóra vették, melyeket Fodor Dénes lekotázott és máris lehetett énekelni, hogy: „*Vájon ki találta azt ki, hogy vasutat kell csinálni, azon jár el a gőzkocsi, ki a regutakat viszi. Viszi-viszi Nagyváradra, nagyvárad kaszányába...*” Aztán lehetett énekelni pl. az abasári katona- és bordalfesztiválon. A dalkör vezetője a Déryné-díj és a megyei közművelődési-díj birtokosa, s szinte megszakítás nélkül ma is ő vezeti a kört, mely megkapta a Jászfákóhalmáért plakettet.

Na jó! – mondhatjuk, hogy a népdalkörök honismereti tevékenységet is folytatnak, de hogy jön ide a kertbarát kör? Az alapító vezető maga is komolyan kertészkedett, de négy év után meghalt, Tóth Andorné követte, aki egy évtized után idős kora miatt lemondott, majd néhány évvel később meghalt. Az alakulás után másfél évtizeddel egy agilis fiatalember került a kör élére Vámos László agrármérnök személyében, aki hazajött Abaújból, és igen komoly pezsgést hozott a kis csapat életébe, mely nem is volt akkoriban olyan kicsi, 50–60 tagja is volt még a '80-as években. Egyrészt nagyobb volt akkor az igény ilyen kis közösségekre, mint ma, másrészt pedig bejegyzett egyesületek, pl. gazdakörök nem működhetek, így az ilyen művelődési ház keretében tevékenykedő csoportok vitték a vállukon az érdeklődők gondjait.

Már az is nagy dolog volt, hogy a tévé Ablak című műsorából ismert Bálint gazdával jó barátságban volt, így rendszeresen lejárógtak nejevel Pestről különböző rendezvényekre – és itt a találkozási pont. Milyen rendezvényekre? Laci kitalált közel negyed évszázaddal ezelőtt két olyan programot, amely azóta is minden évben megrendezésre kerül. Az egyik farsangkor a *pampuska verseny*, a másik szeptemberben a *termékbemutató*; s bizony mindkettőnek komoly honismereti szerepe is van.

¹ Minő véletlen: Kaposi Edit éppen az említett későbbi pávaköri mozgalmat elindító Vass Lajos felesége volt.

² *Kocsán László: A jászági hagyományokról. Bp., 2003.*

A termékbemutató mindig azért van szeptember elején, mert akkor elkezdődik a tanítás, és a gyerekek hadd ismerkedjenek a természettel. Erre persze lehet azt mondani, hogy láttak már falusi létükre kukoricát is, meg almát is, de ez nem teljesen így van. Egyrészt azért nem, mert a mai gyerekek bizony sokkal kevésbé ismerik még falun is mindennapjaink növényeit, de itt egyébként sem csak „közönséges” növények vannak bemutatva, hanem ezeknek a régi magyar változatai is. Ha azt mondom: *bagóca*, akkor nem biztos, hogy mindenki tudja, hogy az micsoda. Ha azt mondom: *puttyogó borsó*, akkor valami már rémlik, hogy egy hüvelyesről van szó. Ha meg azt mondom: *csicséri borsó*, akkor, ha másért nem, beugrik az óvodás mondóka: „*Csicséri borsó, bab, lencse...*” Bizony, ugyanarról a növényről van szó, melyet mi gyerekkoromban csak bagócának ismertünk, meg puttyogó borsónak, mert ha összenyomták a hüvelyt, akkor puttyant, mikor szétszórta a benne lévő két magot. Aztán sikerült kinyomoznom, hogy csicséri borsó a hivatalos neve. Mindenkinek a tanyán volt a kertjében bőven, hiszen finom és egészséges füstölt kolbásszal megfőzve. És megint itt a találkozási pont: a kertbarátok által termelt bagócából készült a bagócaleves parasztosan kolbászkarikákkal. Szakköröseink ott főzték a budai várban, a Kapisztrán téren a Huszárkonyha rendezvényén, aztán meg a jászberényi Margit-szigeten a népi ételfesztiválon. Nyertünk is vele egy különdíjat.

A másik nagy sikerű kertbarát rendezvény a *pampuska* verseny. A pampuskát más vidéken fánknak nevezik. Az volt az elgondolás, hogy amit megtermelnek a kertbarátok, abból ételeket is lehet csinálni. Mi kell a pampuskához? Liszt, olaj, lekvár stb. Ezek mind növényekből készülnek. Bálint gazda meg nem egy alkalommal jött a nejével zsúrizni. Még a könyvében is megemlékezik róla.³ Közel másfél évtizede Nagy Dezsőné Magdi vezeti a kört, szintén mezőgazdasági képzettséggel, miután Vámos Laci is meghalt, de a hagyomány maradt. A kör meg a mostani vezető meg kapja az elismeréseket.

Ezzel a kis írással egyben megemlékezni is kívántam a két szakkör négy évtizedes fennállásáról, melyet természetesen mindkét esetben megünnepeltünk az év második felében.

Fodor István Ferenc

Az évszázad aszújának tudós kutatója

Balassa Iván nem véletlenül választotta Sárospatakat, amikor 1955-ben kényszerűen lemondott a Néprajzi Múzeum főigazgatói posztjáról. Sárospatakon többek közt a hegyaljai szőlő- és borkultúra vizsgálata során kristályosodott ki benne, hogy a borkészítésben a korai rétegek története után egységesülő gazdálkodási kultúra alakult ki a többnemzetiségű területen. A sárospataki, majd tokaji, tállyai és más környékbeli mezővárosok protokollumai 1572 óta magyar nyelven és egymáshoz hasonlóan szabályozták a szőlőművelést, borkészítést és a borkereskedést, ami az egységesülő Tokaj-hegyaljai borvidék kialakulásának alapját jelentette.

Már első terepgyűjtései, majd kérdőíves kutatásai középpontjában a szőlő és borkultúra állt. Mind ezt jól mutatják az Erdőbényén 1956 őszén készített fotói, amelyek az évszázad egyik legjobb aszújának készítését örökítették meg, bár erről akkor még nem tudhatt. Érdekes véletlen, hogy 1956 forrongó Budapestje és a Néprajzi Múzeuma helyett – mintegy kárpótlásul a sorstól – az évszázad aszúja készítési munkáinak lehetett szemtanúja és dokumentálója.

Észak-kelet Magyarország egyik híressége, hungaricum a *tokaji aszú*, ami a reformáció magyarországi terjedésével egy időben emelkedett világhírnévre. Termelői, élvezői, dicsőítői és híreinek emelői között a református egyház is jelentős szerepet vállalt. Nemcsak a hegyaljai fálvakat és a nagyszámú mezőváros reformátusságát, a reformátor lelkészeket, hanem magát Sárospatakat és híres kollégiumát is ide kell érteni. A legjövődelmesebb, legértékesebb ingatlan a szőlőbirtok, a pince és a pincék mélyén az un. gönci hordókban érő kiváló évjáratok voltak.

A természetes desszertbor, a tokaji aszú esetében nemzeti büszkeségünk és a magyar kulturális örökség részei a kiváló évjáratok. Kétszáz évre visszamenően ismerjük a tokaji aszú évjáratainak minőségét. Nem véletlen, hogy a borász szakma is tabuként, suttogva emlegette az 1956-os kiugró évjáratot, amelynek a XX. század aszúi között az 1949-es, az 1972-es és a 2000-es évjáratok mellett a helye. Ezek az említett aszúk számos díjat és aranyérmet hoztak el külföldről. Sőt az 1972-est még az évszázad aszújának is titulálták, míg az 1956-osról szemérmesen hallgattak, mi több, egyszerűen elhallgattak.

³ Bálint György: Késérédes éveim. Bp., 2003.

Ugyanis amire kialakult ez az aszú, vagyis az 56-os forradalom időszakában szüretelt szőlőből bor lett, már 1956 végét írták, amikor az új politikai rend lassan, de visszatartóan elhatárolódott a forradalom eszményétől, és ezzel együtt a kiválóan ígérkező aszútól is. Mire a kiemelkedő minőségű aszú a kiválóságát megmutathatta, addigra már az évjáratát is meghazudolták, és 1957-es évjáratként tartották számon.

A rendkívül kedvező korabeli meleg őszi időjárás segítette elő a kiváló aszú kialakulását, amint azt Balassa Iván ez időben készült fotói is mutatják. A nyári melegek szeptemberben is folytatódtak, pl. szeptember 2-án 32 Celsius fokot mértek, és még utána is tíz napig kánikula volt. Szeptember 20-a után a hőmérséklet ismét 25–26 fok körüli lett. A meleg a hónap végén még tovább emelkedett a hőmérséklet, országszerte 25–28 fokra. Október első napjaiban tovább folytatódott a szokatlan nyári meleg, október 4-én lehűlés és kiadós országos esőzés volt, majd száraz periódus következett, ami az aszúsodás és a töppedés nagymértékű kialakulásához vezetett.

Most, az éppen 95 éve született Balassa Iván Tokaj-hegyaljai kutatásainak archiválása során derült ki, hogy a sárospataki múzeumigazgató szemtanúja volt a híres 1956-os aszú szüretelésének. A fentiek figyelembevételével mit árulnak el Balassa Iván 1956 őszi szüreti-szőlőfeldolgozási fényképfelvételei a Magyar Mezőgazdasági Múzeum általa alapított Munkaeszköztörténeti Archivumban? A 11014. számú kartonon lévő képet Erdőbényén készítette 1956-ban. A filmnegatívot a Rákóczi Múzeumban F. 2092-es számon leltározta be. Ezt a pozitív nagyítást 24x36-os negatívról elkészítve 1964. november 28-án ismét beletárolta a Munkaeszköztörténeti Archivumba, az eredeti felvétel készítése után majd nyolc évvel. Érdekesnek találta a felvételt még egyszer, a munkaeszközök és munkaeljárások miatt ismét beletárolva megőriztetni. Az általa és Wellmann Imre történész, a másik főigazgató-helyettes által kidolgozott tárgyi- és iratanyagra vonatkozó múzeumi szakmutató szerint a kitöltött leírókarton a 4801-es számszám alá esett, mint a fényképen is látható kád. Ugyanis a szakmutató lényege az volt – ami végül is nem valósult meg egységesen –, hogy egy adott számszám alatt a múzeumban levő eszköz, irat-dokumentum és műtárgy egyaránt visszakereshető legyen. Az egyik képen a nagy kád mellett álló fiatalasszonyok várják az újabb puttonnyi szőlőt a zúzóbotl való összetörésre. A képen még kötéllal vállra rögzíthető hátputtonnyal is látható, Tokaj-hegyaljai típus, ami nem olyan magas és mély, mint a nyugat-európai, és ennek megfelelően kisebb űrtartalmú. A két asszony mögött a szárazon rakott, a szőlőből kapáláskor kikerülő kövekből rakott támfal, terasz húzódik, amit egykor nagy szaktudással a meczenzéi munkások építettek. Az említett kép leírását a Balassa Iván a következőképpen fogalmazta meg a múzeum leírókartonján: *„A föld végében vagy a szedőhelyen áll a nagy kád, melybe összegyűjtik a szőlőt, míg a szekér jön a fennállóval”*. Ezzel a módszerrel a saját gyűjtéseiből sokat átmentett a Mezőgazdasági Múzeum Munkaeszköztörténeti Archivumába. Ez az általa 1962-ben létrehozott archivum az országos méretű múzeumi tárgydokumentáció és az impozáns méretű ikonográfiai gyűjtemény révén európai hírűvé vált, és hozzájárult Balassa Iván szakmai kitüntetéseihez, így pl. a Herder-díj elnyeréséhez 1980-ban.

A 1018. archivszámú beletárolt karton pozitív képnagyítása, amelynek eredeti negatívja is a sárospataki Rákóczi Múzeumban található, tárgyleírásának 1964. november 28-án a következőt adta meg, írógéppel kitöltve a szövegmezőket. *„Előkészület a taposáshoz. Előtérben az edények, kád, kádicska, hordó livóval. A kád szélén a kiterített taposósák.”* A kép tanúsága szerint a lőcsös parasztszekerről éppen rakodják a mustnyeréshez szükséges fent említett eszközöket. A taposókád önálló három falúval rendelkezett, de a kifolyólyukát a kádicska fölé helyezték, hogy a kitaposott kifolyó mustot összegyűjtsék benne. Az 11021 archivszámú beletárolt kartonon a taposás munkamenete látható, hegyaljai puttonnyal, gönci hordóval (136,4 liter) és tőtikével

Szőlőtaposás Erdőbényén
(Balassa Iván felvétele, 1956.)

(*livóval*). A kádban álló taposó hagyományosan mezitláb végezte a munkát, jobb kezével támaszkodik, és fogja az összezsavart végű ritkaszővésű taposózsákot, ami a kitaposott mustot átengedte, de a magokat, bogyóhéjat visszatartotta. A színmust a taposás végén így készült el, a zsákban maradt bogyóhús, héj és mag, kocsánymaradvány került a másodfokú minőségnek számító présmustnak, vagyis a prés által kinyomott mustnak.

Balassa Iván a muzeológiai pontosság, a munkák rögzítése közben nem tudta, nem is tudhatta és sejtette, hogy egy különleges, és később még politikailag kényes aszúbor születését rögzítette, amely a XX. század egyik leghíresebb aszúborra lett. A forradalom 50. éves jubileuma alkalmából, a szerző javaslatára, a fegyveres testületek fogadásán ezzel az aszúborral köszöntötték az ünnepet.

Csoma Zsigmond

Anekdotalgyűjtemény előben

Czinkotay Frigyes 80 éves

Egy esős tavaszi napon kerestük fel Tarczy Péter újságíró barátommal kaposvári otthonában az idén 80 éves Czinkotay Frigyeset. A festőművészként is ismert állatorvos a mai napig gyakran kezébe veszi az esetet. A több mint negyven éve profiként számon tartott alkotó: 1969 óta tagja a Képzőművészeti Alapnak, ill. jogutódjának, a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének. Sokoldalú műveltség, szerteágazó érdeklődése mindig megvédte művészi és emberi autonómiáját. Temperamentumos, élénk taglejtésekkel kísért beszédmodora, szangvinikus vérmérséklete, a renddel és nyugalommal építő képeit ellenpontosza.

Czinkotay Frigyes: *Önarckép*

magyar képzőművészeti iskola hagyományai nyelvén tanulta meg a magáét, a somogyi dialektus érződik rajta. Ugyanakkor az önálló művész szabadságával nyúl minden témához, amikor fest. Stílusa és tárgyi gazdagsága eredetiségének bizonyossága.

Ha el is hagyta a szülőföldjét és idegen tájakon barangolt, Párizsban, az Adria partján, vagy a rozsmezők szabdalta lengyel lankákon, mindig hazahúzta a szíve. A kaposvári lakás csendjében élvezettel hallgattuk életének csapongva előadott emlékeit. Két világhíró kaposvári születésű mester nagy valószínűséggel eddig nem közismert történeteit is megosztotta velünk.

Gyermekkoromtól sokat faggattam Rippl-Rónairól nagyanyámat és édesanyámat is. Anyai ágon ugyanis rokonságban voltunk a Rippl-Rónai által nagy tehetségűnek tartott somogyi festővel, Balázs

Kétségtelen karakter, imponáló egyéniség, élvezettel hallgattuk mi is régi történeteit neves és hétköznapi emberekről, főleg Kaposvárhoz és Somogyhoz kötődő néhai lelkekről, azok emberi gyarlóságáról, esendőségéről. Meg is jegyeztük, hogy ezeket a történeteket és azokat, amelyek nem kerültek idő hiányában szóba, érdemes lenne kötetbe szerkeszteni. Kétségtelen könyvsiker lenne az anekdotalgyűjtemény. Szóba került itt Szabados bácsi, a címfestőmester, de ugyanakkor a világhíró festőművész, Martyn Ferenc is, Takács Gyula, Fodor András, Michel Gyarmathy és Czinkotay rokona, Balázs János, valamint Miha Nándor, a nagyszerű plakátművész. Völgyi Dezső, Gerő Kázmér, Ungvári Károly vagy Szász Endre. Mind-mind olyanok, akik beírták magukat a tágabb vagy szűkebb haza művészettörténetébe.

A szordínós tájképeket alkotó Czinkotay a somogyi világ lelkét gyakran frappánsan megörökítő képeivel állít emléket a szűkebb hazának, a szülőföldnek, a kaposvári Csikász-háznak, a Róma- és Lonka-hegynek, a tavaszi Ivánfának, a téli Kecel-hegynek, a Zselicség részletgazdag világának, vagy akár távolabbra is tekintve a fonyódi Huszka-háznak. A kaposvári festészet tárgyi- és színvilága tagadhatatlanul jelen van képein. E

Jánossal, valahogy ez is a piktúra felé irányított. Rippl a Róma-dombi villát 1908-ban árverés útján vásárolta meg Kaposvár szélén a szőlősgazdák övezetében, parkos ligettel körülzárt emeletes nyaralóépületet gazdasági házakkal, szántóval és legelővel. Kész művészpáradicsom volt már. Gundy György pesti operaénekes ízlése nyomán formálódott 1868-tól, negyven éven át. A Róma Villa nevet is Gundy adta neki, mivel a ház a Róma-hegyen áll. Rippl-Rónai 1908-ban 10 holdas birtokos gazda lett. A későbbiek során még négy hold szőlőt és szántót vett hozzá. Tehenet, birkákat, lovat, szamarat, méheket, kutyát tartott. A ház udvarában sok baromfi, pulykák, tyúkok, kacsák, az istállóban borjak, az ólban sertések. A gazda ízlése szerint ültetett nyíres, mogorós és szőlő. Kedvenc virágai a ciniák és a szalviák voltak. A parkot falusi barokk szobrokkal népesítette be, s a ligetes fűvön találjuk a hajdan vendégeskedő Medgyessy szobrait is. A park is Rippl műve volt: színes egyéniségét átvitte a tájba. A Mestert idézi ez a műzsai liget, itt a zselici rengeteg lankái között. A Tatár nevű csacsi húzta fogat nemcsak a bevásárlást szolgálta, de a gyerekeket az akkor még horhos dűlőúton szállította az iskolába.

A Mester később Mosdóson egy szabadiskolát szeretett volna létrehozni 1919-ben, s pár hétig itt tevékenykedett a Kaposvárott nála vendégeskedő Medgyessy Feri bácsi is, aki több kis szobrot faragott a villa kertjében, melyeket a műteremmel alakított pajtában készített. Szinte legendákat meséltek Rippl malaclopós, pipázó, ezüsthajú, zömök alakjáról. Kaposvár város vezetői már a halálakor is tudták, hogy „halhatatlan” fiát veszítette el. Arcáról két maszkot, kezéről, amely oly könnyedén kezelte a pasztellt, gipszmásolatot készítettek.

Martyn Ferencel történt megismerkedésem fivérének, dr. Martyn Róbertnek köszönhető. Az ötvenes években Martyn Feri bácsi is itt tartózkodott, csendéletet festett a kertben, aztán lovat, hiszen tulajdonosként ő is itt gazdálkodott. Egyik alkalommal, Ungvári Károllyal kerestük fel, tanácsait, segítségét kérve, hogy „válogasson” képeinkből, véleményét kérve, hogy melyiket küldjük be a megyei tárlatra. El kell mondanom, hogy Feri bácsi egész életében figyelemmel kísérte az itteni képzőművészeti munkát. 1966-ban Kaposvárott rendezett első önálló kiállításomat is ő nyitotta meg, s egyik mondata végigkísérte életemet: *„Húsz esztendeje, mióta figyelemmel kísérem Czinkotay Frigyes múltját és fejlődését, úgy érzem és vélem, számára a festés egyet jelent az élettel, a mindennapok realitásával, a magától való természetességgel. Vallomás önmagáról, kifejeződés, közlés környezetéről. Mindezek előtt valami vonzó, olykor nyugtalan és izgatott, gyakran egy árnyalati melankóliával elszínezett ragaszkodás a szülőföldhöz, Somogyhoz.”*

Többször fölkerestem nyári rezidenciáján, Balatongyörökön is. Simándy Józsefékhez közel, természetesen falal védett nyaralójában lakott, a Csont Ferenc utca 4. szám alatt. (Martyn ápolta a helyi temetőben díszsírhelyen nyugvó Csont Ferenc emléket.) Baráti köréből nála ismertem meg Bizse Jánost és Simon Bélát is. Megjegyzem: Martyn is zsugori volt a maga módján, egyik alkalommal Kaposvárról levittem Pécsre autómmal és 2 forintos kefirrel kínált meg. Utána elmentem egy vendéglőbe megvacsorázni. Már nagyon beteg volt, de még hallhattam útmutatásait. Terveiről beszélt, próbálta a halált munkával elűzni. Rövidesen, 1986 egy tavaszi napján meghalt. A pécsi városi izraelita temetőbe helyezték örök nyugalomra. Ránk hagyta az európaiságot, hiszen nemcsak Pécsen, Kaposváron, Tatán, Szombathelyen, de Ruenban és Dublinban is hirdetik munkái Európához való tartozásunkat.

Matyikó Sebestyén József

Szilárdfy Zoltán 75 éves

Dr. Szilárdfy Zoltán székesfehérvári egyházmegyei római katolikus áldozópap, Henszlmann- és Fraknói Vilmos-díjas művészettörténész, tanár, műgyűjtő, a szakrális ikonográfia kiemelkedő hazai tudósa hetvenöt éve, 1937. november 6-án született Budapesten. Teológiai tanulmányait 1956-tól 1961-ig a szegedi Hittudományi Főiskolán végezte. Tizenkét év kápláni szolgálat után, 1973-tól 1993-ig Káloz község lelképásztora volt. 1981-ben művészettörténési diplomát szerzett az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. 1985-ben elnyerte az egyetemi doktori címet. Kutatási területe a keresztény kultusztörténet és ikonográfia, különös tekintettel az ókorra és a Tridentinumot követő barokk évszázadokra. Publikációs munkássága igen jelentős: szakfolyóiratokban (*Művészettörténeti Értesítő*, *Műemlékvédelem*, *Confessio*, *Vigilia* és mások) 1968 óta számos írása jelent meg, hat önálló kötet fűződik nevéhez, valamint nagyszámú tanulmánykötet, kiállítási katalógus tükrözi munkásságát. 1989-től a Magyar Képzőművészeti Főiskolán, majd Egyetemen a keresztény ikonográfia óraadó tanára, 1990-ben az ELTE, majd több félétven át a Pázmány Péter Katolikus Egyetem meghívott előadója volt.

*Bihari Puhl Levente: Szilárdfy Zoltán portréja
Fra Angelico motívumokkal*

szemináriumi évek alatt még a híres néprajztudós, Bálint Sándor is meglátogatta, akit lenyűgözött a kis-pap Szilárdfy gyűjteményének gazdagsága. A hosszú évtizedek alatt felhalmozódott, páratlan értékű szakrális művészeti gyűjteményét 2009-ben a Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeumnak adományozta. Ezzel a múzeum nemcsak duplájára emelte őrzött műtárgyai számát, hanem nemzetközi hírnév-re is esélyt adó nagybecsű, tematikus gyűjteménnyé válhat.

2011 szeptemberében, a Szakrális Művészetek Hete keretében a Magyar Nemzeti Múzeum kupola-termében láthatta a nagyközönség Szilárdfy Zoltán magángyűjteményének legszebb darabjait: ikonokat, barokk grafikákat, apácamunkákat, porcelánokat, a magánáhitat tárgyi emlékeit. A tárlathoz kapcsolódóan Szilárdfy Zoltán előadást is tartott *A szakrális és profán művészet találkozása egy jubiláns pap gyűjteményében* címmel. Aranymiséjét 2011 júniusában tartotta a pomázi katolikus templomban. Pomázhoz erős szálak fűzik: itt élt Morvaországból származó szeretett dédanyja, édesanyja családja, és maga is itt nevelkedett.

Születésnapján külön szeretettel köszöntjük a Honismeret hasábjain, mint hűséges szerzőt és olvasót, aki számos kiváló írásával tisztelte meg az elmúlt évtizedekben a folyóiratot, köztük a családja 1848-49-es hagyományait bemutató visszaemlékezésével (Honismeret 1999. XXVII. évf. 4. szám 48–53.).

*Üdvözlünk szívünkben, jó lelkipásztorunk,
Tiszteletedre ma szép koszorút fonunk.
Szép koszorút neked, kit a nagy szeretet,
Az irgalmas Isten közénk helyezettett.*

Hetvenötödik születésnapján Isten áldásával jó egészséget és további töretlen alkotóerőt kívánunk a Tanár úrnak!

Szilárdfy Zoltán főbb művei: Barokk szentképek Magyarországon. Corvina Kiadó, Bp., 1984.; Barokk kori kisgrafikái ábrázolások magyarországi búcsújáráshelyekről. Egyetemi Könyvtár, Bp., 1987 (Tüskés Gáborral és Knapp Évával közösen); A magánáhitat szentképei a szerző gyűjteményéből I. 17–18. század. (Devotio Hungarorum 2.) Néprajzi Tanszék, Szeged, 1995.; A magánáhitat szentképei a szerző gyűjteményéből II. 19–20. század. (Devotio Hungarorum 4.) Néprajzi Tanszék, Szeged, 1997.; Ikonográfia – kultusztörténet. Képes tanulmányok. Balassi Kiadó, Bp., 2003.; A magánáhitat szentképei a szerző gyűjteményéből III. Alkalmazott szentképek 16–21. század. (Devotio Hungarorum 12.) Néprajzi Tanszék, Szeged-Bp., 2008.)

Vasvári Zoltán

KÖNYVESPOLC

BICSOK ZOLTÁN – ORBÁN ZSOLT:

**„Isten segedelmével udvaromat
megépítettem...”**

Történelmi családok kastélyai Erdélyben

Figyelemreméltó, méretében is monumentális könyv jelent meg nemrég a Gutenberg Könyvkiadó gondozásában Csíkszeredában. Két fiatal székely történész, Bicsok Zoltán és Orbán Zsolt megalkotta a történelmi Erdély kastélyainak naprakész leltárát, Erdély nagy kastélykönyvét. Több mint egy évtizedes levéltári gyűjtőmunka és többszöri helyszíni terepbejárás eredményeként egy 640 oldalas, gyönyörű képekkel gazdagított összegzés született meg. Már az alcím is jelzi, hogy a szerzők az építészeti emlékek mellett az erdélyi nemesi családok történetére is nagy hangsúlyt helyeznek, a kötet egyben erdélyi családtörténet is. A kastélyokat is családonkénti csoportosításban mutatják be, így érzékelhető az egyes familiák egykori vagyoni helyzete, jelentősége.

A szerzőpáros csupán a történeti Erdélyre, és nem az 1920 után tágabb értelemben Erdélynek nevezett elcsatolt területre fordította figyelmét. Ez a terület ugyanis nemcsak földrajzilag, de politikai, kulturális és gazdasági szempontból is jól elhatárolható egységet alkotott, s nemessége is zártabb világban élt. A részletes ismertető előtt két remek tanulmány ad segítséget a múlt megértéséhez.

„Akire több bízatik, az többről tartozik számat adni.” – *Könyv az erdélyi nemesség múltjából* címmel Bicsok Zoltán nagyon érdekesen mutatja be az egyes nemzetségek megtelepedését Erdélyben. A honfoglalás kori öt nemzetséghez az első évszázadokban további 16 társult, így 21 ősi nemzetséget kötnek Erdély területéhez, köztük a ma is élő losonci Bánffy vagy a bethleni Bethlen családokat. A XVII. század elején kezdődött meg a grófi címek adományozása, s nagyjából ugyanebben az időben történik az első markáns különbségtétel a főrangú nemesek és a köznemesség között. Erdélyben 66 ezer nemesi rangú személy élt, a lakosság mintegy 5 százaléka. Ezek elsőprő többsége azonban ún. „hétszilvafás nemes” volt. Másik fontos helyi sajátosság, hogy itt nem alakultak ki olyan hatalmas birtokok, mint a királyi országrészen. A fejedelemség kori Erdélyben mindössze 6-7 családból állt az a szűk elit, akiknek birtokai szerényen, de hasonlíthatók voltak a magyarországiakhoz. Ők a már említett két ősi család mellett a körösszegi és adorjáni Csáky-, az apanagyfalusi Apafi-, a hallerkői Haller-, a hadadi Wesselényi- és a gőncruszkai Kornis-családok.

A szerző hangsúlyozza az erdélyi nemesség művelődéspártolói, kultúrafenntartói tevékenységét. Több értékes könyvgyűjteményt is kiemel, melyek azonban sajnos nagyrészt az enyészetre lettek. Tárnyalagosan szól a nemesség „vétkeiről” is, az olcsó román munkaerő betelepítéséről és a magyar földek román kézbe adásáról. A XX. században több nagy csapás érte az erdélyi birtokosokat, melyek e társadalmi osztály csaknem teljes eltűnéséhez vezettek. Már az 1921. évi földbirtoktörvény is megtörte a magyar birtokos réteg gazdasági erejét, az 1945. évi földreform azonban kifejezetten kisebbségellenes volt. 1948-ban államosították a még meghagyott bir-

tokokat is, egy évvel később pedig elhurcolták és kitelepítették a földbirtokosokat. Az erdélyi nemesség fégyelmezten és méltósággal viselte a megaláztatást. A kényszerlakhely (D.O.) rendeletet csak 1963-ban hatálytalannították. Ezt követően a fiatalabb nemzedék legnagyobb része nyugaton keresett menedéket.

Orbán Zsolt *Támpontok az erdélyi kastélyépítészeti tanulmányozáshoz* címmel az erdélyi kastélyépítészeti korszakait veszi sorra. A kastélyépítészeti első erdélyi csúcspontja a XVI-XVII. század, amikor késő reneszánsz stílusú várkastélyok egész sora épült. A reneszánsz és a barokk is csak megkésve jutott el az elszigetelt Erdélybe. A XIX. század második felében a historizmus szellemében építették fel vagy alakították át a kastélyokat. A szerző kitér a kastélyok pusztulására, romlására is. Először a háborúk, felkelések, szabadságharcok (1658-62, 1703-11, 1784, 1848-49) okoztak pusztítást a nemesi otthonokban. Ezeknél is nagyobb csapást jelentett azonban a XX. század. A második világháború során több kastély is súlyos károkat szenvedett, értékes műkincsek tűntek el. Ami megmaradt, azt a hatalomra kerülő kommunista rendszerváltás tüntette el. Jobb esetben csak a falaz bűtorok, festmények, könyvek estek áldozatul, a díszek közé új intézményi költöztettek, de az épület megmaradt. A magyar arisztokrácia eltűnésével azonban a kastélyaik is gyorsabb vagy lassabb pusztulásra ítélték.

A könyv fő része az Apafakitól a Wesselényiekig 61 nemesi család 134 erdélyi kastélyát mutatja be, több mint ezer színes képpel, mintegy száz címeres pecséttel és korabeli levélrészlettel illusztrálva azt. Először a nemesi családok történetét tárgyalják, bemutatva legfontosabb tagjait, méltatva érdemeiket, ismertetve fontosabb birtokaikat, rangjuk, kiváltságaik megszerzését és leírva címerüket. Néhány esetben azonban elterelt ettől, ugyanis vannak olyan személyek, akiknek életútja kifejezetten egy-egy épülethez kötődik, őket az illető kastély leírásánál mutatják be. Például Bethlenszentmiklós felépítése nem választható el Bethlen Miklóstól, a szomorú sorsú Árva Bethlen Kata élete pedig az olthévi kastélyhoz kötődik.

A kastélyok leírásánál a kötet taglalja a birtok megszerzésének idejét és körülményeit, az építkezés fázisait, bemutatja az építőket, mestereket és művészeket, részletesen ismerteti az épületet és a hozzá tartozó melléképületeket, a parkokat, az ingatlan sorsát az államosítást követően, illetve annak jelenlegi helyzetét és állapotát.

E nemesi otthonok tanúi voltak Erdély zivataros történetének. Az épülő, szépülő kastélyok a békés, míg a pusztulás, romlás a háborús, zűrzavaros évekhez kötődnek. Az utóbbi 60-70 év fordított ezen a tendencián. Békeidőben is fokozatosan pusztulnak az erdélyi kastélyok, többnyire tudatosan, eltüntetve a magyar örökség nyomait, vagy sorsára hagyva, a műemléki helyreállítás hiánya miatt. Ez a pusztulás sajnos felgyorsult az utóbbi két évtizedben, amikor a korábbi használatok kiköltöztek, s a kastélyok magukra maradvá dacolnak az időjárás viszontagságaival vagy az új foglalkozásokkal. Először csak a

tető szakad be, majd ahol már nincs tető, a falak is ázni, repedezni kezdenek, míg végül összeomlanak.

A könyvben bemutatott kastélyok jelenlegi állagáról szubjektív felmérést készítettem. A 134 kastély közül 21 kiváló állapotú, a közelmúltban lett felújítva, s további 32 is jó állapotú. A legnagyobb rész, 43 db közepes, elfogadhatónak minősül. Rossz állagú, veszélyeztetett 27 db van és teljesen romos további 11. Ezek csaknem menthetetlenek. Az eredmény talán nem is olyan tragikus. E felmérés azonban nem ad teljesen reális képet, mert az utóbbi időben felújított kastélyok között több kisebb, művészeleg kevésbé jelentős is van, míg a romként emlegetettek között találhatók olyanok, mint a kerelőszentpáli, a kapjoni és a csákgörbői Haller kastélyok, a kisbúni Bethlen kastély, a szentbenedeki Kornis kastély, a koronkai Tholdalagi kastély vagy az alvinci fejedelmi birtok. Örömteli, hogy romjaiból kezd újjáéledni Bánffy Miklós Bonchidája, az „Erdélyi Versailles”. A felújítás nehézségeit és elhúzódsát jelzi, hogy az még 1990-ben elkezdődött, többször is abbamaradt, és a nemzetközi támogatás ellenére is igen lassan halad. A Haller-család kastélymérlege a legszomorúbb, hat kastélyuk közül három teljesen romos, örvendete viszont, hogy a balásztelki és marosugrai épületeket teljesen felújították. Ez utóbbit Erdély első kastélyszállójaként kívánják hasznosítani.

Örömmel olvassuk, hogy több leszármazott visszatért Erdélybe, visszaigényelte és meg is kapta ősei otthonát, s annak helyreállításán munkálkodik. A restitúció azonban nagyon nehezen halad, a jelenlegi romániai birtoklók igyekeznek minél tovább húzni a kastély átadását. Még ahol megtörtént az átadás, ott is hosszú időnek kell eltelnie, amíg a szükséges anyagiak és engedélyek megszerzése után elindulhat a műemléki helyreállítás. Az új tulajdonosoknak legtöbbször nincs olyan jövedelme, melyből a szakszerű műemléki helyreállítás fedezhető lenne. A magyar és román állam, a műemlékvédelem közös összefogására lenne szükség, hogy megmentsük az erdélyi építészeti pusztulófélben lévő kincseit.

A szerzők előadásmódja tárgyilagos, de élvezetes. Hatalmas bibliográfiai anyagot dolgoztak fel, s az esetleges ellentmondások megoldására törekedtek. Egy-egy helyszínre többször is elmentek, hogy rögzítsék az időközi változásokat is. A legkorábbi általuk készített fénykép 2000-ből való, a legfrissebb 2011-es. Volt olyan hely, ahol ez alatt az idő alatt is drámai romlás, például egyes falrészek megsemmisülése következett be. A kötet igen alapos, részletes leltár a XXI. század első évtizedének Erdélyéről, kastélyainak állapotáról. Olyan könyv, amit sokszor kell elővenni, lapozgatni, olvasgatni, hogy emlékezzünk a régi, ma már visszahozhatatlan erdélyi világra. Az érdeklődő olvasót térkép és a helységnevek mutatója segíti a kastélyok földrajzi azonosításában.

(Gutenberg Kiadó. Csíkszereda, 2012.)

Udvarhelyi Nándor

BALOGH MIHÁLY:

A költő és a város.

Petőfi Sándor Kunszentmiklóson

Új kötettel jelentkezett nyáron a tanár, könyvtáros, helytörténész szerző, akinek az írásai nem ismeretlenek a folyóirat olvasói előtt sem. Ebben a könyvben Petőfi és Kunszentmiklós bonyolult viszonyának az összegzését

végezte el. A monográfia előszavából kiderül, hogy megpróbálta „összemarkolni a költő és a város, Kunszentmiklós és Petőfi Sándor kapcsolatának minden föllelhető és lehetséges mozzanatát,” hiszen a „gyermekkori átutazásokat nem számítva legföljebb két hetet tesz ki Petőfi itteni napjainak száma, amelyekről írásban rögzült bizonyosságunk is van, legalább három vers és néhány levél, sajtóközlemény formájában.”

A kötet nem előzmény nélküli, mert öt éve a Honismeret 2007/4. számában látott napvilágot *A Petőfi-kultusz Kunszentmiklóson* című tanulmánya, de ide sorolhatjuk az „ujjgyakorlatnak” is tekinthető *Kiskunsági Szentmiklósnak ifjú népe...* című füzetét is (2009), melynek témája ugyancsak a költő és a város, noha rövidebb formában. (Több műve is feldolgozta a város és a költő viszonyát: legutóbb Kunszentmiklósról írt monográfiája, illetve Szabó Sándorral közösen írt helyismereti olvasókönyve.)

A könyv tizenkét fejezetben foglalja össze tárgyát. Először (*Kies Kiskunság, szeretett Szentmiklós*) a szűkebb haza, a Kiskunság és Kunszentmiklós történetének bemutatásával rajzolja fel azt a vidéket, ahol Petőfi született és gyermekkorában élt, majd alaposan elmélyül a szülőváros máig vitatott kérdésében (*Hol született ő ezen a tájon?*). Újdonság az olvasónak, hogy Petőfi verseinek első németre fordítója, Kertbeny Károly először Dunavecset adta meg születési helyül (később Kunszentmiklóst, Félégyházát, végül Kisköröst), s bár számos érv szól Kiskunfélegyháza vagy Szabadszállás mellett, még mindig Kiskörös, a keresztelő helye a „nyertes”.

A következőkben a reformkor harmincas éveibe kalauzolja olvasóit a szerző (*Árvíz előtt, árvíz után*). A gyermek Petőfi bizonyára a városon át szekéren utazva jutott el iskoláiba, Pestre, Aszódra – ide István öccse is vele tartott –, majd Selmecre 1833 és 1838 között. (Remek képet kapunk arról, amit a korabeli utazó láthatott a hosszú szekérút alatt.) Az 1838-as tavaszi árvíz itt is hatalmas pusztítással járt: az ekkor Szabadszálláson lakó Petrovics István (1791–1849) háza is romba dőlt. A mérsáros apát tartóztatásai miatt per fenyegette, s hamarosan tovább kellett állnia nincstelennül, a költő pedig nemskára (1839 szeptemberében) pápai diák helyett katona lett.

1841 tavaszán már Dunavecse a család. Petrovics István csak „székálló legény”, de 1842 őszétől Kunszentmiklóson is bérelt az ottani marha- és juhszéket Sándor nevére, míg a tényleges munkát kisebbik fia, István végzi (*A szentmiklósi mérszárszékberől*). Az 1842-es év fontos a költőnek: Pápan balladája az év végén első díjat nyert, előtte májusban jelent meg *A borzó* című verse nyomtatásban! (A második, a *Hazámban* már Petőfi néven.) Ősszel még visszament Pápara, de már nem iratkozott be a kollégiumba, felcsapott vándorszínésznek.

Petrovics István (1825–1880) a munkát 1842. november 1-jén kezdte meg Kunszentmiklóson; az *Istók őcsém... – Sándor bátyám...* című fejezet elsősorban róla, kevésbé ismert versírói próbálkozásairól és híres lovas tudományáról szól.

A csikós, a juhász, a szamara, meg egy legenda című részben Petőfi Sándor Kunszentmiklóson született verseiről esik szó. 1844 tavaszán Dunavecse, a szülői házban találjuk: innen gyalogolt át Szentmiklósról. Látogatását két vers is bizonyítja, a *Pusztán születtem* és a *Megy a juhász számaron* kezdetű. A szerző a versek keletkezésé-

nek valamennyi mozzanatát és legendáját is csokorba szedte, és kitér a kiadásra nem szánt *Legenda* című versre is, melynek keletkezéséről később a gyerekkori jó barát, Bankó Károly leánya számolt be.

A költő és a város találkozása csúcspontjának nevezhető az 1845. év (*Ünnep volt ez, a barátság szép ünnepje...*). Petőfi ekkor már ismert költő, megjelent első verseskötete, előtte pedig *A helység kalapácsa*, a város pedig májusban a Jászkunság százados „örömvigalmát”, a kunok és jászok szabadsága megváltásának centenáriumi ünnepelte. (Hangulatos képet kapunk itt a régi vigalmakról is.) A város becsülte a szellemi teljesítményt, meg is ünnepelte létrehozóját. Petőfi sem járt másképp: amikor július 22-én váratlanul betoppant Bankó Károlyhoz Szentmiklóson, az ifjak lakomát rendeztek tiszteletére, mely hajnalig tartott. (Az eseményt a gimnázium tanulóinak fáklyás köszöntése tetőzte be.) Az ünnepség után reggel írta meg a *Búcsú Kunszentmiklóstól* című versét, majd már Szalkszentmártonban fogalmazott rövid levelet új barátaihoz.

Az öröm és az ünnepség órái után a hátra lévő négy fejezetben a könyv komorabb, kevésbé szívdertő, a költő és a város viszonyának nehéz és fekete napjai következnek: 1848 nyarának helyi eseményei, Petőfi emlékeztetői követválasztási (ma képviselőválasztásnak mondott) kudarcra, illetve annak utóközei. Az események több forrásból is részletesen megismerhetők: az olvasó az események minden mozzanatát szemtanúként követheti végig. A június 15-én Szabadszálláson megtartott választás és a vereség részletes leírását a „*Sándor, megbukunk!*” című fejezetben kapjuk. Petőfi vereségének fő oka az volt, hogy a „messziről jött jelölt nem volt tisztában a helyi politika erőviszonyaival”. Az őt éltető sokaság, akivel találkozott, nem rendelkezett választójoggal, az ellenzéki fiatalokból lett városvezetés pedig – néhány kivételtől eltekintve – ellene lépett fel. A választáson a hat mezőváros közül kettőből szinte senki sem jött el. (Most tekintsünk el a választás meg nem engedett eszközeitől, a Petőfit lejárató kampányról, rágalmozásoktól, a költő megfélemlítésétől, a választók leitatásától – másutt is megessett ilyesmik –, bár így együtt talán sehol.) A feszültségekkel teli és fenyegetésekkel is tetézett reggelen végül szekerre rakták a költőt – nem tudták életét garantálni –, és egy mellékúton „menekítették ki” Szabadszállásról. Ezután – eközben – már gyorsan lezajlott a választás. A még versenyben álló jelöltek visszaléptek, és a megmaradó egyetlen jelöltet, Nagy Károlyt megválasztották követnek.

Az események utóéletét az „*Egy pillanatra meg volt lelke törve*” című fejezet tárgyalja. A megalázott Petőfi a választás napján beadványt írt a kormányknak, melyben kérte a törvénytelen választás megsemmisítését. A dokumentumot Deák Ferenc igazságügy-miniszter átküldte a belügybe, melynek három nap múlva hozott határozata szerint nem illetékes a kérdés eldöntésére, és az országgyűlés elé utalta.

Petőfi június végén visszafogottabb hangú röplapot szerkesztett *A szabadszállási néphez* címmel, melyben a választás törvénytelenségéről ír, s hogy azt meg fogják ismételni. A sajtóban is hangot adott mérhetetlen csalódásának, melyre csak egy alkalommal tudott otrombán reagálni ellenfele, Nagy Károly. A július 5-én megnyílt országgyűlés elé valahogy mégsem került idejében a választás kivizsgálásának ügye és Nagyot követként igazolták. Ezután Petőfi pisztolypárjára hívta ki ellenfelét, aki gyáván meghátrált. A költő végül úgy döntött (talán a

közelgő hadi események miatt is), hogy soha többé nem lesz követ.

Az összegzésre a zárófejezet (*Végző számvetés némi tanulsággal*) vállalkozott néhány fontos kérdés felvetésével: barátból ellenség lett-e Petőfi? Rút cselszövés vagy politikai szerepteljesítés történt? Van-e tanulság? Az ezekre pontos választ adni nyilván nem tudó, de a körülményeket alaposan bemutató, mérlegelő, az eseményeket „*jobban megérteti és megértetni*” akaró, „*a város és a költő ügyét*” mérlegre tevő szerző úgy véli, hogy a „*korabeli jászkunsági, kiskunsági viszonyok alaposabb ismeretében Petőfi itteni bukásának nem annyira a ténye szegvénnyel, mint inkább a módja.*”

A kötet szerves, időben mégis elkülönülő része a költő városi „utóéletének” a kritikus bemutatása (*A Petőfi-kultusz Kunszentmiklóson*). Nem nevezhető sikertörténetnek Petőfi emlékeztetőinek az ápolása: „*kultuszt és ellenkultuszt egyaránt teremtett Petőfi és Kunszentmiklós viszonya, közös története*”. (Igazat kell adnunk a szerzőnek, aki szerint „*a kultusz minőségéért, ellentmondásaiért, s tán még az ellenkultuszért is, némi felelősség a költőt is terheli.*”) Egészen 1892-ig, az Ipartestület akkori március 15-i ünnepségéig a visszafogottság jellemezte. Virágh Dénes főbíró és a város egykori szerepe miatt. Még érdekesebbek a további események a költő halálának 50. évfordulójától már a „*koszorús költő*” a főszereplő. A költő születése, majd 1848 centenáriumiának a megünneplése után pedig már az átpolitizált Petőfi jelenik meg.

Izgalmas részletekkel szolgál az *Emlékhelyek, emlékek, relikviák* fejezet, melyben a főleg a helyi veszteségekkel (az elpusztult, elvesztett emlékekkel, épületekkel) és a tévedésekkel ismerkedhetünk meg, majd *Egy különleges Petőfi-emlékhelyről*, Székely Gábor kunszentmiklói magánmúzeumáról kapunk szeretetteljes szavú tájékoztatást. Érdekes adalékokkal szolgál a *Keresztmester Petőfi Pistit* fejezet, melyben egy helyi legendáról esik szó: Petőfi öccsének vagy a költőnek magának született-e Kunszentmiklóson törvénytelen gyermeke...

A könyv ismeretterjesztő célú íródott, „*nem az irodalomtudomány asztalára szánta*” szerzője, az irodalomjegyzék azonban elárulja a filológust: a *Petőfitől, Petőfiről (Válogatás a kunszentmiklói Petőfi-irodalomból)* fejezetben olvashatók a felhasznált források.

A borítón és a szöveg között az olvasó előtt jó részt ismeretlen színes és fekete-fehér illusztrációk találhatók. A kötetet hangzó olvasókönyvként CD-melléklet is kíséri, melyen Petőfi Sándor versei, levelei és egyéb írásai, István öccse hat verse és Bankó Károly emlékező írása hangzanak el három előadó tolmácsolásában. A kötet végén szerepelnek név szerint, akiknek a segítsége és támogatása nélkül ez a kitűnő munka sem jöhetett volna létre.

A szerző munkája elején úgy vélte, „*hogy mindent, amit tud, el kell mondania a költő és a város viszonyáról a mai és holnapi szentmiklósiaknak. Mindent, kezdve a szülőhely kérdésével, lezárva az újabb időkig nyíló Petőfi kultusz bemutatásával. Túlnyomórészt inkább csak epizódok ezek a költő életében és a város történetében, de az epizódok együtt, összeolvasva töltik ki a könyv alcímének ígértét: Petőfi Kunszentmiklóson.*”

Úgy véljük azonban, hogy a kunszentmiklósiakon kívül a tágabb haza lakói is élvezettel forgathatják ezt a könyvet: diákok, helytörténészek, irodalomtanárok, iro-

dalom- és verskedvelők, könyvtárosok és mindazok, akik számára Petőfi és életműve fontos.

(Kiadta: Kunszentmiklós Város Önkormányzata, 2012. 152 p.)

Murányi Lajos

TÓTH JÓZSEF:

Palatáblától az internetig.

A 300 éves zsámboki iskola története

Dr. Tóth József országosan ismert és elismert helytörténész, a Budapesti Honismereti Társaság elnökségének tagja, Zsámbok község helytörténetének lelkes kutatója ismét egy 296 oldalas helytörténeti munkával lepte meg egyrészt felnevelő faluját, Zsámbok községet, másrészt az iskolatörténettel foglalkozó kutatókat, történészeket. Több évtizedes levéltári bűvárkodás, a községben végzett gyűjtőmunka relikviáinak, rekvizitumainak kitartó rendszerezése teszi hitelessé, gazdaggá ezt a munkáját is, amelyet a 300 éves zsámboki iskola tevékenysége előtti tisztelet iratott vele a tőle megszokott alaposággal, és azzal a gondolattal, hogy a múltat meg kell menteni a jövő számára. Ezért érzem a kötetet tisztelegésnek első tanítónője, Domán Piroska emléke előtt, másrészt meg egy olyan helytörténész összegező szándékának, aki a vörössipkás kerékpáros expedíciók lelkes szervezője, több pedagógiai, módszertani kiadvány szerzője, a Kossuth Szövetség alapító tagja, a Tájak–Korok–Múzeumok mozgalom lelkes bábja, a Múltunk Öröksége Alapítvány kuratóriumának tagja. 1987-ben létrehozta a *Tóth Alapítványt*, amely a zsámboki tehetséges, szorgalmas gyermekek tanulását segíti, támogatja. Mindez a kötődés, a falu iránti elkötelezettség természetessé teszi a település vezetésének megértő elismerését, segítő szándékát, ahogyan a falu helytörténetének kiadványait anyagi, erkölcsi támogatásban részesíti, megjelentetését támogatja.

Mindezt összegezendően irt Holló Ilona polgármester ajánlást a Tisztelt Olvasónak: „*Dr. Tóth József számára a helyi értékek, a történelmi hagyományok ápolása, a múlt eseményeinek, a zsámboki Bajza Lenke Általános Iskola történetének felidézése jelentik a biztos fogódzót. A néhány száz évvel ezelőtti eseményeket, a korok szokásait, az iskola felépítését, a korabeli oktatást képzelhetjük magunk elé. A tanulságos és egyben érdekes kiadvány hiteles képet ad, segít eligazodni a régmúlt minden napjaiban, az iskolába járás akkori nehézségeiben, de a szép és kedves emlékek között is.*” S végül maga a szerző így vall könyvének ajánlásában: „*Úgy vagyok én Zsámbokkal, mint Kiskunfélegyházával Petőfi, aki jól tudta, hogy Kiskőrösön született, de onnan csecsemőként került a kiskunok fővárosába. Büszkén írta: Ez a város születésem helye... Nekem is Zsámbok a szellemi szülőhelyem.*”

A monográfia huszonnyolc fejezetben tárgyalja a zsámboki iskola háromszáz esztendejének történetét. A *Schola Sambokiensis* fejezetben az egyház, a papok oktató-nevelő munkáját elemzi azzal a tárgyilagossággal, amelyben a keresztény vallás hittételeinek megismertetése, az egyházi szertartások, az imák és énekek megtanulása jól megfér a zsámboki népszokásokkal, hiedelmekkel, tájszólással és sajátos népviselettel. Nagy értéke a tanulmánynak, hogy a helyi plébánia Domus Historia lapjai mellett a Pest Megyei Levéltár Zsámbokra vonatkozó iratanyagát és a Váci Püspöki Levéltár dokumentumait is felhasználta, dolgozott az Országos

Levéltárban, és szemlélte a *Gödöllő és Vidéke* című lapot. A dualizmus korának tárgyalása során fontosnak ítélte meg az *iskolaszék* megalakulását, az Eötvös József nevéhez kapcsolódó XXXVIII. tc. (népiskolai törvény) végrehajtását, majd dr. *Ében-Káplár Mihály* zsámboki lelkész felbecsülhetetlen munkálkodását. A közművelődés, a szellemi élet fejlesztése, a hitelszövetkezet segítségével az anyagi gyarapodás segítése, a közösségi élet erősítése, a szegények támogatása, mind az ő tevékenységéhez kapcsolható. Igazi kuriózum Ében Mihály számológépének megalakítása. Radványi Barna plébános 1912-ben megalakította a Zsámboki Kulturális Ifjúsági Egyesületet. Érdekes része az iskolatörténetnek, hogy a kisebb-nagyobb viták ellenére a községi tanítók eredményesen tudtak együttműködni a falu felemelkedése érdekében a papokkal. A háborús évek itt is megpróbáltatást jelentettek a falu értelmisége számára, de a konszolidáció elhozta a békés évek alkotó munkájának lehetőségeit. Megindult a leventemozgalom és új iskola épült a faluban. Kiszéledtek az iskola társadalmi kapcsolatai, megindult a rég várt óvoda működése. A zsámboki iskolában folyó munka színvonalára mutat az a kézzel írt levél 1937-ből, amelyet Szent-Györgyi Alberthez írtak, abból az alkalomból, hogy Nobel-díjat kapott.

A II. világháborús évek nehéz megpróbáltatásokat hoztak, de a konszolidáció aránylag gyorsan bekövetkezett, és megindult az „új szellemben” való tanítás. Az iskolák államosítása, és az azt követő ideológiai harc itt talán még nagyobb gondot jelentett, mint más községekben, mert itt a teljes egyetértés szándéka vezette az egyháziakat és a világiakat. Jellemzésül: 1948. szeptember végén Pétery József váci megyés püspököt bérmlás alkalmával még együtt köszöntötte a FKGP, az SZDP és az MKP vezetője az ünnepi ebédén. A Rákosi korszak ideológiai, pedagógiai anomáliáiról történelmi távlatból ír, nem hallgatja el az időkorszak eredményeit, az ifjúsági szervezetek sikereit, az úttörőcsapatok lelkesedését, kezdeményezéseit, név szerint kiemeli a korszak kiemelkedően teljesítő igazgatóit, pedagógusait, és a „gúzsba kötve táncolás” zsámboki produkcióit. A rendszerváltás utáni időszak nagy eredményének tekinti a művészeti oktatást, a hangszeres zene, néptánc, drámapedagógiai oktató-nevelőmunkát, az angol nyelv tanításának bevezetését, a környezetvédelemre, az egészséges és kulturált életmódra való nevelés kiemelkedő teljesítményeit. A Comenius-program zsámboki megvalósulása pedig egy olyan világra való kitekintés lehetőségét valósította meg, amely mindig ott volt a háromszáz esztendősk iskola atmoszférájában, nevelőinek gondolatvilágában. S mindezt a szándékot, törekvést, eredményt, a Németh László-i „jó ügyet” megtaláljuk Tóth József iskolatörténeti monográfiájában, amelyet Zsámbok Község Önkormányzata adott ki, a Patkós Stúdió takarékos, igényes gondozásában.

Bihari József

Szűcs Sándor és munkásságának időszerűsége

Mi Szűcs Sándor munkáinak titka? Miért olvassák, veszik szívesen írásait, könyveit? Miről szólnak Szűcs Sándor gyűjtései, történetei, miért oly kedvesek a ma generációjának, írójának halála után is majd 30 évvel? Kérdések, kérdések, amelyekre a válasz: a stílus, a tartalom, a hétköz- és ünnepnapok, a valós anyagi kultúra és a folklór, a hitvilág egysége és egymást kiegészítő magától érthetősége, egyszerű, közérthető, de választékos irodal-

mi nyelven történő közlése lehet. A kutató, a terepen gyűjtő, az adatközlőivel társalgó, a megfigyelő, a régimúltat faggató Szűcs Sándor nem vált el a közerkényes fogalmazó, egyszerű, magyaros mondatfűzésben fogalmazó, írásait népdalokkal, népi epikával, szólás-mondásokkal fűszerező Szűcs Sándortól, a szépirodától. A Magyar Néprajzi Lexikon anonim szócikk írója száraz tényeket felsorakoztatva ismertette életrajzát, de azt a népművelői óriási hatást, ami a kisebb-nagyobb cikkei révén is képviselt, nem említette meg. Pedig a tudós gyűjtő, múzeumi szakember (1903. október 23. Biharmagybajom – †1982. aug. 2.) közerkényes színes írásával aratta a legnagyobb sikereket.

A „három föld”, a bihari Sárrét, a Nagykunság és a Hajdúság vízi emberei, a pákász, a halász, a pásztor, a paraszt népének vízi, víz borította magaslatainak lakói voltak a hősei, a főszereplői történeteinek. A vizek közéletében megbúvó kis falvak és városok történetét kutatta. A nádnak, a mocsári termékeknek, a gyékénynek felhasználása és minden olyan paraszti értéknek, népi tudásnak, megfigyelésnek a fontosságát hirdette, amely a szocialista falvakat építő évtizedekben nem lehetett kérdés, nem került napirendre. De a természetismeret, a népi gazdálkodás a sárvízi ember életében meghatározó volt. Különösen nagy érdemei voltak a szocialista évtizedekben szintén a perifériára szorított hitvilág kutatásában, a táltos- és boszorkányhit megajzolásában. Tudományos munkássága résztanulmányokból vagy adatközlésekben jelentek meg, de önálló kötetekbe rendezve is napvilágra kerültek. Különösen Dankó Imre, Balassa Iván, Bellon Tibor, Őrsi Julianna tett példásan sokat Szűcs Sándor hagyatéka és munkássága megismertetéséért.

A táltoshit és a honfoglalás előtti pogány ősvallás kutatóját, a szikár alföldi parasztagda alakját csak műveiből és képről ismertem. De tudtam és becsültem, hogy szülőfalujába visszatért a családi gazdaságát vezetni, és emellett foglalkozott a néprajzi gyűjtéseivel. Nevét először kamaszként hallottam családai körünkben Lükő Gábertól, majd Juló bácsitól (János Sándortól, egykori cserkész főtisztától), majd Balassa Ivántól, a Magyar Mezőgazdasági Múzeum főigazgató-helyettesétől, aki a Magyar Néprajzi Társaság elnöke is volt, és aki a Magyar Néprajzi Társaság Tájékoztató Díját is megalapította Szűcs Sándor tiszteletére. Mindketten bihariak voltak, a Sárvíz mellékéről, Balassa báránai születésű. Talán ezért is értették meg egymást jól, és becsülte Szűcs Sándorban, hogy otthon maradván kutatta népe múltját. Mindezt jól jelzi, hogy az 1755-ben épült szülőházában írt és alkotott, itt születettek meg az Őt körülvevő táj szépségei írásai. De társult hozzájuk Dankó Imre is, aki Szűcs Sándor 70. születésnapjára szerkesztette meg a Bajomi Krónikát, amely néprajzi és helytörténeti antológia volt a születésnapjára ünnepelt tiszteletére. Annak tiszteletére, akinek még tanára volt Ecsedi István, majd 1936-tól valódi tanítómestere Györfy István, a pesti egyetem néprajzi professzora.

Nem véletlen, hogy szűkebb és tágabb hazája múltjáról oly sokat tudott és adott tovább. Mindentudó polihisztor krónikása volt a pusztai szabadoknak, a ridegeknek, a pásztoroknak, akik szinte az egész évet a szabad ég alatt töltötték állataikkal. Nem csak őrizték, védtek, hanem ha kellett a születést-életét is segítették, gyógyították őket, mítikus lényekkel vették magukat körül. Közben az isteni elrendelésben megnyugodtak, az ősvallás felszínre bukkanó nyomaival éltek együtt. A most

második kiadásra kerülő *A puszta utolsó krónikása* című Szűcs Sándor írások, kis remek, karcolatok, a tartalomjegyzék is meggyőző mindenkit, hogy nincs és nem volt a puszta emberének olyan élethelyzete, amelyben a népi tudása segítségével, ne gyűrőközt volna meg sikeresen. Legyőzte a természeti kihívásokat, csapásokat, győzedelmeskedett az élet nehézségei felett. Bármennyire is kiszolgáltatott volt, apja-nagyapja tapasztalatával, saját értelmével, még a felfoghatatlant is megmagyarázta és nyugtázta. Egyféle bölcsesség, önismeret, önnön magába vetett hit és dac, valamint az örök remény és élni akarás vezérelte azokat, akikről írt. Az élet nehézségei, terhei soha nem győzedelmeskedhettek főszereplőin, akik felülkerekedtek ezeken a materiális gondokon. Erkölcileg megtisztultak és örök dicsőség lengte be őket.

Nemcsak az Alföld folklórját, hanem az anyagi kultúra egy részét, a népi társadalom szeletét, a vízrendezések előtti és utáni történetet rögzítette és mentette át az olvasóknak. Mindezt tárgyilagosan, de szépirodai magaslattal emelve. A Sárrét és környéke leírása mellé megkapja ajándékul az olvasó az egykori életmódleírásokat, foglalkozásokat, és egy színes folklórcsokrot.

A klasszikus regionális gyűjtő, rendszerező Szűcs Sándort életében számos elismerés érte. Munkássága maradandó, felfedező és hézagpótló! Mindezt azért kell külön itt és most kihangsúlyozni, mert többen szájbígyesztve, leicsinylően tekintenek ma, a komputeres és szövegszerkesztők, adattárak és keresőprogramok világában a hatalmas munkájára. Olyanok, akik a pusztai terepmunka nehézségét nem vállalják, nem vállalták ilyen mértékben. Sem a helybeli megfigyelést, sem az aktívabb gyűjtés-rendszerezés munkáját. Hiányolják az európai összehasonlító anyaggal összevetést, a történeti-néprajzi párhuzamok finom kimunkálását. Pedig Szűcs Sándor a pusztai mikrokosmoszának mély ismerője volt, az élet legmagasabb és legparányibb dolgainak ismerője. Európa pedig a helyi kultúrák összessége, ma az az európai, aki kötődik valahova, legyen az akár a Sárrét is. Tamási Áron gondolatát találjuk meg ebben is, hogy a világ azért van, hogy valahol otthon legyünk benne. Szűcs Sándor ezt valósította meg, mindenki számára otthonná tette otthonát, Biharmagybajomát és Sárrétet.

Európában ma felértékelődnek a vizes élőhelyek. Elég, ha csak arra gondolunk, hogy az autópályák mellett a felesleges vizeket összegyűjtik, elcsorgásukat lehetővé teszik. Kis vizes élőhelyeket, un. biotopokat hoznak létre, menedéket madaraknak, vízi állatoknak, békának stb. Ma már mesterségesen kell védeni-ővni-menteni ilyen természeti szigetekre a vízi életet, a kiszáradás, a kiszűrés, a víznélküliség ellen. Nyugat-Európában az autópályák, a párzó békák hatalmas vándorseregét természetes vándorútjukon, vizes élőhelytől ahol keresztezi az autópályát, ma már mesterséges árokrendszerrel és emberi erővel védik. Nagyot néznének a régi vízi világ mindent tudó alakjai, lakói, ha ezt megélhetnék volna! Változik a világ, vele az ember is. Ezért lehetünk hálásak Szűcs Sándornak, hogy összegyűjtötte és megőrizte a vízi világot, a hajdani vízi emberek életét, küzdelmeiket, az életért folytatott harcukat.

Őrsi Julianna gondos szerkesztésében, számos előzménnyel együtt jelenik meg második kiadásban a kötet. Ezzel is tisztelegve Szűcs Sándor (a karcagi Györfy István Nagykun Múzeum igazgatója 1952–1963, a Magyar Néprajzi Társaság Györfy István emlékére kitüntetettje 1973) születésének 110. évi emlékére.

Csoma Zsigmond

BARTHÁNE BORSÓ KATALIN: Lovászpatonának szeretettel... I.

A közelmúltban tartották az immár hagyományosnak mondható Patonai Falu- és Kastélynapot Lovászpatonán, melynek keretében mutatták be a Lovászpatonai Baráti Kör Közhasznú Egyesület kiadásában a község történetének újabb kötetét. Kevés olyan ezer körüli lelket számláló település található hazánkban, ahol ilyen gazdagon feldolgozták volna a rég- és közelmúltjukat.

Bartháne Borsó Katalin szerző-szerkesztő, egyesületi elnök bevezetőjében úgy fogalmaz, hogy a könyvet eredendően egy kötetre tervezték, de a feltárni kívánt múlt olyan gazdagnak, széleskörűnek bizonyult, hogy nem fért a több mint 300 oldalas könyv keretei közé. A két kötet cselekményesen mutatja majd be Lovászpatonát múltját a kétezres évtől ezeltől eseményektől napjainkig. Az első kötet sok érdekes és csodálatos eseményt örökít meg, néha rácáfolva az eddigi történelmi ismeretekre. A cél is az volt, hogy a szerteágazó, feledésbe merülő történelmi ismereteket, forrásokat megmentsék a jövő számára. A kemény táblájú könyvborítón Horváth Réka grafikai láthatóak. A könyv egyes fejezeteit Magyar Zoltán színes fotói vezetik be. (A második kötetet a jövő évben tervezik kiadni, de már itt közlik annak tartalmát.)

Pintér Imre polgármester ajánlásában így fogalmaz: „Egy olyan település múltjába pillanthatunk vissza ennek a könyvnek köszönhetően, ami minden patonai, illetve innen elszármazott számára fontos és érdekes. A színes történeteket, visszaemlékezéseket olvasva eljuthatunk egy általunk már csupán elképzelt világba, ahol megérezhetjük a hétköznapi, ünnepek hangulatát és megláthatjuk az egykori Lovászpatonát. Az írók és a könyv szerkesztője hosszú, kitartó munkájuk eredményeként olyan megközelítést mutatják be a falu történetének részleteit, eseményeit és az itt élt vagy ma is itt élő embereket, hogy az olvasó szinte átéli és sajátjának tekintheti mindazokat.”

Az első fejezetben Lovászpatonára születését Horváthné Bíró Tímea meseíró *A lovászfű kilenc gyermeke* című meséje nyomán idézik fel. A *Visszaemlékezések, történetek* fejezetben tizenhárom visszaemlékezést olvashatunk, melyből nyolcat az elmondás után Bartháne Borsó Katalin foglalt írásba. Gulyás József, Pölöskei Lászlóné Gyimóthy Irén, Vajda Imréné Kaufmann Erzsébet, Varga Béla és Verbó Lajosné Kovács Jolán leírták izgalmas emlékeiket. Ezen történetek időbeli elhelyezését nagyban segíti, hogy megjelölték a visszaemlékezők születési, illetve elhalálozási évszámát is.

Az *Ismerős arcok* közel 200 oldalas fejezetében hatalmas kutatómunkával derítették fel a Lovászpatonán született vagy ott hosszabb ideig jelentős közéleti munkát végzők életrajzeit. A névsorba szedett életutakat Balogh Ferenc (1909–1993) tanító, iskolaigazgató-helyettes nyitja, majd őt követi Bánki Donát (1859–1922) mérnök, feltaláló, egyetemi tanár, a lányok leírása alapján Bertalan Albert (1899–1969) építész, okleveles mérnök, székesfővárosi műszaki tanácsos, hites árvaszéki ingatlanzakértő, presbiter, vitéz, valamint Bognár Endre (1842–1919) evangélikus lelkész. Borsó Gyula (1912–1995) kántortanító, tanár, karnagy, iskolaigazgató és családja történetét lányok, a könyv szerkesztője dolgozta fel. Bús Lászlóné Kulcsár Mária (1925–2004) védőnő, kultúrőzthon-igazgatóra – szintén családai kép közlésével – emlékezik a lányok. Gróf Esterházy Pál dr. (1878–1942) császári és királyi kamarás, jogász, mezőgazdász,

Lovászpatonára egykori földesura a közeli Rédén született és ott lakott öt gyermekkel. A szerző irodalom megjelöléssel ismerteti az apa és gyermekei életrajzát.

Farkasné Fekete Klára dolgozta fel édesapja, Fekete József (1915–2005) jegyző, VB-titkár, sportklub-elnök életrajzát. Az 1926-ban született és ma Balatonfűréden élő Glatz László tanár, iskolaigazgató, edző, sportdiplomata, író, „a füredi Anna-bálok örökös főrendezője” ősi lovászpatonai vendéglős családból származik. Dr. Horn Miklós (1899–1965) uradalmi intéző, tudós, növénynevelő, kandidátus Odessza, Moszkva és Németország után 1922-ben került Lovászpatonára, a gróf Esterházy Pál birtokra. A Horn Miklós és Ströbl Marica esküvőjéről 1930-ban készült fénykép egyben a kor tükröke is. Horváth Lajos (1923) erdész visszaemlékezése adta az alapot életrajza ismertetéséhez. R. Horváth Lajosné Hajdú Etel (1909–1986) iskolai hivatalsegédként dolgozott, majd Sági Gyuláné Kassai Erzsébet szívembarkoló közlése alapján ismerheti meg az olvasó Kassai Lajos cipész történetét. Kaufmann László (1920–1994) gazdálkodó, katolikus egyházi képviselőtestületi tag, tanácsos, tsz-elnök családi történetét lányok bocsátotta a könyv szerkesztője rendelkezésére. Dr. Kosztya Lászlóné Dezső Éva (1941) tanár állatorvos férjéről is írt. Mező Lászlóné (született Kovács Julianna) élethűen fogalmazta meg apja, Kovács Imre kulák családja történetét. Külön érdekesség a népi bölcsességek ismertetése, valamint az ajkai tímfoldgyár építésében dolgozó politikai fogoly párjához és gyerekeihez írt levele. Kovács Károly (Csali) (1903–1984) mókamester a falu egyik legszívesebb egyénisége volt. Kovács-Varga Lajos (1957) mineralógus, a síófoki ásvány múzeum alapítója és fenntartója, mely Magyarország legnagyobb magángyűjteménye. Vitéz László (Laucek) Dezső (1893–1949) katonatiszt, vezérezredes, az első magyar hadsereg főparancsnoka is Lovászpatonán született. Dr. Leiner István (1908–1972) uradalmi, községi és körzeti állatorvos 1940 májusában került a községbe és 1969-ben ment nyugdíjba. Gróf Medgyesi Somogyi János (1756–1809) államtanácsos, alkancellár, Lovászpatonára földesura, gróf Széchenyi István unokatestvére I. Ferenc király bizalmasaként a döntéshozótestület tagja volt és sokat tett az uralkodónál hazánk érdekében. Dr. Miklós István (1877–1945) körorvost és uradalmi orvost 1907-től 38 évig kitaró munka, töretlen hit és áldozatos közszereplés jellemezte. Nagy Jenő (1886–1919) katolikus plébánost egy vöröskatonára lőtte le 1919. augusztus 3-án. Patonay (Pitying) József (1887–1979) tanár, főgimnáziumi igazgató, történetíró, publicista először dolgozta fel Lovászpatonára és a lovászpatonai plébánia történetét. Polcz József (1892–1958) községi bíró életét unokája, Pintér Imre írta meg. Polnauer Sándor (1954) főrabbi, könyvtáros, kántor, népzene kutató, Bern kantonának rabbija, a „Páva utcai Zsinagoga tiszteletbeli rabbija” a községben született. Pölöskei Lajosné Szalay Gizella (1917–2003) tanító, úttörőcsapat-vezető a nyugatról való visszatérés után kezdett 1946 őszén tanítani Lovászpatonán. Rajcsányi János (1815–1889) evangélikus lelkész, középiskolai és teológiai tanár, '48-as forradalmár írta meg hazája történelmét az ifjúság számára. Szalay Mihály (1880–1970) evangélikus lelkész, író, költő, lapszerkesztő 1918-ban választották meg Lovászpatonára, ahol 35 éven át áldozatkész pásztor volt.

Dr. Tiborcz (Ströbl) Sándor (1908–1987) balesetsebész orvos, főorvos a lovászpatonai uradalmi főintéző apjától örökölte derűjét és közvetlenségét. Szombathe-

lyen 42 évnyi kórházi szolgálat után hunyt el. Tóth János (1921–1990) szabómester közatonaként 1945. február 1-jén esett orosz fogságba, majd megjárta Kazany és Tajset lágerreit. Haláláig a községben űzte mesterségét. Dr. Varga Gábor érdekes beszámolót írt szülei – Varga Gábor és Sebestyén Lujza – kötődéséről a faluhoz. A névsorban az első kötet e fejezetének utolsó írása dr. Zsidai József (1934–2012) az irodalomtudomány kandidátusa, könyvtári főigazgató, címzetes egyetemi professzor életével ismerteti meg az olvasót, aki gyermekéveitől kötődött Lovászpontonához.

Bartháné Borsó Katalin a könyv befejező fejezeteiben *Tragikus események, bűnesetek* címmel 1747-től 1985-ig derítette fel a Lovászpontonához köthető szomorú eseményeket. Az *Egy kis történelem* évszámrendben tünteti fel lovászpontonai földesurait 1405-től 1945-ig, valamint ismerteti a Festetich-, Somogyi- és Esterházy-családok családfáját és hagyatékát. A névmutató 370 nevet tartalmaz.

Bánda László

Két zalai helytörténeti kiadvány

Tantalics Béla: Baglad története

A lendvai illetőségű dr. Göncz László, a Szlovén Köztársaság Országgyűlésének képviselője és a könyv szerzője is a Hetés néven ismert, de a trianoni – ma már csak államjogi értelemben – határ által kettészelt tájegység szülőtte; ha „beszinek”, azaz beszélnek, a kiejtésük is azonos. A most 90 éves szerző – eredetileg tanárember – eddig megírt helytörténeti könyveinek sorában a 17. kötet lényege az, amit a szlovéniai magyar képviselő – maga is remek prózaíró és helytörténész – így fogalmaz meg a kötet előszavának címeiben: *Szülőfalujának állított emléket a tájegység neves krónikása. A magyar országgyűlés képviselője, ugyancsak tanár és az egyik közeli faluban gazdálkodó Pintér László szerint „Bizony sok párhuzam vonható az akkori időkkel. A válságos idők, az alkotmány és a törvények védelme, s nem utolsósorban példa lehet a hűség és ragaszkodás, amely az imádott haza iránt megnyilatkozik.”*

Nos Tantalics Béla szűkebb hazája Hetés, abban is szülőfaluja Baglad, de jelenlegi lakhelye, Lenti városa is, amelynek történetét 7 kötetben dolgozta föl. *„Ez a kis falutörténet ósapaink harca, küzdelme a létért a járványokkal, az ellenséggel szemben”* – írja a szerző, aki mély főhajtással köszöni meg Baglad és a falujabeliek tanítását. Ő, a tanárember.

Mindenestre érdekes a község nevének eredete. Nagy valószínűséggel a *baglyod*-ból vált – minthogy erre felé a folyó=foló, a golyó=goló, a gulyás=gulás – *baglod*da, majd alakult át *baglad*ként az évszázadok során. Itt még 1531-ben is 13 portát laktak, főként nemes emberek, 1548-ban pedig az összeírás 8 portát, 1 hospes és 5 pampert, azaz a legnagyobb nyomorúságban élő bagladiat rögzített. Az akkori közállapotot hozza közel a mai olvasóhoz, hogy Beythe István kapott 2 elzálogosított jobbágytelket *„a gabonában való szükség és éhség miatt”*. A mindenüket elzálogosítani kényszerült éhező jobbágyok nevét nem öröközte meg az okirat. Az viszont fontos mozzanat, hogy már az 1600-as évek végétől szerepel egy Babocsay Pál nevű úr, s a községet ma is több Babocsay lakja.

A nép, a szegény s a gazdag is egyaránt megszenvedte a törökűlást, de azt is, hogy „a török elment, a német

rabolt”. Az 1770-es esztendőben a községet lakta 11 család 50 lélekkel, meg 60 nemes, 20 adózó, s külön szerepelt az összeírásban az uradalmi kocsis és a községi csordás, viszont helyben tanító nem volt, a szomszéd faluból „a szentgyörgyvölgyi tanító látja el a szolgálatot 3 krajcárért, a temetőt 24 krajcárért”. A földművelésre a kétnyomásos módszer volt a jellemző.

Nyakas nép lakta Bagladot: a nemesek megtagadták az adózást, s a disznóleadást is az 1690. augusztus 26-án kelt bizonyoságlevél szerint, és „inkább kénytelenek lesznek a falut pusztán hagyni és mindenestül elválni”. Ugyanis Esterházy Pál herceg bérbe vette a zágrábi püspökségtől a papi tizedet, s ezt akarta behajtatni. Sőt, 18 év múlva újabb ellenszégülésről szól a korabeli híradás. Egyébként ekkor már biztosan Baglad a község neve a nemesi összeírás szerint.

Amikor azonban a haza szava szólította hadba a bagladiakat, mentek: a zalai tájakon – beleértve a mai szlovéniai Lendva vidéket is – szervezte Jelacics horvát bán ellen az önkénteseket Perczel Mór, akit 5 bagladi legény is szolgált. Molnár Pál – sirját a bagladi temetőben gondozzák – honvédtiszt volt, majd a kerület védelmezőjeként országgyűlési képviselő lett a kiegyezés után. Számottevő esemény volt a Nagykanizsa–Szombathely vasúti fővonalba becsatlakozó Zalaszentiván–Zalaegerszeg–Rédics–Lendva–Csáktornya szárnyvonal megnyitása, Baross Gábor miniszter részvételével 1890. október 19-én, s ezzel kinyílt a világra a közel fekvő Baglad is.

Számos régi okirat lenyomata látható a könyvben. A szerző segítségül hívta a zágrábi püspökség egyházlátogatási jegyzőkönyveit. Több környéki templomkép is látható. Kár, hogy a kezesség megnyezetével országos hírű szentgyörgyvölgyi református templom valahogyan kimaradt a sorból. A mű érdekessége, hogy ha a szerző tehetne, a környékbeli községekből be-belopott néhány adatot, eseményt.

Baglad lakossága 1910-ig folyvást gyarapodott, utána lassanként fogyatkozni kezdett. Kimutatások teszik szemléletessé az akkori körülményeket lakóházakról, művelési ágakról, az állatállományról egészen 1960-ig: a közigazgatási tisztségviselőket pedig 1888-tól a könyv megjelenéséig, azaz 2012-ig.

A háborút követte a vesztett megnyomorított hadisarc: a szovjet hadsereg ugyanazt követelte, amit a magyar megszálló hadsereg pár évvel korábban Ukrajnában: gabonát, húst, lovat, disznót, baromfit, tojást – és az asszonyt itt sem volt biztonságban. A helyzetet csak súlyosbították a Rákosi Mátyás által elrendelt kitelepítések a határmenti faluból, vagyis a Sztálinnak folyamatosan ellentmondó Tito–Jugoszlávia szomszédságából 1950-ban, majd 2 év múlva is, csak Sztálin halála után enyhült valamelyest a szigor. Ma már szlovén vállalkozóké, földbérloké a bagladi határ egy része.

A könyv mondandóját természetesen adatok, tényekpek hosszú sora teszi érzékletessé. A kötet külön értéke a bagladiak és az elszármazottak, de rendszeresen visszatérők – a „bagladozók” – visszaemlékezéseit és az őslakos család sarja, a könyvkiadó Lóránt Beáta polgármester vallomását tartalmazó fejezet (Baglad község önkormányzatának kiadása).

Cseh Valentin: Ormándlak krónikája

Zalaegerszegtől 11 kilométerre, már Belső-Göcsejben található Ormándlak, amelynek történész végzettségű szülőtte írta és részint fényképezte is a könyvet, ame-

lyet 2012. június 27-én mutattak be a Göcseji Múzeumban. Ahogyan a Bagladról szóló, úgy ez a könyv is a község földrajzi környezetével kezdődik, majd a régészeti adatok kerülnek sorra.

A község neve onnan ered(het), hogy a törökdúlásig az Ormándi család birtoka volt, mellette létezett a Lak nevű kis település. A szerző ez után nyomon követi szinte évről-évre, hogy mikor melyik uraság vette-adta el egymásnak Ormándot és az ikerfalu Lakot – az őket kiszolgáló-eltartó pörnpép névtelen marad, a korabeli iratok csak az uraságokat nevezték meg. 1777-ben 18 házban laktak Lakon, 1778-ban 96 lelket számláltak össze. Ekkor épült templom is a faluban, melyet a göcseji barokk templomok művésze, Dorfmaister István freskói díszítik a mai napig. A 75 kilós harangot a gráci Martin Feitl mester öntötte. Az 1857-es összeírás 145 lakost vett számba, akik 967 katasztrális holdon gazdálkodtak. Hozzájuk költöztek 1890-ben még Sopron környékéről is.

Fontos döntést hozott 1920-ban a 273 lakos sorsát igazgató községi előjáróság az elemi iskola létesítéséről. A legfontosabb máig ható esemény a község életében, amiről Palkó József nagylengyeli plébános írt 1939-ben a naplójába: „*összel a MAORT [Magyar-Amerikai Olajipari Részvénytársaság] kutatások kezdődtek a plébánia területén és a vármegye göcseji részében... talán kőolajat rejt a föld mélye. A szegénységen sokat javítana.*” Nem tudhatta, hogy dr. Vajk Raul is reményteljesnek ítélte meg az 1937–1939 táján elvégzett Eötvös-ingás mágneses mérések eredményét. A plébános által említett szegénységet csak elmélyítette, hogy a visszacsatolt Észak-Erdélyi élelmezése az anyaországra hárult, ráadásul Németország és Olaszország is élelmet követelt tőlünk, pedig kevés a munkaerő, hiányos és rossz a termés, a cukrot, petróleumot már jegyre adták és zsirhiány lépett föl. Ezt tetézték még – az 1944-es bejegyzés szerint – a lopások, mert magyar, német, majd szovjet katonák rabolták végig Göcsejt, s természetesen Ormándlakot is.

Tán valamit enyhített a helyzeten, hogy a kisczardák ellenében a kommunisták kioroszakolták a földosztást 1945-ben: átlag 5 holdhoz jutott minden igénylő, a nemzetgyűlési választásokon mégis a kisczardák értek el 81,48 százalékos eredményt. A plébános arról is panaszkodott 1947-ben, hogy a nagy pénztelenség miatt ritka a fizetett mise, pedig a reverenda ára 800, egy pár cipő 130, a tavaszi kabát 500-600 forint, a tej is 60 fillérbe került.

Az 1950-es választások után megszűnt az önálló ormándlaki önkormányzat, és megalakult a nagylengyeli közös tanács, amelyben 8 személy képviselte a szomszédos kis községet. Egy év múlva létrejött a „Miénk a jó-

vő” tszcs, amelyet a szerző kolhozoknak minősít. Némi kiigazítás azonban szükségeltetik: éppen az különböztette meg a szovjet kolhozról a magyar közös gazdaságokat (kollektívnoje hozjasztvo = közös gazdaság, röviden az első 3 betűből: kol-hoz) hogy nálunk volt háztáji, később, az 1970-es évektől pedig melléküzemág. A 80-as években küldöttségek jártak a Szovjetunióból a magyar tsz-mozgalom tanulmányozására, a Lityeraturmaja Gazjeta, azaz Irodalmi Újság oldalszám mutatta be a magyar közös gazdaságok példáját. A helyi tsz is erejéhez mérten fejlesztett, s amikor egyesült a szomszédos nagylengyellivel – elnöke az ormándlaki születésű Radics Sándor mezőgazdasági mérnök – további gyarapodás következett be: hídmérleg létesült, takarmánykeverő, jókora disznóhizláló telep, több kövesút épült, gáz- és vízvezeték hálózta be a községet.

A lényeg, hogy ettől kezdve más lett az élet, az addig maguknak dolgozó parasztnak megtanultak tervezni és szervezni, közösséget alkotni. Ez a terjedő magatartásbeli tudat jól jött az ipari munkássá vált parasztembereknek, amikor a község határában lemélyített NI-1 jelű kutatófúrás biztatására lefűrt NI-2 1950. március 11–18-án dugattyúzással sűrű, fekete, bitumen-szerű kőolajat adott. Ettől kezdve tucatjával jelöltek ki fűrészi pontokat. Igaz, hogy a mezőgazdasági területek nagyon megszenvedték az olajkutatást, hiszen a nehézjárművek kíméletlenül tönkretettek mindent, a nyersolaj pedig számos helyen foltokat hagyott, például a legelő használata lehetlenné vált. Ám a környékbelieknek – tehát az ormándlakaiaknak is – kiváló kereset került. Az 1960-as adat szerint a 332 lélekszámú községben tucatjával épültek a téglaházak a korábbi vertagyag-falú hajlék helyett.

Sajnos, írja a szerző, a község elég rossz állapotban érte el az 1990-es esztendő, amikor bekövetkezett az ország demokratikus átalakulása, a községet sújtó tanácsrendszer fölszámolása, az önkormányzatiság létrehozása. Jelenleg Ormándlak a szomszédos Gellénháza köz-igazgatási társközségével közös körjegyzőségben van. A 2000-es évektől kezdve újabb föllendülés kezdődött: a község csatlakozott a szennyvíztársuláshoz, utakat tudtak följújtani, könyvtárral gazdag teleház nyit számítógépes ablakot a világba.

A könyvet számos hiteles adat, fénykép, forrás, irodalom teszi szemléletessé 1260-tól, egy birtokadományozó oklevélről kezdve – ez említi meg először a falu és a környékbeli települések nevét. Külön mellékeltek szerepel Ormándlak község kataszteri térképe 1859-ből. (Kiadta a Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága 2012-ben.)

Ferenc Győző

Honismereti Bibliográfia

Albrecht Gyula: Barangolás a nádfüdes Rákoskesztrőn. Rákoshegyért Alapítvány – Vigyázó Ferenc Művelődési Társaság. Bp. 2011. 55 old.

A. Sajti Enikő: Bűntudat és győztes fölény. Szegedi Tudományegyetem, Történettudományi Doktori Iskola, Modernkori Program. Szeged 2010.

Bakay Kornél: Hogyan lettünk finnugorok? *Magyarságtudományi Füzetek 1.* MVSZ. Bp. 2010.

Bakay Kornél: Somogyvár Szent Egyed-monostor: a somogyvári bencés apátság és védműveinek régészeti feltárása, 1972–2009. Kiadja a Műemlékek Nemzeti Gondnoksága. Bp. 2011. 616 old.

Bartha Elek – Keményfi Róbert – Lajos Veronika (szerk.): A víz kultúrája. A Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék. Debrecen 2010.

Bartha György – Keresztély Krisztina – Sipos András (szerk.): A „világváros” Budapest két századfordulón. Napvilág kiadó. Bp. 2010. 372 old.

Bácsország. Vajdasági honismereti szemle. Főszerk.: *Silling Léta*. Kiadja a Bácsország Vajdasági Honismereti Társaság. Szabadka 2011. 4. 112 old. – A tartalomról: Tóth Tamás: A két Patachich érsek (Egyházi újjászületés Bácskában, 1733–1784); Korhecz Papp Zsuzsanna: Mathias Hanisch kalocsai portréi; Apró Erzsébet: Bács-Bodrog vármegye főispánjai; Szabó József: Oroszlámos utolsó grófja; a boldoggá avatott dr. Batthyány-Strattmann László; Cseh Valentin: Corvin János herceg élete: egy királyi sarj, aki nem lehetett király; Wilhelm József: A Bácsott tartott Jagelló-kori országgyűlések történelmi háttere; Wicker Erika: „Haramiák” a XVI. szd-i Észak-Bácskában (Egy privilegizált katonaparaszti rétegről); Pogány Margit: Nemesek Apatinban; dr. Sövény Mihály: Földesurai tettek mezővárossá: Bácsalmás; Fábrián Borbála: Városlakó nemesek a Bácskában 1848 előtt; Podhorányi Zsolt: Kastélyok és magánok Bácskában és Bánságban; Ninkov K. Olga: Szabadkai vadászok – nemesi vadászatok 2.; Czeglédi Katalin: „Zsebemben sok kicsi alma van” [a magyar nyelv török jövevényszavairól]; *Szögi László:* Szabadkai diákok az európai egyetemeken 1416–1918; *Silling István:* Oktatótörténetünk és a bajai Tanítóképző Intézet (1870–1918); *Pecze Rózsa:* Nagy Sándor nyomában Szerleken; *Gerlovics Szilveszter – Soós Ferenc:* Anjou István herceg dénárjai.

Bálint Mózes: Testvérmentő. Krónikás napló a csángó sorsról 1990–2007. Gondolkodó Magyarok II. Udvarhelyszék Kulturális Egyesület. Székelyudvarhely 2007. 247 old.

Bán Dávid: Utazás a pályaudvar körül: az első indóháztól a plázaudvarokig. Matura TN – L'Harmattan. Bp. 2011. 287 old.

Bánkúti Gábor – Gyarmati György (szerk.): Csapdában. Tanulmányok a katolikus egyház történetéből, 1945–1989. Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára – L'Harmattan Kiadó. 2010. 436 old.

Beavatás. Tanulmányok a zabolai Fiatal Néprajzkutatók Szemináriumának anyagából. Szerk.: *Kinda István*. Kriza János Néprajzi Társaság – Csángó Néprajzi Múzeum. Kolozsvár – Zabola. 2011. 286 old. – *Pozsony Ferenc:* Társadalmi változások Orbai-szék településein (1850–2010); *Szőcsné Gazda Enikő:* Háromszéki életmód egy család leltárát tükrében; *Dimény Attila:* A publikus tér használata Kézdivásárhelyen a 19–20. században; *Kinda István:* A hagyomány vonzásában: mészegitők Vargyason; *Miklós Zoltán:* Útkeresés: az államosítás és a dekollektívizáció hatása Sándortelke agrárközösségére; *Szőcs Levente:* Köllő Teréz: Életrajzom a Szinpadon – egy gyergyócsomafalvi asszony népi önéletrajza; *Dimény Haszmann Orsolya:* Írott emlékek az első világháborúból; *Salló Zoltán:* A Csiki Székely Múzeum pásztorbotjainak mintakínese; *Gergely Orsolya:* Csíkszeredai szociológus hallgatók diplomamunkáiról.

Bereznay András: Erdély történetének atlasza. Méry Ratio Kiadó. Somorja 2011.

Bácsország. Vajdasági honismereti szemle. Főszerk.: *Silling Léta*. Kiadja a Bácsország Vajdasági Honismereti Társaság. Szabadka 2012. 1. 132 old. – A tartalomról: *Fábrián Borbála:* Délvidéki gyógyszerárak 1875-ben; *Grlica, Mirok:* A szabadkai gyógyszerárak és gyógyszerészet történeti áttekintése; *Kapronczay Károly:* A délvidéki egészségügye 1526 és 1914 között; *Csoma Borbála:* A vizgyógyászat atyja Vinzenz Priessnitz; *Fábrián Borbála:* Gyógyszerárak és gyógyszerészek Baján; dr. *Sövény Mihály:* A bácsalmási

Bényei Miklós: A Magyar Könyvtárosok Egyesületének története 1935–2009. MKE. Bp. 2011. 758 old.

Boros Ernő: A szatmári svábok deportálásának története. Nagykároly 2010.

Borsos Balázs: A magyar népi kultúra régiói I. Dunántúl, Kisalföld, Alföld. Mérték Kiadó. Bp. 2011. 406 old.

Borzási Gyula – Dani Zoltán – Nagy Miklós: Szalárd és vidéke, tegnap és ma. Partiumi füzetek 69. Szerk.: *Dukrét Géza*. Kiadja a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság. Nagyvárad 2012. 294 old.

Böszörményi István: Losonc utcái, házai és lakosai a XVIII. század végén. Szerzői kiadás. Losonc 2012. 40 old.

Branczei Zsuzsanna: A székesfehérvári királyi bazilika. A Szűz Mária-prepostság és temploma. Középkori romkert. Kiadja a Székesfehérvári Turisztikai Közháznál Nonprofit Kft. Székesfehérvár 2011. 34 old.

Bunyitay Vince: Szent László király emlékezete. Varadinum Script. Nagyvárad 2012. 88 old. (Az 1892. évi kiadás hasonmása)

Cúth János: Magyarságtudatunk forrásvidékei: Magyar tudósok arcképcsarnoka. *Magyarságtudományi füzetek* 11. MVSZ. Bp. 2011.

Csikó olvasókönyv. Szerk.: *Hermann Gusztáv Mihály, P. Buzogány Árpád*. Hargita Megyei Hagyományörzési Forrásközpont – Hargita Kiadóhivatal. Csikszere-da 2009. 384 old.

Csikszentimre öröksége. Fel. szerk.: *Daczó Katalin*. Kiadja az Önkormányzat. 2011. 272 old.

Csodaszarvas. Östörténet, vallás és néphagyomány IV. Szerk.: *Molnár Ádám*. Molnár Kiadó Bp. 2012. 223 old. – *Katona-Kiss Attila:* A besenyők és az oguzok vándorlása a VIII. szd.-ban; *Fodor István:* A sas szerepe honfoglalóink hitvilágában; *Vörös István:* A honfoglalás kori magyar lovak; *Vögt Vilmos:* A magyar sámánizmusról – röviden; *Szörényi László:* Attila ábrázolása a középeurópai barokk költészetben és történetírásban; *László Gyula:* Különvélemény ösválásunkról; *Fodor István:* Östörténeti viták és álviták; *Halász Péter:* A moldvai csángómagyarok „nagyerejű burjánjai”; *Abakovits Endre:* Szinpadai néptánc, tánccházmozgalom, hagyományörzés – beszélgetés Stoller Antal koreográfussal; *Abakovits Endre:* Negyvenéves a magyarországi tánccházmozgalom.

Csoma Gergely: Moldvai kerékpár és más történetek. Fekete Sas Kiadó. Bp. 2012. 180 old.

Daczó Katalin (szerk.): Az Év Fája Romániában. 2010. 64 old.

Deák Zita: „Jó kis fiúk és leánykák...” A kisgyerekkor történeti néprajza Magyarországon. Századvég Kiadó. Bp. 2011. 501 old.

A dombóvári Fekete István Kulturális Egyesület Emlékkönyve 2011. Szerk.: *Földi Bodó Imre*. Kiadja a Fekete István Kulturális Egyesület. Dombóvár 2011. 264 old.

Dukrét Géza: Emlékművek, emléktáblák Bihar megyében. Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság – Varadinum Script Kiadó. Nagyvárad 2012. 440 old.

Egry Gábor: Az erdélyiség „színeváltozása”. Kísérlet az Erdélyi Párt ideológiájának elemzésére 1940–1944. *Politikatörténeti Füzetek* XXV. Napvilág Kiadó. Bp. 2008. 287 old.

Az emlékirat szolgálatában. Tanulmányok Bándi László 70. születésnapjára. Szerk.: *Csiszár Miklós*. Kiadja a Veszprémi Szemle Várostörténeti Közhasznú Alapítvány. Veszprém 2012. 146. old. – Köszöntő Bándi László 70. születésnapjára; Bándi László szakmai élettrajzi kronológiája és bibliográfiája; *Acs Anna:* Tagore füredi emlékeinek rövid története; *Albrecht Sándor:* Roma szokások; *Angyal Imre:* A régi idők emlékére; *Czeidl József:* Devecseri történetek; *Csiszár Miklós:* Kossuth Krónika 2001–2011.; *Elek Miklós:* A Jókai emlékoszlop története, sorsa és jövője 1925–2003; *Gy. Lovassy Klára:* Veszprém város vízellátása két évszázad tükrében; *Hogya György:* A fertőtlenítés száz éve a megyei kórházban; *Hudi József:* Az első pápai városmonográfia keletkezése (1894–1905); *Huszár János:* Egy különös várostrom krónikája; *M. Mester Katalin:* Életszilánkok; *Molnár László:* Az én lokálpatriotizmusom; *Németh Andrásné Farkas Gabriella:* Csángó táborok Nyíradon a honismeret jegyében; *P. Miklós Tamás:* „Jókedv és Bőség!” – a Balaton-Egylet története (1877, 1882–1891); *Poór Ferenc:* Balaton-felvidéki tudósítás barátságos levélben; *Praznovszky Mihály:* Egy új Mikszáth emléktábla Veszprém megyében – és egy másik, ami hiányzik; *Rainer Pál:* „Harminckettes baka vagyok én...”; *Rásky Mihályné:* Középiskolások Bél Mátyás Honismereti Vetélkedője Veszprém megyében; *Reindl Erzsébet:* Emlékezetes események; *Sebő József:* 1956, Veszprém – dokumentumműsor; *Somfai Balázs:* Rend, hagyomány, fantázia – három veszprémi évtized utcanévgyűjteményeiből; *Szabó Jenőné Borók Edit:* Ilyen volt Laci, mint padragi diák – A volt társak visszaemlékezései; *Tilhof Endre:* Az én két-falum, avagy együtt könnyebb?!; *Tóth Dezső:* Múltörzés szóban, képen, tárgyban Dákán; *Tölgyesi József:* A helyi közigazgatás története Veszprém megyei községek monográfiáiban; *Veress D. Csaba:* A legdrágább tűzvész a veszprémi várban 1656. március 28-án.

Emléktörödékek Gunda Béláról. Gunda Béla és Lukács László írásai. A Szent István Király Múzeum Közleményei 43. Székesfehérvár 2011. 84 old.

Erdélyi Gyopár. Az Erdélyi Kárpát Egyesület folyóirata. Főszerk.: *Veres Ágnes*. Kolozsvár 2012. 4. 44 old. – A tartalomról: *Balázs Katalin:* A Mária Úton Csiksomlyóra; *Balázs Katalin:* Irány a legendás Várkö; *Daday Hunor:* EKE túraajánló augusztusra és szeptemberre; *dr. Kovács Lehel István:* A kakast lövő Apáca; *Szilágyi Árpád:* Bagaméri Béla 91 éves; *Hints Zoltán:* A csodás Csodavár; *Jánosi Csaba:* A homoródfürdői; *Asztalos Lajos:* Földrajzi nevek; *Molnár György:* Gombászni jó.

Fábián Borbála: Régi gyógyszeres értekezések. Gyógyszerészek vizsgadolgozata 1827–1844. Kalocsa 2010.

Fellinger Károly: Hajléktalan búzavirág. Mátyusföldi mondák és hiedelmek. Liliom Aurum. Pozsony 2009. 163 old.

Fricsán Kálmán: Emberfaragó idők. Bevezetés Újpest neveléstörténetébe 1832–1952. Agroiinform Kiadó. Bp. 2010. 422 old.

Für Zoltán: Gyimes. Útikalauz mai kirándulóknak. Földbróker.hu Kft. Bp. 2012. 96 old.

Gazda József: A harmadik ág. Magyarok a szét-szórattatásban. I. Az idők árján, II. Felsőzár ország. Hét Krajcár Kiadó. Bp. 2011. – Több, mint félszáz ország ezernél több elbujdosott magyarjának sorsában beszél el, hogy mik történtek, mik is történtek velünk.

Gábor Eszter: Az Andrássy út körül. Osiris Kiadó – Budapest Főváros Levéltára. Bp. 2010. 504 old.

Gerendás Lajos: Mára és környékének története a honfoglalásig. *Balatonfűzfői Honismereti Füzetek 1.* Szerk.: Béres Istvánné. Balatonfűzfő 2011. 24 old.

Gábel Tibor: A Budai Vigadó története. Lánchíd Kör. Bp. 2011. 202 old.

Gál József (szerk.): Kedélyállapot és ördögüzés. Néprajzi Tanulmányok Marcali letűnt világából. Marcali és Környéke Hagyományörző Ipartestület. Marcali 2010. 851 old.

Gerendás Lajos: Mára és környékének története a honfoglalásig. *Balatonfűzfői Honismereti Füzetek 1.* Szerk.: Béres Istvánné. Balatonfűzfő 2011. 24 old.

Gönczi Tamás: Pilisi titkok, pálos barátok. *Magyar-ságtudományi Füzetek 8.* MVSZ. Bp. 2010.

Hajós György: Építészek, mérnökök, építők. Építésügyi Tájékoztatói Központ Kft. 2011. 175 old.

Harangozó Imre: Örök-emlékezet... Helytörténeti és honismereti segédanyag 10-14 esztendő újkígyósi gyermekek számára. Újkígyóért Közalapítvány. Újkígyó 2011. 138 old.

Hegedűs Attila: Az 1956-os magyar forradalom és Jugoszlávia. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet. Zenta 2010. 214 old.

Hevesi Honismeret 11. Szerk.: dr. Csiffáry Gergely. Eger 2011. 121 old. – A honismereti mozgalom 50 éve Heves megyében: Csiffáry Gergely: Bevezető helyett; Hajdú Jánosné: A Heves Megyei Honismereti Egyesület helye, szerepe a honismereti mozgalomban; Szecskó Károly: Ötvenéves a Heves megyei honismereti mozgalom; Cs. Schwalm Edit: Múzeum és honismeret; Micsóczy Lajos: Ötvenöt év a honismeret szolgálatában; Murányi János: Emlékek 40 év honismereti munkájáról; Bárdos Alfonz: Helytörténeti munka Belpátfalván; Sereg József: Bottyán János (?1640–1709); Molnárné Lizák Ilona: A kisházi parasztház; Csontos Béláné: Hagyományörzés és az élő múlt továbbvitelére Parádon; Jakab Krisztina: Hon- és népismeret a Felső-Mátrában; Somfai Tiborné: A honismereti, népművészeti táborok szervezéséről; Nagyné Váradi Anna: Heves Megyei Népművészeti Egyesület; Somfai Tiborné: Beszámoló a Honismereti Egyesület 2010. évi tevékenységéről.

„Hétköznapi emberek a történelem sodrában”. Életinterjúk az 1939–1990 közötti időszakból Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. Főszerk.: Titkos Sándorné. Zrínyi Ilona Gimnázium. Miskolc 2012. 73 old.

Honlevél. A Magyarok Világszövetségének Lapja. Fel.szerk.: Pápai Szabó György. 2009. 1. 60 old. – A tartalomból: Árva Vince Atya temetése Székesfehérváron; Okos Márton az 1849. január 8-i nagyenyedi román vérengzésről; Szekeres Lukács Sándor: Székely Mózes, Erdély székely fejedelme. EKOSZ. Székelyudvarhely 2007.; Hábel György: A párkányi csata (1683) és a Sobieski-szobor; Friedrich Kára: Rovásírás iskola 5.; dr. Hosszú Gábor – Rumi Tamás – Sipos László: Az élő rovás – nemzeti írásunk a szabványosítás útján; dr. Záhonyi András: Égi szarvasvadászat a pristina és a tatárlaki korongokon; Szakács János: Honvédkórház és katonatemető Bonchidán.

Honlevél. A Magyarok Világszövetségének Lapja. Fel.szerk.: Pápai Szabó György. 2009. 5. 60 old. – A tartalomból: Rácz Sándor: A trianoni tragédia; Dobai Miklós: A magyarság ellenállt a náci népiért politika végrehajtásának; Tóth Sándor: Nemzetünk hadtörténelmi emlékei az egeri történeti tárház magánmúzeumában; Friedrich Kára: Rovásírás iskola 9.

Honlevél. A Magyarok Világszövetségének Lapja. Fel.szerk.: Pápai Szabó György. 2009. 6. 60 old. – A tar-

talomból: Magyaródi Szabolcs: Garamvölgyi látogatás; Sulyok László: Kárpátalja megfogott, nem ereszt...; dr. Medvigy Endre: Egy magyar örökség díjra méltó székely író: Nyíró József; Friedrich Kára: Rovásírás iskola 10.

Honlevél. A Magyarok Világszövetségének Lapja. Fel.szerk.: Pápai Szabó György. 2009. 8. 60 old. – A tartalomból: A szegedi Székely Himnusz emlékmű; Hábel György: A Garam-menti Hadtörténeti múzeumból; Mihály Molnár László: „Öseinket felhozzad...” a 12. Jászói Nyári Szabadegyetem; Árva Vince: Boldog Özsébről; Bence Mihály: A hétfalusi cigája juh; Czirják Károly: Rovásírásos kő az erdélyi Maroshévízen.

Honlevél. A Magyarok Világszövetségének Lapja. Fel.szerk.: Pápai Szabó György. 2010. 1. 60 old. – A tartalomból: Potrabány Miklós István Árpád: Ha ti, hunjaim... – Gondolatok a Magyar-ságtudományi Füzetek elé; Le Calloc 'h Bernard: II. Rákóczi Ferenc és családja nyomában, Párizsban és környékén; Koós Hutás Katalin: Nagy Kálmán, a százéves huszár ezredes; Friedrich Kára: Rovásírás iskola 18.

Honlevél. A Magyarok Világszövetségének Lapja. Fel.szerk.: Pápai Szabó György. 2010. 5. 60 old. – A tartalomból: Antall Csaba: 35 éve hunyt el Mindszenty József bíboros; Le Calloc 'h Bernard: II. Rákóczi Ferenc és családja nyomában, Párizsban és környékén 5.; dr. Tomory Zsuzsa: A magyar-etruszk rokonság kérdése magyar szemmel, 2.; Friedrich Kára: Rovásírás iskola 22.; Szanyi Dezső: Ősi magyar hagyományaink megőrzéséért.

Honlevél. A Magyarok Világszövetségének Lapja. Fel.szerk.: Pápai Szabó György. 2010. 12. 60 old. – A tartalomból: Harsáczki György: Baráti barangolás a Felvidéken; Friedrich Kára: Rovásírás iskola 29.

Honlevél. A Magyarok Világszövetségének Lapja. Fel.szerk.: Pápai Szabó György. 2011. 3. 60 old. – A tartalomból: dr. Papp Lajos: Ó, édes hazám, te szép Magyarország! Kiss Endre József: Kis magyar alkotmánytörténet; Harsáczki György: Baráti barangolás a Felvidéken 10.; Vitaforum Árpád nagyfejedelem sírjának lehetséges helyéről; Friedrich Kára: Rovásírás iskola 32.; Simon Dezső: Emlékezés vezérlő fejedelmünkre, s a kuruc szabadságharcra; Pápai Szabó György: Keresztény erkölcs – magyar erkölcs.

Horányi László (szerk.): A nyolcvanadik év. Kisari Balla György köszöntése. Szily Kálmán Kéttannyelvű Műszaki Középiskola, Szakiskola és Kollégium. Bp. 2012. 136 old. – A tartalomból: Horányi László: Köszöntő; Balla Dorottya: Törökori várajzok Stuttgartban; Balláné Havasi Gizella: Rajztanfolyam; Bencsik Gábor: Kogutowicz Manó térképei; Csutoros Csaba: Magyarok Ausztráliában; Dénes József: Szatmár vára; Detrekői Ákos: Önkéntesen gyűjtött földrajzi adatok; Dvoráček Ágoston: Marosújvár; Földvári Gábor: Nekem ez a föld szent; Frisnyák Sándor: Tisza-tertek és ártéri legelők, Kisar tájhasználat a 18–19. szd-ban; Gróf László: Marsigli gróf élete; Halász Péter: Gyimes, a Székelyföld múzeuma; Harkányiné Székely Zsuzsanna: Történelmi kulturális örökségünk a Csörz-árok; Horváth József: Az ünnepeltről, Kisari Balla Györgyről; Kiss Kálmán: Kisar földrajzi neveinek legkorábbi rétegeiről; Klinghammer István: A Kárpát-medence etnikai képe a 2. évezred fordulóján; Klajic, Ivka: Kisari Balla György és három könyve; Kogutowicz Károly: Hogyan fedeztem fel a tudományt?; Kogutowicz Manuela: Nekrológ; Lelkes György: Magyar helységnev-azonosító szótár; Schütz István: A román nyelvről; Slukan-Altic, Mirela: Száz várajz Württembergben; Szakács Gábor: A boszniai

hegypiramisok székely-magyar rovásjelei; *Szathmáry Tibor*: A Szathmáry-térképgyűjtemény legkritikált lapjai az Országos Széchényi Könyvtár térképtárában; *Szőcs Ildikó*: A Bethlen Gábor Kollégium és Önképzőköre; *Zenner, A. Tim*: Kisari Balla György; Karlsruhei térképek a török háborúk korából; *Balla Bálint*: Kikelettől lombohullásig.

Iancu Laura: Jeles napok, ünnepi szokások a moldvai Magyarfaluban. *Kisebbségkutatás könyvek*. Lucidus Kiadó. Bp. 2011. 153 old.

In memoriam dr. Rosner Gyula. Kiadják dr. Rosner Gyula gyermekei. Szekszárd 2011. 30 old. – *Dr. Puskás Imre*: Dr. Rosner Gyula méltatása; *Horváth István*: Pohárköszöntő helyett; *Hajdú János*: Dr. Rosner Gyula méltatása; *Dr. Visy Zoltán*: Rosner Gyula, a kutató és az ember; *Odor János Gábor*: Tolna megye népvándorlás korának kutatója; *Kaczián János*: Emlékező sorok dr. Rosner Gyuláról; *Liebhauser János*: Dr. Rosner Gyula sajtóbibliográfiája elé; *Csepeli István*: Jelfák.

Kaczián János: Liszt Ferenc és Augusz Antal barátsága. Kiadja az Önkormányzat. Szekszárd 2011. 159 old.

Karácsonyi János dr.: A moldvai csángók eredete. Athenaeum. Bp. 1914. (Reprint: 3 könyv a csángókról Bp. 2011.)

Karácsonyi János dr.: Szent László király élete. Nagyvárdi Római Katolikus Püspökség – Varadinum Script Kiadó. Nagyvárad 2012. 130 old. (Az 1926. évi kiadás hasonmása)

Kiss Réka – Soós Viktor Attila – Tabajdi Gábor: Hogyan üldözzünk egyházakat? Fehér Holló. Bp. 2011. 210 old. – Kordokumentum 1963-ból, értelmező tanulmánnyal.

Knézy Judit: Számadások múltról és jelenről. Tanulmányok. Kiadja a Város Közgazdasági. Kaposvár. 2009. 156 old.

Komjáthy István – Dóka Péter: Betyárvilág. Történetek zsidányokról, pandúrokról. Móra K. Bp. 2011. 160 old.

Korsós Bernadett: „Ti szerettek itt kinn, s mi ott benn...” Gyimes fejlődésének kérdése a folklórizmus tükrében. Földbróker Kft. 2012. augusztus 12.

Körösi Csoma Sándor – kultúrák kereszttűzén. Szerk.: *Gazda József, Peti Botond és Szabó Etelka*. Kiadja a Körösi Csoma Sándor Közművelődési Egyesület. Kovászna 2012. 423 old. – A tartalomról: *Csáji László Koppány*: Körösi Csoma Sándor helye a kulturális antropológia tudománytörténetében; *Szász Tibor András*: Körösi Csoma Sándor vándorlási technikájának etikuma; *Egeres Zsuzsanna*: Körösi Csoma Sándor és az arab könyvtárak; *Viziné Debreczeni Ildikó*: Nyelvek és kultúrák találkozása Körösi Csoma Sándor élettörténetében; *Irimias Balázs*: Csoma zanglái szobájának megmentése; *Boér Imre*: Körösi Csoma Sándor nyomában; *Veres Péter*: A magyarság világtörténelmi jelentőségű szerepe a lovasnomád ökotípus felfedezésében a Kr. e. II-I. évezred fordulóján; *Sipos János*: A magyar népzene honfoglalás kori rétegeiről; *Rumi Tamás – Rostás László*: Rovás ZS jel – A fény kapujában a csikrákosi kaputól a szent koronáig; *Kalmár István*: Keleti nép-e a magyar?; *dr. Bárdi László*: Dzsungária – Ungária – Hungária; *Benkő Mihály*: Keleti magyarok nyomában; *Bernád Ilona*: Kelet és nyugat találkozási pontja a hagyományos orvoslásban; *Bartha Júlia*: Ibrahim, a kolozsvári diák a török-magyar kultúra szolgálatában; *Fáy Attila*: Két Iliász-epizód árnyéka Janus Pannónius sorsán; *Egyed Ákos*: Középajtai Benkő József maga mentsége „a minden valláson levők egybe esetése” miatt; *Hegedűs Imre János*: László

Gyula, a régész, történész, kelet és nyugat kutatója; *Halász Péter*: Száz esztendeje született Lakatos Demeter csángó költő; *Mézes Rudolf*: Magyarság és kultúra: a csemadok értékmegőrző, értékművelő szerepe és küldetése.

Köszöntjük a gyémántmisés Jáki Sándor Teodóz OSB atyát, tiszteletbeli Egri Fertálmestert. *Nagy Gáspár*: Köszöntő; *Iancu Laura*: Ki lőst el nem altatta – Jáki Sándor Teodóz atyának; *Cs. Varga István* beszélget Jáki Sándor Teodózzal. H. n., é. n. [2012] 14 old.

László Mihály: Keleti testvéreink – A moldvai csángók. Franklin. Bp. 1882. 85 old. (Reprint: 3 könyv a csángókról Bp. 2011.)

Letagadott eleink, a szkiták. (Szkita olvasókönyv) *Magyarságtudományi füzetek* 3. MVSZ. Bp. 2010.

Limes. Főszerk.: *Virág Jenő*. Szerk.: *Szilágyi Imre*. Kiadja Komárom-Esztergom Megye Önkormányzata. Tatabánya 2010. 4. 112 old. – [Magyarország felbomlása és a trianoni békeszerződés a magyar és a szlovákok kollektív emlékezetben 1918–2010. I.] A tartalomról: *Miroslav, Michela – Zhorán Csaba*: Variációk egy témára; *Romsics Ignác*: Trianon és a magyar politikai gondolkodás; *Simon Attila*: A két világháború közti kormánytámogató szlovákiai magyar politika viszonya Trianonhoz és az első Csehszlovák Köztársasághoz; *Holec, Roman*: A Trianon-diskurzus a szlovák szépirodalomban; *Kovács Éva*: Trianon traumatikus emlékezetéről; *Ablonczy Balázs*: Legitimítás és mítosz között; *Segl'ova, Lucia*: Történelmi képek a töröci régióban 1918 végén; *Vajda Barnabás*: A közös történelem a korszerű történelem tankönyvek kontextusában; *Kratochvíl, Vilám*: Multiperspektívus módszerek a történelemtankönyvekben (A „másik” narratívájához); *Jakab György*: A magyarországi történelemoktatás anomikus viszonyai.

Limes. Főszerk.: *Virág Jenő*. Szerk.: *Szilágyi Imre*. Kiadja Komárom-Esztergom Megye Önkormányzata. Tatabánya 2011. 1. 146 old. – [Magyarország felbomlása és a trianoni békeszerződés a magyar és a szlovákok kollektív emlékezetben 1918–2010. II.] A tartalomról: *Vörös László*: A történelmi Magyarország szétesése és Trianon – az 1918–1920-as évek megjelenítése a magyar és a szlovák nemzeti történetírásban; *Macho, Peter*: „Apponyi” – „anyanyelv” – „nemzetállam” – Trianon. Jelképek instrumentalizációja az autonómia párti szlovák sajtóban, az 1920-as években; *Kusa, Dagmar – Michela, Miroslav*: A kulturális trauma diskurzus – Trianon és a szlovák-magyar kapcsolatok reprezentáció; *Sotaj, Štefan*: Trianon szlovákiai történelmi emlékezetben; *Szakál Gyula – Spátay Anna – Kocsisová Nikoleta*: A szlovák-magyar együttélés nehézségei napjaink Szlovákiájában; *Máca Mihály*: 125 éves a komáromi múzeum (1886–2011).

Limes. Főszerk.: *Virág Jenő*. Szerk.: *Szilágyi Imre*. Kiadja Komárom-Esztergom Megye Önkormányzata. Tatabánya 2011. 2. 148 old. – [Dél-Erdély 1940–1944] A tartalomról: *L. Balogh Béni*: Dél-Erdély – Észak-Erdély: különbségek, párhuzamok; *Egry Gábor*: Az Antonescu-korszak nemzetiségpolitika Romániában; *L. Balogh Béni*: A Romániai Magyar Népközség 1940–1944 között; *Nagy Alpár-Csaba*: A Dél-Erdélyi Református Egyházkerületi Rész rövid története (1940–1944); *Pál János*: A dél-erdélyi unitárius egyház helyzete és önszerveződési stratégiái 1940–1944 között; *Seres Attila*: Márton Áron és a kisebbségi reciprocitás kérdése a magyar-román kapcsolatokban, magyar diplomáciai iratok 1940–1943; *Nóvé Béla*: Pásint Ödön szerepvállalásai 1934–1944.

Lipsey Illdikó: 103 nap – Budapest román megszállása. Magyarok Világ szövetsége. Bp. 2009.

Lőrincz Róbert: Újpest a térképek tükrében (1782 – 2011). Újpesti Helytörténeti Alapítvány. Bp. 2011. 80 old.

Lukács László: Néprajzi látásmód az ezredfordulón. *A Szent István Király Múzeum Közleményei* 44. Székesfehérvár 2011. 234 old.

Lukács László: Sárospát Mezőföldig. Táj- és népkutatás Fejér megyében. *A Szent István Király Múzeum Közleményei* 42. Székesfehérvár 2009. 440 old. – Fejér megye tájai, települései; valamint: A néprajzi csoportok kutatásának újabb eredményei; Garam menti gyűjtés; Felső-örségi gyűjtés; A Káli-medence községeinek népi életéhez; Duna kétparti települések Magyarországon 1920 előtt; Néprajzi gyűjtőúton Gunda Bélával; Sárréti falusoroló 1810-ből; Moldvai gyűjtés.

Magyar Néprajz I. 1. Táj, nép, történelem. Főszerk.: *Paládi-Kovács Attila.* Akadémiai Kiadó. 2011. 1080 old.

A Magyar Népzene Tára XI. Népdaltípusok 6. Szerk.: *Domokos Mária.* Főmunkatársak: *Olsvai Imre és Paksa Katalin.* Munkatársak: *Rudasné Bajcsay Márta, Kövári Réka, Szalay Olga, Bereczky János.* Balassi Kiadó. Bp. 2011. 1260 old.

A Magyar Népzene Tára XII. Népdaltípusok 7. Szerk.: *Paksa Katalin.* Főmunkatárs: *Olsvai Imre.* Munkatársak: *Domokos Mária, Kövári Réka, Rudasné Bajcsay Márta, Szalay Olga.* Balassi Kiadó. Bp. 2011. 1216 old.

Major Miklós: A Berettyó-felvidék időjárása. A Bárány György Közművelődési Alapítvány kiadása. Szilágynagyfalu 2010.

Makói honismereti hirodó. Kiadja Makó Város Önkormányzati képviselő-testülete és a Makói Honismereti Kör. 2011. 1-2. – A tartalomról: *dr. Nacs János:* Bemutatjuk Bánya József szobrászművészt; *Forgó Géza:* Herrich Károly, a Tisza-szabályozás főmérnöke; *Urban-csok Zsolt:* Az első Pulitzerék; *Bíró István:* Az I. világháború és Makó; *Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna:* 100 éve született Bibó István, a szabadságszerető ember; *dr. Siket Judit:* Rákosi emlékoszlop avatás; *Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna:* A makói Sziribik Miklós Társaság; *Siket István László:* Erdei Ferenc, a középiskolai diák; *Rozsnyai János:* Honismeret Csongrád megyében (1969–2011); *Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna:* A makói honismereti tevékenység reprezentálása a Honismeret Csongrád megyében (1969–2011) c. kötetben; *Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna:* Csongrád megyei középiskolások az Országos Ifjúsági Honismereti Akadémián; *Zeitler Ádám:* A Tabon megrendezett XV. Országos Ifjúsági Honismereti Akadémiáról; *Bakai Boglárka – Czagyány Blanka:* A szekszárdi Ifjúsági Honismereti Akadémiáról; *Badicsné Szikszai Zsuzsanna:* Honismereti Nap és Kistérségi Néprajzi Konferencia Kiszomboron; *Vass József:* Az Óföldéki Honismereti és Hagyományörző Szabadidő Klub; *Badicsné Szikszai Zsuzsanna:* A búza vetésétől a kenyérsütésig; *Dégi Mónika:* A szitakészítés mestersége a déli-földi régióban; *Siket István László:* Torockó, Kalotaszeg központja [sic!]; *Szabó Jenő:* Séta a budapesti Ke-repesi temetőben; *Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna:* Megyei honismeret a határon túli magyar emlékhelyeken; *Kovács Mihályné:* Emlékezés Rokoni Bélára; *Halász Bálint:* Dr. Batka István; A Makói Honismereti Kör 2011. évi programja.

Marosvidék. Makó és térsége kulturális folyóirata. Kiadja a Marosvidék Baráti Társaság. Makó 2011. 1. 82 old. – A tartalomról: *Tóth Ferenc:* Szilvásványor

(1927–2011); *Németh Ferenc:* Bárany Ágoston – egy reneszánsz lélek a reformkori Torontálban; *Szőnyi László:* Városi legényke Bogarzóban; *Mák Ferenc:* A makóiak nagy szíve [dr. Draskóczy Edéről]; *Órdög István:* Szent Iván-esti tűzugrás; *Ruttkay Sándorné:* Villanások a posta történet; *Szilágyi Sándor:* Mi is magyarok vagyunk (csángók-szekelyek földjén); *Dobolyi Annamária:* A kézdívasárhelyi Céhtörténeti Múzeum; *Radicsné Szikszai Zsuzsanna:* Szent György virágja; *Horváth Mihály:* A régi Földéak orvosai; *Halász Bálint:* Bálint Nagy István (1893–1931); *Czank Gábor:* Bánsági emlékek; *Rákossné Kispál Mária:* Ifjú vonások koncertje; *Kovács Dániel:* A Csongrád megyei honismereti mozgalom tükré.

Marosvidék. Makó és térsége kulturális folyóirata. Kiadja a Marosvidék Baráti Társaság. Makó 2011. 3. 80 old. – A tartalomról: *Novák István:* Makovecz Imre (1935–2011); *Buzás Péter:* Makó közössége sokat köszönhet neki; *Halmágyi Pál:* Gondolatok Makovecz Imréről; *Makovecz Imre:* Száz szó; *Bagoly József Ágoston:* Liszt Ferenc Makói csárdás című szabad átdolgozásáról; *Tóthné Döme Mária:* Harminc év a Maros Táncgyűjtésben; *Forgó Géza:* Tíz év – 140 kiállítás a Városháza Galériában; *Kiss Margit:* Házsongárd; *Gilicze János:* A földéaki Kornél-erdő és névadója, aki egykor vendégül látta Blaha Lujzán; *Horváth Mihály:* A régi Földéak jegyzői; *Pál Lászlóné Szabó Zsuzsa:* a mohácsi csata fiatal áldozata [Csaholi Ferenc csanádi püspök]; *Tószegi Gyula:* A pitvarosi szlovák néprajzi magángyűjtemény; *Vasné Nyilas Veronika:* Gyermekkori élményeim a makói talicskáról; *Órdög István:* A bökényi búcsú 1931-ben és 2011-ben; *Tetyana Mária Poljakova:* Egy ruszki ezredes és édesanyám zongorája.

Marosvidék. Makó és térsége kulturális folyóirata. Kiadja a Marosvidék Baráti Társaság. Makó 2012. 1. 82 old. – A tartalomról: *Dehelán Aurélie:* Dr. Batka István, a lokálpatrióta orvos; *Urban-csok Zsolt:* Végjáték – A Hollósy Kornélia Színház lebontásának története; *Horváth Mihály:* Színjáték a régi Földéakon; *P. Derecskei János:* Élettörténetem; *Horváth Mihály:* A földéaki Csathó házaspár emlékezete; *Mák Ferenc:* Apostolok küldettek; *Kiss Margit:* Bölöni Farkas Sándor; *Tóth Ferenc:* Búcsú Nellikétől [Vida Kornélia Gizella]; *Gonda Júlia:* In memoriam Nelli néni; *Mód László:* Népi bútorok.

Marosvidék. Makó és térsége kulturális folyóirata. Kiadja a Marosvidék Baráti Társaság. Makó 2012. 1. 82 old. – A tartalomról: *Dehelán Aurélie:* Dr. Batka István, a lokálpatrióta orvos; *Urban-csok Zsolt:* Végjáték – A Hollósy Kornélia Színház lebontásának története; *Horváth Mihály:* Színjáték a régi Földéakon; *P. Derecskei János:* Élettörténetem; *Horváth Mihály:* A földéaki Csathó házaspár emlékezete; *Mák Ferenc:* Apostolok küldettek; *Kiss Margit:* Bölöni Farkas Sándor; *Tóth Ferenc:* Búcsú Nellikétől [Vida Kornélia Gizella]; *Gonda Júlia:* In memoriam Nelli néni; *Mód László:* Népi bútorok.

Mayer László – Molnár András (szerk.): Források a Muravidék történetéhez I–II. Vas Megyei Levéltár – Zala Megyei Levéltár. Szombathely–Zalaegerszeg 2008. 408 és 376 old.

Mezőség. Történelem, örökség, társadalom. Szerk.: *Keszeg Vilmos és Szabó Zsolt.* Művelődés. Kolozsvár 2010.

Moldvai Magyarság. Fel. szerk.: *Mirk Szidónia-Kata.* Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2011. 12. 22 old. – A tartalomról: „A csángó közösség nem marad meg, bekebelezik” Gábor (Diósi) Feliciával beszélget *Bogdán*

Tibor; Halász Péter: „Egy nép nagyond nehezen pusztul el...” – Lakatos Demeter csángó költő születésének századik évfordulójára; Baumgartner Sándor: Moldova, a magyarság nagy temetője VI.; Tanczos Vilmos: A moldvai csángók magyar nyelvismerte 2008–2010-ben; dr. Csűrűs Balint: Néprajzi jegyzetek a moldvai magyarokról; Iancu Laura: [A mester úgy igyekezett a kántorhoz.]

Moldvai Magyarság. Fel. szerk.: Mirk Szidónia-Kata. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2012. 2. 22. old. – A tartalomról: Felmondott a Moldvai Magyar Oktatási Programot működtető Moldvai Csángómagyarok Szövetségének vezetősége; Duma András: Összefoglaló a Jászvásári Római katolikus Püspökségen tartott tanácskozásról; Duma András: A moldvai magyarság jelenlegi helyzete, megmaradásához szükséges feltételek; Nyisztor Tinka: Régebben Lészpedről jöttek; Ghiurca Valentin: Húshagyat Kölsőrekecsinben, avagy a töltött tyúk receptje; dr. Meinhof Arens: Néhány megjegyzés a moldvai csángók múltjáról és jelenlegi helyzetéről; Tanczos Vilmos: A moldvai csángók magyar nyelvismerte 2008–2010-ben; Iancu Laura: [Palika Mini].

Moldvai Magyarság. Fel. szerk.: Mirk Szidónia-Kata. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2012. 3. 22. old. – A tartalomról: A Moldvai Csángó Tanács Nyilatkozata Semjén Zsolt, nemzetpolitikáért felelős miniszterelnök-helyettes úr részére; Márton Attila: Találkozás a nemzetpolitikáért felelős helyettes államtitkárral; Oláh-Gál Elvira: Kopott a nyelv, homályosult a hagyomány, de a lélek maradt – A 16. budapesti Csángó Bál; Nyisztor Tinka: „Orbán-teória”, avagy honosítás a moldvai csángómagyaroknál; dr. Meinhof Arens: Néhány megjegyzés a moldvai csángók múltjáról és jelenlegi helyzetéről, 2.; Tanczos Vilmos: A moldvai csángók magyar nyelvismerte 2008–2010-ben; Seres Attila – Iancu Laura: A moldvai lelkes kar, 1941.; Iancu Laura: [Furulyás Ádám].

Moldvai Magyarság. Fel. szerk.: Mirk Szidónia-Kata. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2012. 4. 22. old. – A tartalomról: Oláh-Gál Elvira: Kudarc vagy siker? Elhalasztott tisztújítás a Csángóövzettségű; Márton Attila: Magyar tantárgyverseny Moldvában; Nyisztor Tinka: Hol tart a pusztinai magyar nyelvű mise? Ghiurca Valentin: A nagybőjt, hűsvét és a veres tojás; Seres Attila – Iancu Laura: Ó-romániai magyarok statisztikai adatai az 1930-as statisztika alapján; Tanczos Vilmos: A moldvai csángók magyar nyelvismerte 2008–2010-ben; dr. Meinhof Arens: Néhány megjegyzés a moldvai csángók múltjáról és jelenlegi helyzetéről, 3.; Iancu Laura: [Józsa Péter is zavarba jött].

Moldvai Magyarság. Fel. szerk.: Mirk Szidónia-Kata. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2012. 6. 22. old. – A tartalomról: Új korszak kezdődött a moldvai magyar oktatási program életében; Petres László: II. Baka András csángó ballada- és mesemondó találkozó; Nyisztor Tinka: Hol tart a pusztinai magyar nyelvű mise?; Csángó málé – A Csángóföldön született Gábor Feliciával beszélget Halász Péter; Gábor Felicia: A csángó málé titka; Seres Attila – Iancu Laura: Ó-romániai magyarok statisztikai adatai az 1930-as statisztika alapján; In memoriam Sylvestor Lajos – Domokos Pál Péter, a moldvai csángók apostola; Sántha Attila: A csángó népnév 1746-os és 1762-es említései; Tanczos Vilmos: A moldvai csángók magyar nyelvismerte 2008–2010-ben; Iancu Laura: [Ferenc].

Moldvai Magyarság. Fel. szerk.: Mirk Szidónia-Kata. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2012. 8. 22. old. – A tartalomról: Nyisztor Ilona: Pusztinai zenetábor; Bilibók Jenő: Beszámoló a pusztinai magyar oktatási

programról; Nyisztor Tinka: Hol tart a pusztinai magyar nyelvű mise?; Sántha Attila: Objektív könyv a bukaresti magyarokról (Hencz, Hilda: Bucureștilor maghiari); Halász Péter: Iancu Laura Szeretföldjéről; Tanczos Vilmos: A moldvai csángók magyar nyelvismerte 2008–2010-ben; Seres Attila – Iancu Laura: Ó-romániai magyarok statisztikai adatai az 1930-as statisztika alapján; Iancu Laura: [Magdolna szegyenkezett Cili szavai miatt].

Molnár András (szerk.): Egerszegi történelmi tanulmányok. Zalaegerszegi Füzetek 11. Millicentenáriumi Közalapítvány. Zalaegerszeg 2010. 242 old.

Műemlékvédelem. XXX 2011. 4. 225–288. old. – A tartalomról: Greschik Gyula: Minuszkulás vésetű kapuzsoplos Lőcsén; Gaylhofer-Kovács Gábor: Egy freskó – két másolat (A nagyszabású Kálvária-falkép és másolatai); Zentai Tünde: A hidas templom emlékére; Kádár József: Két kép (A Miesbach-féle téglagyár Kőbányán 1838); Németh Péter: Torma Pistával az „Éri-óvodá”-ban; Bardoly István: Könyöki József Nagyvázsónyrol; Somorjai Selysette: Gondolkodjunk az értékről.

Műemlékvédelem. XXX 2011. 5. 289–252. old. – A tartalomról: Boróci Dániel: Zala György bécsi Erzsébet királyné síremléke és az Erzsébet-kultusz szakralizáló emlékei az 1900 körüli magyar szobrászatban; Csengel-Plank Ibolya: A Budaörsi közforgalmi repülőter; Sándor József: Pontatlanul – pontatlanul? A földmérési pontok és határjelek védelméért; Angyal Tibor: A Szabadsághíd felújításának esztétikája és műemléki hitelessége.

Műemlékvédelem. XXX 2011. 6. 253–416. old. – A tartalomról: Fülöp András: Falkutatás Voit Pál régi otthonában; Az Eger, Jókai u. 10. alatti lakóház építéstörténete; Golub Xenia: Ortodox falfaragók magyarországi működéséről a legújabb kutatások tükrében – Grotte András: Templomi edények; Sarkadi Márton: Szemben a sárkánnyal [a nyírbatori ref. templomról] Avram Manojlovics képfaragó munkái; Harangi Anna: „Számomra soha nem a trendek voltak mérvadóak” – beszélgetés a 70 éves dr. Bibó István művészettörténésszel.

„Nagypapához utazunk” Az I. kerület régi képeslapokon. Vál. és szerk.: Fehér Ferenc, Saly Noémi. Márai Sándor Kulturális Közalapítvány. Bp. 2011. 139 old.

Nemzeti önismeret. Görömbei András „elnöki” kuleszavai. MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság. Bp. 2011. 130 old.

A Népfőiskolai Collegium Csángóföldön. Szerk.: Úrházy-Kis Stella Beáta. Kiadja a Magyar Népfőiskolai Collegium. h. n. 2012. 182 old. – Nagy Lenke: Előszó; dr. Kis Boáz: Bevezető gondolatok; Halász Péter: El nem mondott gondolatok egy „csángó népfőiskolán”; dr. Kis Boáz: Társadalomtudományokról, ezen belül az EU-ról; Duma-István András: Népfőiskolai képzés Klézsen; Ghiurca, Valentin: Sziget a tengerben; Antal Vajda János: Népfőiskola Forrófalván; dr. Nyisztor Tinka: Az otthonteremtés kiskútja; Bogán Tibor: A falusi turizmus fejlődése; Kalmár Júlia: Egészségügyi ismeretek; Gondos Béla: Kolostorok, kastélyok, várak; Páll László: Alapismeretek a családi gazdaságról; Takács Istvánné Arva Katalin: A XXI. század pénzüvilága; Varga István: Dallamok szárnyán; Katona Kitti: Ép testben ép lélek!; Kelemen Gábor: Alkotásközpontú közösségfejlesztés. Interjúk a népfőiskolai képzésen: dr. Kis Boázzal, dr. Nyisztor Tinkával, Kalmár Júliával, Gondos Bélával, Ghiurca Valentinnal, Bogdán Tiborral, Medgyesi Józseffel, Katona Kittivel, István Angelikával. A népfőiskolai képzés klézsei résztvevőivel.

Néprajz – muzeológia. Tanulmányok a 60 éves Viga Gyula tiszteletére, Szerk.: *Tóth Arnold*. Kiadja a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumi Igazgatóság és a Miskolci Egyetem BTK Történettudományi Intézet, Miskolc 2012. – A tartalomról: *Paládi-Kovács Attila*: A 60 éves Viga Gyula köszöntése; *Fejős Zoltán*: A hazai néprajzi múzeum alapítása és a Herman Ottó–Xántus János vita 1885-ben; *Hála József*: Egy matyó menyecske Londonban – Néhány esetvonalas Torday Emil portréjához; *Dénes György*: A bolgárok hódításai és telepítései a Kárpát-medencében a magyar honfoglalás előtt; *Faragó József*: Borsod megye újonccáállítása II. József török háborúja időszakában (1787–1789); *Csikó Tamás*: Egy parasztagazda a politizálás útján – Györgyi Lajos visszaemlékezései; *Bali János*: A családi fényképek szerepe a lokális közösség (újra)teremtésében; *Keszeg Vilmos*: Az új világ hőse: a mérnök; *Bodó Sándor*: A magyar múzeumok gyűjtőterületének történeti kérdései; *Balázs Géza*: Nyelvészeti muzeológia; *Cseri Miklós*: Új utakon a Skanzen; *Kemecsi Lajos*: Felföldi borkereskedő háza a Szabadiéri Néprajzi Múzeumban; *Cserenyák László*: Mátészalka településszerkezet változásaihoz; *Bodnár Zsuzsanna*: Hollóházi és telkibányai keménycserép edények a Sóstói Falumúzeumban; *Gulyás Éva* – *Szabó László*: Mezőtúri cserépbödönök a szolnoki Damjanich János Múzeum kerámia gyűjteményében; *Nagy Molnár Miklós*: Jeles egyéniségek és hatásuk a 20. századi nagykunsági népi kerámia történetében; *P. Szalay Emőke*: Az úrasztali borosedények jelentősége a népi kerámia kutatásban; *Lukács László*: A fehérvári bicskáról; *Gráfk Imre*: A kerékvető; *Vida Gabriella*: Kép vagy edény? – 17. századi emberábrázolás a Diósgyőrből; *V. Szatmári Sarolta*: Textil, bőr és posztó rátétdíszítmények viseleteken és lakástextiliákon a magyar népi díszítőművészetben; *Verebélyi Kincső*: Néprajzi csoportok – interetnikus kapcsolatok – etnicitás; *Perger Gyula*: Hegyalja Szent Márton hegyén, avagy szellemi árucseré a kora újkorban; *Boros László*: Adatok Tokaj vásárvárosi szerepköréhez (17–20. sz.); *Petersák Tivadar*: Termelés és árucseré az egri hóstyákon; *Gelencsér József*: Pénzkölcsönzés a Káli-medencében; *Knézy Judit*: Piacozó falvak a Kapos mente nyugati szakaszán; *S. Lackovits Emőke*: Az árucseré jellemzői a Balaton-felvidéken; *Sz. Tóth Judit*: A pilisi szlovák falvak árucseréje; *Liszka József*: „Csillámlik a szőke Duna...” – Adalékok a komáromi szekeresszázad életmódjához és folklórjához; *L. Juhász Ilona*: Erdélyi menekültek Kassán és környékén az első világháború idején a korabeli sajtó tükrében; *Bartha Elek*: Vallásetnográfiai adatok az északkelet-magyarországi migráció néprajzához; *Voigt Vilmos*: Tetra-ptichon – A tizenkét ünnep és a négy istenszülő tiszteletének fémikonjai; *Bathó Edit*: Nepomuki Szent János tisztelete a Jászságban; *Gyulai Éva*: Két Bacchus... A mértékletes borivás eszménye Sambucus Bacchus-emléktáblájában, 1566; *Filep Antal*: Néprajzi irodalmunk szeszeházának történeti előzményei – Adalékok kora újkori lakáskultúráinkhoz; *Veres László*: Comenius Janua Linguae Latinae Reserata Aurea... című munkája magyar nyelvű fordításának néprajzi vonatkozásai; *Kisbán Eszter*: Rácz Zsuzsanna könyvecskéje korabeli körképben; *Veres Gábor*: Népi építkezés az egri hóstyákon a 18–19. században; *Ujváry Zoltán*: Két adoma irodalmi feldolgozása; *Barna Gábor*: A szolnoki Katolikus Élet című újság rózsafüzéres hírei; *Miszer Lajos*: Helynév-magyarozatok Dél-Borsodban; *Borsos Balázs*: Bodrogköz: három folyó között – három részre tagoltan? *Frisnyák Sándor*: A Börzsöny-vidék tájhasználat a 18–19. században; *Hevesi Attila*: Fa és kő külön-külön meg együtt – A kalotaszegi magyarság temetőinek sírjeleiről; *Ilyés Zoltán*: A facsonkolás hatása a lombkorona alakjára és a kultúrtáj mintázottságára; *Páll István*: Elvetélt kísértet a cigándi árvizek elhárítására a 18. sz. utolsó harmadában; *Kaján Imre*: A Soroksári Duna-ág elzárása és az 1876. évi árvíz; *Szilágyi Miklós*: Szempontok a „régí vizes világ” mellékes haszonvételeinek néprajzi vizsgálatahoz: a teknősbéka és a kecskebéka; *Novák László Ferenc*: Adatok Gömör néprajzához a 18. századból; *Takács Péter*: Malmok, kallók és egyéb vízi szerkezetek Zemplén vármegyében a 18. sz. végén; *Selmeczi Kovács Attila*: Az eszköz és a nyersanyag kapcsolata az olajütésben: a lengőkalapácsos éksajtó példája; *Kücsán József*: Soproni szőlőbirtokosok és bortermelők 1810-ben; *Surányi Dezső*: A sárgabarack meghonosodása Magyarországon; *Surányi Béla*: A rét és a legelő szerepe a 19–20. sz. magyar állattartásban; *Szulovszky János*: Kecskék és szamarak a Felföldön; *Bárh János*: Kecskék és kecskepásztorok Csíkszentgyörgyön; *Halász Péter*: A moldvai magyarok kecsketartásáról; *Sári Zolt*: Juhételek a magyar táplálkozási kultúrában.

A 2012. év tartalomjegyzéke

KÖSZÖNTÉSEK

Köszöntjük a XL. Honismereti Akadémiát Eger, 2012. július 1–6. 3/3

Habis László: Gondolatok az egri kultúráról 3/3

Horváth László: Szőlő, bor, hagyomány, honismeret 3/3

ÉVFORDULÓK

Bárdos Zsuzsa: Emlékezés Nagy Gyulára születésének centenáriuma 1/6

Borka Elly: Százéves a Magyar Cserkészszövetség 2/11

Ferencz Győző: 75 éves a hazai köolajbányászat 3/15

Fodor István Ferenc: 190 éve született Lichtner (Világosi) Gáspár 3/8

Halász Péter: Százhetvenöt éve született és száz éve halt meg Imets Fülöp Jákó 6/6

Halász Péter: Hová röpi a páva? Negyven éve jelent meg a Honismereti Híradó különszáma 6/14

Hála József: Katona Lajos emlékezete 6/12

Horváth József: 125 éve született Matolcsy Sándor, a második csurgói iskolaalapító 5/4

M. Kozár Mária: 125 éve született Pável Ágoston, a kultúraközvetítő polihisztor 1/5

Miklós Péter: 200 éve született Bonnaz Sándor, csanádi püspök 4/5

Murányi Magdolna: A múzeumalapító öröksége. Száz éve született Bereczki Imre 1/10

Pálmány Béla: Kétszáz éve született Szemere Bertalan 4/3

Polgárdy Géza: Száz éve született Székely Tibor, világjáró és útikönyv-író 1/13

Polgárdy Géza: A száztizt éve született Szombathy Viktor emlékezete 2/6

Polgárdy Géza: Száz éve hunyt el Siegmeth Károly turista, barlangász, szakíró 2/9

Polgárdy Géza: Lendl Adolfról, születése százötvenedik évfordulóján 3/10

Polgárdy Géza: Nyolcvan éve hunyt el Garády Viktor. Egy magyarrá lett olasz élete és munkássága az Adria ígézetében 3/12

Polgárdy Géza: Emlékezés a százhetvenöt éve született gróf Zichy Jenőre 4/7

Polgárdy Géza: 150 éve született Pósta Béla régész 4/10

Polgárdy Géza: Kétszáz éve született a „kaliforniai borkultúra atyja” 5/3

Polgárdy Géza: Százhuszonöt éve született Rokfalusy Lajos hegymászó és turista 5/7

Polgárdy Géza: Ázsia romvárosainak feltárója. Emlékezés a százötven éve született Stein Auréla 6/9

Radics Éva: Felsőöri Pyrker János László, a magyar szívvü érsek – német ajkú költő 6/5

Simor Ferenc: A Szársomlyó melletti csata emlékezete 6/3

Szabó Ferenc: Száz esztendeje született Balogh István, a magyarságismeret debreceni jelese 6/13

Szecső Károly: Emlékezés a száz éve született Bakos József nyelvészre 2/8

Szende László: Egy hosszú küzdelem jelentős lépése: 700 éve történt a rozgonyi csata 3/4

Tóth József: Százhetven éve született egy elfelejtett számtantudós, Ében-Káplár Mihály 1/3

Ujváry Zoltán: 125 éve született Holló László 2/3

Vasvári Zoltán: Tükör a Balatonról. A hetven éve elhunyt Móríz Zsigmond Balaton-képe 5/9

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

Wenzel Gusztáv: A városi lét jellemzői 1/16

Szabó T. Attila: Anyanyelvünk épsége 2/17

Szabó Zoltán: Az apák és fiúk látásmódjának különbségéről 3/19

Babits Mihály: Erkölc és iskola 4/12

Bihari Nagy Éva: A népi vallásosság megjelenése a hon- és népismereti tankönyvekben 3/20

Danis Tamás: A Rimaszombati Csehszlovák Állami Reál gimnázium húsz esztendeje (1918–1938) 4/15

Fehér Zoltán: A bátyai iskolaszéki jegyzőkönyvek honismereti tanulságai 2/19

Gesztesi Enikő: A hagyományápolás helyzete és lehetőségei az iskolában 1/17

Gergely Ferenc: Támadás az egyházi iskolák ellen (1945–1946) (I. rész) 5/13

Gergely Ferenc: Támadás az egyházi iskolák ellen (1945–1946) (II. rész) 6/17

Lázár Katalin: A népi játékok típusrendjének haszna az oktatásban és a kutatásban 5/20

Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna: Élményszerű helytörténeti tankönyv Veszprémről 6/27

Sallai József: Ötvenéves a nyíregyházi tanárképzés 6/23
Tóth Szabolcs Barnabás: Csoma-alap a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégiumban 4/13

SORSKÉRDÉSEK

Bakos István: „Mint oldott kève?” A nyugati magyar örökség magyarországi fogadásáról 6/29

Fábián Margit: A bukovinai székelyek hazajövetele 1941-ben 5/23

Halász Péter: A gyimesi tájban, történelemben gyökerezve 3/24

HAGYOMÁNY

Halász Péter: Értékes néprajzi gyűjtemények Székelyudvarhely környékén 1/25

Konrád László: A medinai „ösradar” nyomában. Volt egyszer egy Halmunk 3/27

Mizser Lajos: Sóbányászati ősi dal 1/27

Szabadi Mihály: Bandázás Sióagárdon 1/23

Szabadi Mihály: Sióagárdi ugrós 2/25

Szabadi Mihály: „Fonyóház” a sióagárdi Csarnokközben 3/26

Varga Gábor: Népzene és néptánc Hajdúböszörményben 2/27

Vörös Dezső: Az irodalmi színpadi mozgalom Heves megyei történetéhez 3/28

ÉLŐ HONISMERET

Zika Klára: Határtalanul. Beszélgetés Csete Örs programigazgatóval 5/28

TUDOMÁNYTÖRTÉNET

Dudich Endre – Főrizs István: Bél Mátyás különleges érces vizei 4/21

Hála József: Aranyat termő szőlők 5/34

Prohászka Péter: A VIII. Nemzetközi Ősrégészeti és Embertani Kongresszus (1876) levelezése, mint honismeretünk kiaknázatlan forrása 4/26

Stohl Róbert: Egy honismereti utazáselmélet a XVIII. századból 4/22

EMLÉKHELYEK

Merényi-Metzger Gábor: Az „ördöglovas” halála és temetése 1/32

Tölgyesi József: Volt egyszer egy falu: Iharkútnak neveztek 1/35

Udvarhelyi Nándor: Két ferences kolostor a déli végeken 1/29

Udvarhelyi Nándor: Szent Szórád és Benedek emlékhelye a Dunajec vidékén 5/31

Udvarhelyi Nándor: Szentéletű magyarok galériája a Kárpát-haza északi kapujában 6/34

TERMÉS

Baják László: Országgyűlés a Magyar Nemzeti Múzeumban 1/41

Biacsi Karolina: A délvideki ararsi templomrom közetanyagainak kutatási eredményei 4/40

Bodó Imre: Az építő Fekete család Dombóváron 1/43

Csiffáry Gergely: Bornemissza Gergely deák életrajza. Egy romantikus regényhős a valóságban 3/42

Csémy Miklós: Egy lengyel szabadságharcos találkozása Kossuth Lajossal 6/43

Csoma Zsigmond: A magyar szőlő- és borkultúra társadalmi szerepe 5/41

Cs. Varga István: A bor és az irodalom 5/48

Dénesi Tamás: Az egyházak és a bor 5/51

Dominkovits Péter: A szőlőhegyek közigazgatása a XVI. században. Sopron vármegye 3/44

Frisnyák Sándor – Gál András: Tokaj-Hegyalja mint történeti táj 4/31

Fülöp László: Egy grófkisasszony hozománya 1689-ben 1/45

Fülöp László: Adatok a XVII. századi Csejte történetéből 6/38

F. Gál Sándor: Heves megye élő emlékezete. Gondolatok a XL. Országos Honismereti Akadémia elé 5/39

Gelencsér József: Szolgák és szolgálok jogviszonya a Káli-medencében I. 2/33

Gelencsér József: Szolgák és szolgálok jogviszonya a Káli-medencében II. 3/57

Gesztesi Enikő és Gesztesi Tamás: Falusi kisegítő magánkórházak az első világháború alatt (Kölesd) 2/29

Hidán Csaba László: Szttyepei örökség a Kárpát-medencében 4/45

Kardos Tímea: A monoki kiskastély a Thököly-család birtokában 3/55

Listányi Endre: Pocem – noszvaji kortárs kökultúra 3/52

Löffler Erzsébet: Az egri érseki palota és pincerendszer 3/38

Mizser Lajos: Délibábos helységnév-magyarázatok 5/61

Molnár Péterné: Egy kecskeméti tudós tanár, Dékány Rafael 1/48

Papp Izabella: A Jászkun Kerületből a „muszaj vármegyébe”. Hogyan alakult meg Jász-Nagykun-Szolnok vármegye? 6/41

Petersák Tivadar: Egri fertálymesteri hagyományok 3/30

Presztóczi Zoltán: A hódmezővásárhelyi olvasóköri alapítója. Szamecz András életútja 6/50

Réthy Károly: Ásványgyűjtés Nagybánya vidékén 4/36

S. Lackovits Emőke: Jelentés Klézseről, 1972 I. 1/50

S. Lackovits Emőke: Jelentés Klézseről, 1973 II. 2/38

Szecső Károly: Akik Egerben meghonosították a teraszos szőlőművelést 3/35

Szilágyi András: Liszt Ferenc magyarságtudata 1/37

Szluha Márton: Maddalena di Canossa – egy olasz szent magyar ősei 5/56

Tarsoly József: A hegyközség és a hegybíró szerepe a szőlő- és borágazatban 3/34

Veres Gábor: A múzeumi közművelődés és a helytörténet Egerben 3/46

V. Tóth Kornélia: Kereskenyi Gyula, Érd helytörténet-szűrés 6/46

ZSENGE TERMÉS

Bakai Boglárka – Czagány Blanka: A kiszombori Rónay-kastély 2/45

Lehr Barbara: Reformkori élet a Tolna megyei Bezerédj kúriában 2/47

Sztancs Gábor: A nagykárolyi várkastély 2/42

TÁRLAT

Matyikó Sebestyén József: „Minden táj egy lelkiállapot.” Fülöp Lajos kiállítása Balatonfüzfőn 1/56

Orbán Ágnes: „Örzök, vigyázatok a strázsán!” Ádám Gyula csikszeredai fotóművész hagyományörző fényképei 1/54

KRÓNIKA

A XL. Honismereti Akadémia, Eger, 2012. július 1–6. 4/50

Debreczeni-Droppán Béla: Ünnepi megnyitó 4/50

A Honismereti Akadémia kitüntetettjei 4/53

A szekcióülések összefoglalói 4/60

Bartha Éva: Beszámoló a Honismereti Szövetség 2011. évi közhasznú tevékenységéről 2/64

Bodó Imre: Emlékezés a száz éve született Rácza Valira 1/64

Bodó Imre: Uhl Antal pápai káplánra emlékeztek Baranyaszentgyörgyön 3/70

Borka Elly: Az Ország Széke a budapesti Kertvárosban 4/67

Borka Elly: A Mátyásföldi Evangélikus Kápolna és kazettás mennyezete 6/54

Cserveni Gábor: Emléktábla avatás Dombóváron 5/65

Csoma Zsigmond: Az évszázad aszújának tudós kutatója 6/58

Dániel Erzsébet: „Szülőföldem szeretlek”. Első regionális honismereti vetélkedő a Felvidéken 6/56

Dukrét Géza: A X. Civil Akadémia Bosznia–Hercegovinában 1/60

Dukrét Géza: A XVIII. Partiumi Honismereti Konferencia 5/68

Fodor István Ferenc: Kertbarátok és dalkörösök a honismeret szolgálatában 6/57

Hajdú Jánosné: A Heves Megyei Honismereti Egyesület 3/64

Halász Péter: Selmeczi Kovács Attila köszöntése 3/62

Halász Péter: A hetvenesztendős Dukrét Géza köszöntése 5/69

Kitüntetettjeink 5/71

Kovács Lajos: A jól elrendezett múlt igényével. A Honismeret Napja negyedszer 3/66

Kovács Miklós: Emlékpark Micskén 5/63

Kozma Katalin: Kisari Balla György 80 éves 2/57

Kőszegfalvi Ferenc: Elfelejtett Tornyai-festmény Hódmezővásárhelyen 2/55

Kriston Vízi József: A svájci–magyar barátság építése 1/62

Lukács László: Wekerle Sándor emléktáblája Székesfehérváron 2/52

Matyikó Sebestyén József: Pasztellálomok. Pósa Ede festőművész kiállítása Siófokon 4/69

Matyikó Sebestyén József: Anekdotagyűjtemény élőben. Czinkotay Frigyes 80 éves 6/60

Messik Miklós: „Emlékek nélkül nemzetnek híre csak árnyék” Tízéves jubileumát ünnepelte egy budavári civil szervezet, a MEVE 2/60

Miklós Péter: II. Rákóczi Ferencre emlékeztek Szegeden 2/51

Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna: Csongrád megyeiek honismereti napja a határ két oldalán 1/57

Paulusz Richárd: A pesti Fűvészkert 3/68
 Péntek János: Otthon a nyelvben. Húszéves az Anya-
 nyelvapolók Erdélyi Szövetsége 4/63
 Postáné Pető Györgyi: Katona Imre néprajzkutatóra em-
 lékeztek Csongrádon 1/60
 Rakó József: A Magyarország Felfedezői Szövetség Ha-
 gományörző és Vezetőképző tábora 5/67
 S. Lackovits Emőke: Köszöntő sorok Gelencsér József-
 nek 1/67
 Selmeczi Kovács Ádám: Egerészölyv – az év madara
 2/50
 Simor Ferenc: Boldizsár Zeyk Imre, a Magyar Kultúra
 Lovagja 2/58
 Simor Ferencné Bokody Éva: Pataky András kettős ki-
 tüntetése 1/65
 Tóth József: Huszonöt éves a zsámboki Tóth-alapítvány
 5/66
 Tűskés Tünde: Szalmababák, kalásztündérek. Tízéves a
 zengővárkonyi Szalma-Kincs-Tár 3/71
 Varga Gábor: Hajdúsági kórustalálkozók református
 templomokban 4/68
 Vasvári Zoltán: Szilárdfy Zoltán 75 éves 6/61

In memoriam

Andrásfalvy Bertalan: Kopp Mária (1942–2012) 3/73
 Gazda József: Sylvester Lajos 4/71
 Halász Péter: In memoriam Görög Imre 3/76
 Matyikó Sebestyén József: Öröklét a változó Balaton
 partján. Bücsü Entz Béla hidrobiológustól 4/73
 Presztóczi Zoltán: Herczeg Mihály emlékére 1/68
 Rásky Mihályné: Elment Komárom krónikása, Szénássy
 Zoltán (1925–2011) 1/69
 Simor Ferencné Bokody Éva: Soós Pálné Kovács Margit
 népi szövő emlékére 1/70
 Szecskó Károly: Molnár József (1932–2011) 2/63
 Székely András Bertalan: Hornyik Miklós (1944–2012)
 emlékére 3/74

KÖNYVESPOLC

Balogh Mihály: A költő és a város (Murányi Lajos) 6/64
 Bartháné Borsó Katalin: Lovászpátonának szeretettel...
 I. (Bándi László) 6/68
 Bicsok Zoltán – Orbán Zsolt: „Isten segedelmével udva-
 romat megépítettem...” Történelmi családok kasté-
 lyai Erdélyben (Udvarhelyi Nándor) 6/63
 Czirják Árpád: Erdélyi Magyar Breviárium III. (Udvar-
 helyi Olivér) 5/73
 Csáky Károly: Szakrális emlékeink nyomában I–IV.
 (Koczó József) 2/69
 Cserna Anna: 175 éves vármegyházánk. Emlékkötet
 Szekszárdról (Kaczián János) 2/70
 Tóth József: Palatáblától az internetig (Bihari József)
 6/66
 Gábrriel Tibor: A Budai Vigadó története (Buda Attila)
 2/72
 Gazda László: Csángómagyar falvak I–III. (Halász Pé-
 ter) 5/72

H. Szabó Lajos: Malomsok évszázadai képeken (Bándi
 László) 3/80
 Juhász Antal: Parasztok, pásztorok, kézművesek (Feny-
 vesi István) 4/76
 Kaczián János: Liszt Ferenc és August Antal barátsága
 (Méry Éva) 3/78
 K. Németh András: A középkori Tolna megye templo-
 mai (F. Bodó Imre) 2/71
 Miles Lambert-Göcs: Tokaji Wine. Fame, Fate,
 Tradition (A tokaji bor. Hírnév, sors, hagyomány)
 (Petersák Tivadar) 1/72
 Saáry Éva – Vadnay Zsuzsa: Érdekes emberek (Radics
 Éva) 1/72
 Silling István: Barangolások Nyugat-Bácskában (Fekete
 J. József) 4/76

* * *

Balahó Zoltán: 125 éves a komáromi múzeum 2/73
 Bándi László: A 800 éves Révfülöpöt köszönti a Villa
 Filip 2/75
 Csoma Zsigmond: Szücs Sándor és munkásságának idő-
 szerűsége 6/66
 Csorba Csaba: Széchenyi emlékek nyomában Európá-
 ban 3/78
 Ferencz Győző: Két zalai helytörténeti kiadvány 6/69
 Kovács Miklós: Tízéves a Hepehupa 1/74
 Kőszegi Viktória: Balatoni versbibliográfia jelent meg
 3/79
 Őrsi Julianna: Könyvek a Jászkunságból 1/76
 Rozsnyai János: Honismeret Csongrád megyében
 (1969–2011) 1/75
 Selmeczi Kovács Attila: Szülőföldünk a Jászság 2/72
 Selmeczi Kovács Attila: Magyar néprajz I.I. Táj, nép,
 történelem 4/75
 Székelyné Forintos Judit: Honismereti ki kicsoda? 1/78
 Tölgyesi József: Német nemzetiségi sors Tolna megyé-
 ben 5/75
 Villányi Péter: Tengőri Hereberi atyámuram. Katona Im-
 re csongrádi népmesegyűjtése 1941–42-ből 1/73

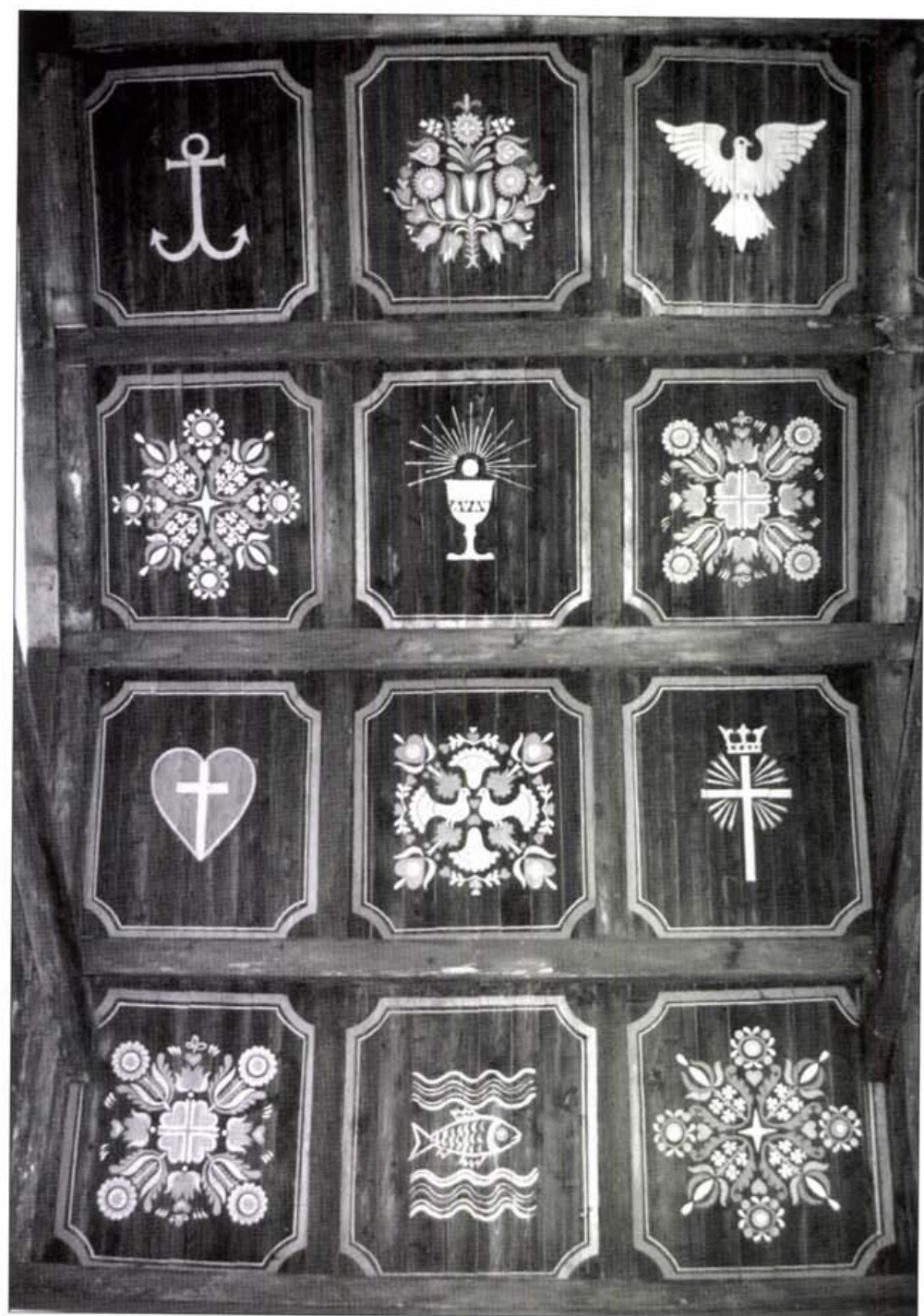
HÍREK

„ÉLETÚT” – Önéletrajzi pályázat időseknek, nyugdíja-
 soknak 1/22

MAGYAR KULTÚRA NAPJA, 2013. 5/80

HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA (összeállította: Ha-
 lász Péter) 1/79
 HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA (Összeállította: Ha-
 lász Péter) 2/76
 HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA (összeállította: Ha-
 lász Péter) 4/78
 HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA (Összeállította: Ha-
 lász Péter) 6/68
 HONISMERETI ÉVFORDULÓNAPTÁR, 2013
 (Összeállította Németh Tibor) 5/76

A 2012. ÉV TARTALOMJEGYZÉKE 6/77

*A Mátyásföldi Evangélikus Kápolna kazettás mennyezete
(Borka Elly cikkéhez)*

